

**UNIVERSITETI I TIRANËS
FAKULTETI I GJUHËVE TË HUAJA
DEPARTAMENTI I GJUHËS GREKE**

Në bashkëpunim me

**UNIVERSITETIN IONIAN, GREQI
FAKULTETIN E SHKENCAVE HUMANE
DEPARTAMENTIN E GJUHËVE TË HUAJA,
PËRKTIMIT DHE INTERPRETIMIT**

KONFERENCË SHKENCORE NDËRKOMBËTARE

PËRKTIMI DHE KOMUNIKIMI, SFIDAT DHE PËRPARËSITË NË RRAFSHIN NDËRKOMBËTAR

AKTET E KONFERENCËS
28 PRILL 2023, FGJH, UT

**UNIVERSITETI I TIRANËS
FAKULTETI I GJUHËVE TË HUAJA
DEPARTAMENTI I GJUHËS GREKE**

Në bashkëpunim me

**UNIVERSITETIN IONIAN, GREQI
FAKULTETIN E SHKENCAVE HUMANE
DEPARTAMENTIN E GJUHËVE TË HUAJA, PËRKTHIMIT DHE INTERPRETIMIT**

KONFERENCË SHKENCORE NDËRKOMBËTARE

**PËRKTHIMI DHE KOMUNIKIMI,
SFIDAT DHE PËRPARËSITË NË RRAFSHIN NDËRKOMBËTAR**

AKTET E KONFERENCËS
28 PRILL 2023, FGJH, UT

Fakulteti i Gjuhëve të Huaja
Universiteti i Tiranës
Adresa: Rruga e Elbasanit, Tiranë.Shqipëri

ISBN 9789928478054

KOORDINATORE E KONFERENCËS

Prof. Asoc. Dr. Sofia Delijorgji

BORDI SHKENCOR

Prof. Dr. Esmeralda Kromidha
Prof. Asoc. Dr. Sofia Delijorgji
Prof. Dr. Saverina Pasho
Prof. Dr. Viktor Ristani
Prof. Asoc. Dr. Adriatik Derjaj
Prof. Asoc. Dr. Mirela Papa
Dr. Rudina Xhillari
Dr. Marsela Likaj

BORDI ORGANIZATIV

Dr. Isida Metaj
Dr. Eneida Mataj
Dr. Edlira Jorgaqi
Dr. Elvis Bramo
Msc. Aida Zoto

SEKRETARE

Klodeta Dervishi

PËRMBAJTJA

ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΕΝΤΡΩΤΗΣ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΤΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ.....5

LITO ALEXAKI; LOUKIA GRAMMENOU

ILLUMINATING THE PAST: A SCHOLARLY INQUIRY INTO THE 19TH CENTURY BRITISH MANUSCRIPT ‘THE IONIAN ISLANDS UNDER BRITISH PROTECTION’ BY GEORGE FERGUSON BOWEN, THROUGH TARGETED TRANSLATION OF AN EXCERPT, ACCOMPANIED BY A COMMENTARY ON THE HISTORICAL CONTEXT.....16

PROF. AS. DR. ADRIATIK DERJAJ

LECTIO DIFICILIOR NË PËRKTHIMET E SHQIPES NGA GJUHËT E BALLKANIT 28

MIRELA KOÇA MSC; MAKLENA NIKA PROF. ASS.DR.

LETËRSIA FEMËRORE BASHKËKOHORE GREKE E PËRKTHYER NË GJUHËN SHQIPE: NJË VËSHTRIM I PËRGJITHSHËM33

PROF. AS. DR. SOFIA DELIJORGJI

LETËRSIA E RE GREKE E PËRKTHYER NË SHQIP: E TASHMJA DHE E ARDHMJA.....50

PHD CANDIDATE ENKELEJDA MALAJ

TRANSLATION CHALLENGES IN THOMAS HARDY’S “FAR FROM THE MADDING CROWD”57

DR. EDLIRA JORGAQI

FORMULAT E URIMEVE, MALLKIMEVE DHE PËRSHËNDETJEVE, NË RRAFSHIN E KONTAKTEVE GJUHËSORE MIDIS SHQIPES DHE GREQISHTES 70

DR. ISIDA FOÇI (METAJ)

PËRKTHIMI DHE PËRSHTATJA E TERMINOLOGJISË JURIDIKE 78

AIDA ZOTO

PËRKTHYESI NË KOMUNIKIMIN NDËRKULTUROR

ROLI I PEDAGOGUT TË GJUHËVE TË HUAJA82

SOKOL ÇUNGA

WORDS, POETRY, POEMS: CULTURAL RELATIONS BETWEEN GREECE
AND ALBANIA THROUGH THE WORK OF THE ALBANIAN
WRITER LASGUSH PORADECI..... 91

PROF. ASOC. DR. ALMA PINARI & MSC. (PHDS) ELVIRA XHAMANI

INTERPRETIMI I NJË VEPRE ARTISTIKE NË GJUHË TË HUAJ, SI NJË
MJET FORMIMI I KOMPETENCËS NDËRKULTURORE NË STUDIMIN
E ASAJ GJUHE TË HUAJ99

DR. MARSELA LIKAJ

LETËRSIA GREKE PËRMES PËRKTHIMIT NË GJUHË GJERMANE.....105

PROF. AS. DR. EMA KRISTO & PROF. AS. DR. JONIDA BUSHI

FRAZELOGJIZMAT NË LETËRSINË PËR FËMIJË PËRKTHIMI LETRAR
NË LETËRSINË PËR FËMIJË DHE TË RINJ – RASTI I SHPREHJEVE
FRAZELOGJIKE NË ROMANIN ZEMËR SI BOJA (TINTENHERZ)
I CORNELIA FUNKE114

PROF. ASSOC. DR. AIDA GJINALI

THE ART OF COMMUNICATION IN FOREIGN LANGUAGE CLASSES..... 127

DR. VIOLETA SHABA & DR. ORGES SELMANI

“DY SHPIRTRA NË NJË TRUP”
RASTI I ‘MIQVE TË RREMË’ NË GJUHËN ANGLEZE DHE SHQIPE..... 140

MA. ALBA BEQAJ

ROLI I HUAZIMEVE GREKE NË SPANJISHT DHE NË SHQIP,
NË MËSIMIN E GJUHËS SPANJOLLE TEK SHQIPTARËT149

PROF. AS. DR. MIRELA PAPA

PËRKTHIMI I ELEMENTEVE KULTURORE NË LETËRSINË PËR FËMIJË156

ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΕΝΤΡΩΤΗΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΑΞΗΣ ΤΗΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗΣ
ΣΤΟ ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ, ΚΕΡΚΥΡΑ
kentrotis@ionio.gr

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΤΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ

ABSTRACT

In principle, poetry can be translated. Translation is the work of each translator, in which his personality and personal history can be found, combined with his experience, general knowledge and linguistic tools. The word of the original is transferred into the translated text in fractions. When an original poem is translated and/or re-translated, it is, in essence, being re-written in another language, with the words and linguistic ethos of the new writer.

Keywords: translation, translatability, poetry, discourse, imitation, arbitrariness

Në parim, poezia mund të përkthehet. Përkthimi është vepra e çdo përkthyesi, ku mund të gjenden personaliteti dhe historia e tij vetjake, në përputhje me përvojën e tij, njohuritë e përgjithshme dhe mjetet e tij gjuhësore. Fjala e origjinalit zhvendoset në tekstin e përkthyer e ndarë në pjesë. Kur një poezi origjinale përkthehet dhe/ose ripërkthehet, në thelb, rishkruhet në një gjuhë tjetër, me fjalët dhe etosin gjuhësor të autorit të saj të ri.

Η μεταφρασιμότητα των κειμένων αντιμετωπίζεται από την εποχή του Χούμπολτ μέχρι και τις ημέρες μας με πνεύμα αρνητικό. Εν πάση περιπτώσει, όμως, η μετάφραση είναι *με κάποιον τρόπο* δυνατή. Σε ό,τι αφορά την ποίηση και τη μεταφρασιμότητά της ακόμα και οι μη αρνούμενοι καθόλου τη μεταφρασιμότητα των κειμένων προστίθενται στη χορεία των αρνητών της! «Μα η ποίηση δεν μεταφράζεται» είναι η επαναλαμβανόμενη ένσταση.

Αλλά η πραγματικότητα μάς διδάσκει πώς υπάρχουν από αιώνων χιλιάδες

μεταφράσεις ποιητικών κειμένων από και προς όλες τις γλώσσες. Η μετάφραση ποιητικών έργων όρισε στην ιστορία των διαφόρων εθνικών γραμματειών το τι είναι όντως η μετάφραση και πόσο σημαντικό ρόλο παίζει στη διαμόρφωσή τους· και, δεύτερον, ότι η μετάφραση των λεγομένων ιερών κειμένων, όπως της Αγίας Γραφής, που όχι μόνο περιέχουν ποιητικά βιβλία, αλλά και συνιστούν εξ ολοκλήρου ποιητικά κείμενα, αποδεικνύει ότι η ποίηση όχι μόνο μεταφράζεται, αλλά και τα οικεία μεταφράσματα αποκτούν παγκόσμια δημοφιλία, πέραν του ότι διαμορφώνουν συνειδήσεις και εμπεδώνουν πίστεις στους αναγνώστες τους. Είναι παγκοσμίως διαδεδομένα δύο στερεότυπα: «η μετάφραση δεν μπορεί να αντικαταστήσει το πρωτότυπο» και «ποίηση είναι αυτό που χάνεται στη μετάφραση».

Παντού και πάντοτε το μεταγενέστερο και παράγωγο «μετάφρασμα» δεν μπορεί με κανέναν τρόπο να αντικαταστήσει το αρχετυπικό «πρωτότυπο». Όσες *Τζοκόντες* και αν φτιαχτούν, αυτή του Λεονάρντο ντα Βίντσι είναι όντως αναντικατάστατη. Καμία αντικατάσταση δεν είναι δυνατή· νοητή, αντιθέτως, και υπαρκτή είναι η παράλληλη ύπαρξη πρωτοτύπου και μεταφρασμάτων του. Κανονικά δεν υπάρχουν «αντικαταστάσεις», αλλά μόνο «παραλληλίες» ή «υποκαταστάσεις» ή «προσαρμογές», παναπέι «αντικαταστάσεις κατά συνθήκην». Αν όμως αυτό το «κατά συνθήκην το μεταφέρουμε στην πραγματικότητα της μετάφρασης, τότε θα αναγκαστούμε να παραδεχθούμε ότι με κάποιον συμβατικό τρόπο το πρωτότυπο αντικαταστάθηκε από το μετάφρασμα, και ας μην είναι κάτι τέτοιο δυνατόν να γίνει κανονικά.

Στο απόφθεγμα του Ρόμπερτ Φροστ ότι ποίηση είναι ‘ο,τι χάνεται στη μετάφραση μπορούμε άνετα να αντιτείνουμε ότι ποίηση είναι ό,τι κερδίζεται στη μετάφραση! Και μάλιστα αυτό το «κερδίζεται» ας το πολλαπλασιάσουμε επί δύο εννοώντας, πρώτον, ότι είναι κέρδος για το ποιητικό πρωτότυπο να παράγεται απ’ αφορμή του ένα μετάφρασμα, και, δεύτερον, ότι η ίδια η ποίηση ωφελείται, ακριβώς γιατί διευρύνονται τα όρια αποδοχής ενός δημιουργήματός της από τη στιγμή που μπορεί να ταξιδεύει ανεμπόδιστα και σε άλλες γλωσσικές επικράτειες. Ο αφορισμός του Φροστ στηρίζεται στο κυκλικό συμπέρασμα ότι δεν υπάρχει καλή μετάφραση, επειδή η μετάφραση δεν μπορεί να αντικαταστήσει το πρωτότυπο! Οπότε, κι έτσι, ισχύει η μεταφρασιμότητα της ποίησης!

Πέραν τούτων γενικώς ισχύει ο εξής κοινότοπος ορισμός: *Μετάφραση είναι η επανέκφραση σε άλλη γλώσσα μιας ύλης που είναι ήδη απρέπτως δεδομένη σε μία φυσική γλώσσα.* Λυσιτελέστερος του ορισμού είναι ένας αφορισμός της μετάφρασης. *Μετάφραση είναι έργο μεταφραστή.* Στον αφορισμό τούτον συμπεριλαμβάνεται η διάσταση της διαδικασίας η διάσταση του αποτελέσματος, και δη συναρτώμενες μέσα από την ενότητά τους με τον μεταφραστή: με αυτόν που παράγει τη μετάφραση... με αυτόν που εξ ήδη όντων ναι μεν δημιουργεί νέα όντα, αλλά τα δημιουργεί αλλού, άλλοτε και αλλιώς.

Χωρίς τον παραγωγό της όχι μετάφραση της ποίησης, μα ούτε καν μετάφραση εν γένει δεν υπάρχει. Αυτός *φράζει*, δηλαδή αυτός παίρνει τα σε έναν γλωσσικό κώδικα ήδη υπαρκτά και γνωστά πράγματα και τα *λέγει*, και μάλιστα τα λέγει *μετά*, που σημαίνει: *χρονικώς ύστερα και ως προς τον τρόπο αλλιώς*. Το όλον συντελείται στην επικράτεια άλλης γλώσσας από αυτήν του πρωτοτύπου. Στο κέντρο του μεταφραστικού γίνεσθαι τοποθετείται ο κάθε μεταφραστής χωριστά – όχι γενικώς και απροσώπως ως το συλλογικό υποκείμενο «μεταφραστής», που ούτως ή άλλως δεν υπάρχει!... Τη μετάφραση την ορίζει ο πάντα συγκεκριμένος ένας μεταφραστής που μετέρχεται τέχνη και επιστήμη σε διαλεκτική ενότητα.

Ψευδοδίλημμα είναι και τούτο: *Η μετάφραση τί είναι – επιστήμη ή τέχνη*; Η απάντηση με μια κουβέντα: η μετάφραση είναι είδος αυτού που οι αρχαίοι Έλληνες αποκαλούσαν *μήτις*. Είναι, δηλαδή, *πολύτροπος νόησις*. Ο μητιόεις μεταφραστής είναι ο πολυτρόπως νοών... ένας Οδυσσεάς που μοχθεί στους ωκεανούς των λόγων. Ο μεταφραστής με πανουργία πρέπει να νοήσει τον λόγο του πρωτοτύπου ποιήματος και με πανουργία πρέπει να τον αρθρώσει στο ποιητικό μετάφρασμά του.

Το εισαγωγικό χωρίο από το *Κατά Ιωάννην – εν αρχή ην ο λόγος, και ο λόγος ην προς τον Θεόν, και Θεός ην ο λόγος*–, ακόμα και μέσα στο στενό θεολογικό του πλαίσιο δεν επιδέχεται μονοσήμαντες ερμηνείες. Και αν χρειαστεί να κατεβεί σε εκκοσμικευμένες επικράτειες, ο ίδιος ο τρεις φορές αναφερόμενος *λόγος*, που είναι ένας και ενιαίος, πρέπει να αναλυθεί στις μερικές δυνάμεις που τον συνιστούν: ως λογική, ως ομιλία και ως αιτία, αλλά και ως κλάσμα της μονάδας. Ο ποιητής ως λόγος είναι κλάσμα της μονάδας. Το ίδιο και τα ποιήματά του. Ό,τι κυοφορείται στη διάνοια ως λογική δύναται να γεννηθεί ως ομιλία: ό,τι γεννηθεί ομιλείται και είναι λόγος εκφερόμενος· ό,τι δεν γεννηθεί παραμένει στις έλικες του νου ως λόγος ενδιάθετος. Ο ενδιάθετος λόγος είναι συνήθως το αίτιο που κινεί τον λόγο τον εκφερόμενο· κυρίως, όμως, είναι η άρρητη αρχή όλων όσα συνέχουν την προσωπικότητα του ομιλούντος υποκειμένου, ιδίως δε του ποιητή. Με μια λέξη: ο λόγος είναι και στην ποίηση (όχι μόνο στα Μαθηματικά) κλάσμα.

Από την εποχή των θεολογούντων ποιητών ίσαμε τις ημέρες μας τα ποιήματα των ποιητών είναι τα έργα που επιβεβαιώνουν τη δυστυχία τους και συνάμα επικυρώνουν τους μόχθους τους. Η λέξη, που εξηγεί αυτό το continuum, είναι η *μίμηση*. Στα έργα του ο κοσμικός ποιητής αποκλειστικώς και μόνον μιμείται. Και είτε μιμείται υποκείμενο δημιουργού είτε μιμείται αντικείμενα δημιουργίας, το αρχιπρότυπο της μίμησής του είναι πάντα αφανές. Δίνοντάς του αυθαιρέτως ονόματα, δεν κάνει τίποτε άλλο παρά να χάνεται και να κομματιάζεται *εν τοις μορίοις*, παναπεί στα μερικά γκρεμνά των τεμαχίων, και ας εργάζεται, και ας μοχθεί επιζητώντας εναγωνίως τον γενικό παράδεισο του ενός.

Ένα από τα κυρίαρχα δόγματα στη φιλοσοφική θεώρηση της λογοτεχνίας είναι ότι η ποίηση είναι μεν γλώσσα που μετέχει της ήδη υπάρχουσας, αλλά και που

τόσο μέσω του συνδυασμού των σχημάτων λόγου και διανοίας όσο και μέσω της επινόησης νέων λέξεων ακόμη και τα κοινολεκτούμενα κείνται εν τέλει πέραν της συνήθους γλώσσας και, άρα, επέκεινα του ορίζοντα προσδοκίας ενός κανονικού καθημερινού ομιλητή. Η ποίηση, με άλλα λόγια, είναι *ά λ λ η γ λ ώ σ σ α*, που βρίσκεται και μορφώνεται έξω από την κοινή γλώσσα – έξω από τη βουλγάτα θα λέγαμε – που μιλάμε όλοι μας, και δη συμβατικώς, προκειμένου να επικοινωνήσουμε και να συνεννοηθούμε μεταξύ μας. Το πρωτότυπο ποιητικό κείμενο του Γκαίτε, αίφνης, ή του Μπωντλαίρ μάς φαίνεται ότι, αν τυχόν μεταβεί από το επέκεινα του λόγου, όπου βρίσκεται, στο ενθάδε ενός λόγου μεταγενέστερου και εκφρασθέντος κατά μίμηση, στο τέλος θα συναντήσει την ανθρώπινη μοίρα στην πιο σκληρή εκδοχή της: εννοούμε, βεβαίως, τον θάνατο.

Άλλωστε η υπέροχη αγγλική έκφραση *Lost in translation*, που (και λόγω της ομότιτλης κινηματογραφικής ταινίας) είναι διεθνώς πασίγνωστη και που συνηθίσαμε να τη μεταφράζουμε και να τη λέμε στα ελληνικά *Χαμένοι στη μετάφραση*, δεν στοιχειώνει απλή πλάνη ή χασούρα, αλλά, έχοντας ως ενδιαίτητο λόγο της την αγγλική στερεότυπη έκφραση *Lost in war*, που αναγράφεται σε όλα τα ηρώα των αγγλόφωνων κρατών και που σημαίνει *Πεσόντες εν πολέμω*, έρχεται να μας καταδείξει τί ακριβώς συμβαίνει στην ουσία και με τη μετάφραση: τα ποιητικά πρωτότυπα είναι πεσόντες στον πόλεμο των μεταφράσεων.

Ο ποιητής δημιουργεί κόσμο: ως ομιλούν υποκείμενο μιμείται τον βιβλικό δημιουργό και με τα ποιήματά του μιμείται τη βιβλική δημιουργία. Αν, όμως, το ποίημα είναι μίμηση δημιουργήματος, το μετάφρασμά του είναι μίμηση της μίμησης του δημιουργήματος. Ο μεταφραστής είναι και αυτός δημιουργός που μετέχει της κλασματικής μοίρας του λόγου: μαθηματικώς εκπεφρασμένος είναι μία δύναμη υψωμένη σε αρνητικό εκθέτη, όπου και η βάση και ο ίδιος ο εκθέτης διαφέρουν του ενός. Έτσι η μονάδα του αριθμητή είναι πάντα σταθερή και αμετακίνητη, ενώ ο παρονομαστής – αυτός, δηλαδή, που ονομάζει μιμούμενος τα πράγματα – ποικίλλει. Η μιμητική κλασματική ιδιοσυγκρασία της μετάφρασης αναλογεί σε αυτήν της ποίησης. Και ο ποιητής και ο μεταφραστής της ποίησης, όντας δημιουργοί και πλάστες, ξεκινούν από το αριστοτέλειο (και συνάμα αντιπαρμενίδειο) Το έν και το όν πολλαχώς λέγεται.

Όσο παράδοξο ακούγεται αυτό, τόσο λογικό είναι. Όντως! Και ό,τι είναι ένα και ό,τι υπάρχει λέγεται με τρόπους πολλούς. Το μεν έν, επειδή κερματίζεται σε μόρια: το δε όν, επειδή συνίσταται εκ μορίων. Ο μοριακός κερματισμός του ενός και η μοριακή σύσταση του όντος επιβεβαιώνονται δια του ότι λέγονται... δια του ότι τα πραγματεύεται λόγος. Στην ποίηση και στη μετάφρασή της, όσο και αν φανεί παράδοξο, το ουσιώδες και βαρύνον στοιχείο, αλλά συνάμα και η αιτία της ύπαρξής τους δεν είναι απλώς ο λόγος, αλλά η πολλαπλή δυνατότητα εκφράσεώς του: εκείνο το σημαδιακό και πολύσημο πολλαχώς του Αριστοτέλη. Ο μεν ποιητής λέγει πολλαχώς το έν και το όν, εδραιώνοντας εν τοις πράγμασι την κλασματικότητα του λόγου, ο δε μεταφραστής εργαζόμενος το ποιητικό

έργο σε άλλο γλωσσικό κώδικα, διαφορετικόν του πρωτοτύπου, λέγει ομοίως πολλαχώς, αλλά και κατά κανόνα –αν μας επιτρέπεται ο συγκριτικός βαθμός του επιρρήματος– πολλαχότερον το έν και το όν. Και είναι έτσι, ακριβώς επειδή ο κόσμος του ποιητή ως δημιουργού, που έχει κατασταλάξει στο ποίημά του ως κλάσμα του λόγου, πολλαπλασιάζεται περαιτέρω επί τον κόσμο του μεταφραστή ως μητιόεντος δημιουργού, με μαθηματικό αποτέλεσμα την αύξηση του παρονομαστή και τον περαιτέρω κερματισμό του ενιαίου λόγου.

Το πολλαχώς του λόγου της ποίησης και το πολλαχότερον του λόγου της μετάφρασης είναι προϊόντα *α υ θ α ι ρ ε σ ί α ς*: της απλής αυθαιρεσίας του ποιητή και της διπλής αυθαιρεσίας του μεταφραστή. Αλλά αυθαιρεσία είναι η έκφραση της ιδίας μου εκλογής, είναι το αποτέλεσμα της δικής μου προτίμησης. Όπως δε τα γλωσσικά σημεία είναι εγγενώς αυθαίρετα, έτσι και η χρήση τους στην ποίηση! Στο γλωσσικώς αυθαίρετο θεμελιώνεται πρωτίστως το ποιητικώς αυθαίρετο και εδράζεται περαιτέρω το μεταφραστικώς αυθαίρετο. Κι αν η γλώσσα της ποίησης καθορίζεται από εκείνο το δαιδαλώδες σχήμα λόγου και διανοίας που λέγεται μεταφορά, τότε η γλώσσα της μετάφρασης, όντας μίμηση μιμήσεως, είναι και μεταφορά μεταφοράς. Για την κατανόηση των παραπάνω θα επιστρατεύσουμε μερικά εναργή παραδείγματα.

Η ιταλική πρόταση *il cielo s'imbruna* χρησιμοποιείται καθημερινώς από κάθε Ιταλό. Στα ελληνικά σημαίνει ο ουρανός μαυρίζει. Είναι στίχος του Μεταστάσιου, αλλά η σημασία της δεν ξεφεύγει από το πλαίσιο του συνήθους λαϊκού λόγου. Ο Διονύσιος Σολωμός μετέφρασε τον στίχο αυτό, που υπενθυμίζω ότι σημαίνει ο ουρανός μαυρίζει, ως η γλαυκότη του αιθέρος μαυρίζει. Μόνο κοινό στοιχείο μεταξύ του συνήθους λόγου και του σολωμικού μεταφράσματος είναι το ρήμα μαυρίζει, ενώ ο ιταλικός ουρανός –το *il cielo*– γίνεται στα ελληνικά η γλαυκότη του αιθέρος. Ηλίου φαεινότερον ότι ο Σολωμός εδώ αυθαιρετεί, και μάλιστα πολλαχώς! Πιάνει τον ιταλικό ουρανό και τον κόβει στα δύο: μόριο πρώτο η γλαυκότη, και μόριο δεύτερο του αιθέρος. Γράφει μεν του αιθέρος, και επιλέγει να γράψει η γλαυκότη και όχι η γλαυκότης. Ούτως ή άλλως η προσθήκη του τελικού -ς δεν θα πείραζε καθόλου το μέτρο. Το κάνει για δύο λόγους: πρώτα επειδή εστιάζει στην ευφωνία... στην ευστομία, όπως θα έλεγε ο Πλάτων: Η γλαυκότης του αιθέρος, θα ήταν στίχος μετρικώς άμεμπτος μεν, αλλά δυσπρόφερτος. Σκοντάφτει η γλώσσα και αναγκάζεται να προβεί σε τομή στοιχείων που κανονικά όχι μόνο δεν τέμνονται, αλλά και απαγορεύεται να τέμνονται. Δεν είναι άλλο το η γλαυκότης και άλλο το του αιθέρος. Είναι όλον: η γλαυκότης του αιθέρος, και είναι δυσπρόφερτο.

Κατά δεύτερον ο Σολωμός συνδυάζει το αυθαίρετως δημοτικίζον η γλαυκότη με το αρχαιοπρεπές του αιθέρος, επειδή από τη στιγμή της λυρικής ωριμότητάς του και εντεύθεν έθεσε ως ποιητικό σκοπό του να παγιώσει τον λυρικό λόγο του *in modo misto genuino*, δηλαδή να πραγματώσει την εγγελιανής κοπής σύνθεση μεταξύ κλασικού και ρομαντικού σε είδος μιχτό αλλά νόμιμο. Και εδώ –αλλά

και αλλού– το επιτυγχάνει πολλαχώς. Εδώ με αυθαίρετη μείξη δημοτικών και λόγιων στοιχείων, αλλά και με τη διαίρεση του πράγματος ουρανός σε ιδιότητα χρώματος (: η γλαυκότη) και σε ποιότητα ύλης (: του αιθέρος). Έτσι ο ιταλικός *cielo* είναι στα ελληνικά η ιδιότητα του σιέλ χρώματος που έχει ο αιθέρας και που σιγά-σιγά *s'imbruna*, δηλαδή μαυρίζει. Στο σολωμικό μετάφρασμα δεν μαυρίζει γενικώς ο ουρανός, αλλά ειδικώς και κατ' ακρίβειαν η γλαυκότητα του αιθέρος. Κι εκεί που τα ιταλικά ξανάλεξαν έστω και ποιητικώς μια γνωστότατη παγιωμένη μεταφορά, ο Σολωμός φέρνει στο ποιητικό προσκήνιο μια πρωτότυπη και νεότευκτη μεταφορά, και δη μέσω μετωνυμίας: η γλαυκότη του αιθέρος μαυρίζει.

Αλλά γιατί ωραΐζει ο Σολωμός στα ελληνικά κάτι που είναι σύνηθες στην ιταλική κοιτίδα του; Αφ' ενός διότι ορέγεται να λέγει πολλαχώς το έν και το όν, και αφ' ετέρου, διότι έτσι του αρέσει, έτσι του γουστάρει. Κερματίζει τον υπάρχοντα κόσμο ποιητικώς, μιμούμενος με τον τρόπο του (: παναπέι **αυθαιρέτως**) το μεταστασιανό πρωτότυπο, και το μεταφράζει για να δημιουργήσει τον δικό του. Δημιουργεί δε τον δικό του αναφερόμενος σε αιτήματα ποιητικής που ο ίδιος έχει επιλέξει να θέσει στον εαυτό του: να γράφει σε είδος μιχτό αλλά νόμιμο. Ως μεταφραστής οικειοποιείται ο Σολωμός το σώμα ενός ξένου κειμένου για να φτιάξει ένα δικό του: για να πει με λόγια και με ήθος δικό του στα ελληνικά τα λόγια που είχε πει ο Μεταστάσιος κατά το ήθος του στα ιταλικά. Και όταν επιτελεί το μετάφρασμα αναδεικνύεται σε μεταφράστορα.

Από τον Σολωμό μπορούμε να περάσουμε στον Λορέντζο Μαβίλη, άριστο μαθητή του πρώτου. Στα μεταφράσματα του Μαβίλη συγκαταλέγεται ένα ποίημα του Ερρίκου Χάινε: Εις τη Μίννα, που ξεκινάει με τον στίχο: Τί με νοιάζει πως **είναι κελνερίνα**; Ο μεταφραστής εισάγει στα ελληνικά τη λέξη «κελνερίνα» ως μετάφραση της γερμανικής λέξης «Kellnerin». Αναρωτιόμαστε: δεν θα μπορούσε, άραγε, να γράφει «γκαρσόννα», «σερβιτόρα», που υπάρχουν στα ελληνικά; Τι τον ώθησε να επιλέξει το «κελνερίνα»; Ο Μαβίλης επέλεξε την «κελνερίνα» για τον ίδιο λόγο που κάποιοι εισηγήθηκαν και καθιέρωσαν τις σχετικές χρήσεις «γκαρσόννα» και «σερβιτόρα»: διότι οι λέξεις αυτές είναι ξενικής καταγωγής και ελληνοποιήθηκαν. Οι χώροι, όπου γινόταν δεκτό να δραστηριοποιούνται «γκαρσόννες» και «σερβιτόρες», υπήρξαν κάποια στιγμή και στην Ελλάδα, αλλά απασχολούσαν μόνο «γκαρσόνια» και «σερβιτόρους», άρρενες ήτοι. Οι θηλυκές εκδοχές του επαγγέλματος αυτού ήρθαν πολύ αργότερα. Στη Γερμανία όμως, όπου έζησε πολλά χρόνια ο Μαβίλης, υπήρχαν μπουραρίες, όπου σύχναζε ανελλιπώς και όπου απασχολούνταν και γυναίκες. Στα γερμανικά η «σερβιτόρα» λέγεται *Kellnerin*. Μεταφραστικώς σωστά, επομένως, εξελληνίζει τον όρο ο Μαβίλης: κελνερίνα!

Άλλο παράδειγμα. Στο τέταρτο μέρος του ποιήματος του Λόρκα Θρήνος για τον Ιγνάθιο Σάντσεθ Μεχίας διαβάζουμε τον στίχο: *El otoño vendrá*

con caracoles. Η λέξη «caracoles» σημαίνει «κοχύλια». Τι πιο λογικό να μεταφραστεί ο παραπάνω στίχος ως εξής: Το φθινόπωρο θα 'ρθει με κοχύλια. Ο Νίκος Εγγονόπουλος τον μετέφρασε ως εξής: Θε νά 'ρθει το χινόπωρο με τις θαλασσινές του τις μπουρούδες. Το μετάφρασμά του είναι μεν αναμφισβήτητα μέσα στο σημασιακό πλαίσιο του ισπανικού στίχου, αλλά με τη χρήση των λέξεων «θε», «χινόπωρο» και «μπουρούδες» και την προσθήκη της λέξης «θαλασσινές» τρέπει κυριολεκτικώς το κείμενο από μετάφρασμα σε ελληνικό πρωτότυπο! Εκείνο που συντελεί αποφασιστικά στη μετατροπή αυτή είναι η χρησιμοποίηση των «μπουρούδων». Τι είναι η μπουρού; Είναι δύο πράγματα: η σφυρίχτρα των πλοίων και το μεγάλο κοχύλι που χρησιμοποιείται ως τηλεβόας. Η μπουρού, λέξη τουρκικής καταγωγής (boru), έχει πολιτογραφηθεί και είναι πια ελληνική, από τη στιγμή που τη χρησιμοποιούν ευρύτατα οι ναυτικοί. Ο Εγγονόπουλος, για να μην υπάρχει αμφισβήτηση ως προς το ποια σημασία θέλει να εννοήσει εδώ, προσθέτει την επεξηγηματική λέξη «θαλασσινές», και έτσι όλοι καταλαβαίνουμε ότι μιλάει για «αχιβάδες», για «κόχυλες», για «κόργιαλους». Ο Εγγονόπουλος, ως μεταφράζον υποκείμενο, προσέφυγε στη χρήση της λέξης αυτής, σίγουρα όχι επειδή την πέτυχε σε κάποιο λεξικό ή για να «ξενίσει», αλλά επειδή ανήκε στο προσωπικό του λεξιλόγιο τόσο ως κωνσταντινουπολίτη όσο και ως θαλασσαναθρεμμένου. Ο μεταφραστής, όταν μεταφράζει, εκτός όλων των άλλων, «μεταφέρει» και τον εαυτό του. Επιπροσθέτως συμπληρώνουμε ότι η λέξη μπουρού έχει περάσει και στην ποίηση. Διαβάζουμε Τα ρω του έρωτα του Οδυσσέα Ελύτη: Από την άκρη του καιρού / και πίσω απ' τους χειμώνες / άκουγα σφύριζε η μπουρού / κι έβγαιναν οι Γοργόνες!

Η εδώ συμπτωματική αναφορά στον Ελύτη μας φέρνει στο τελευταίο παράδειγμά μας, από τα γαλλικά αυτό. Όποιος γνωρίζει τον στίχο του Απολλιναιρ *Oh! l'automne l'automne a fait mourir l'été* και τον στίχο του Ελνάρ *Ce jardin donnait sur la mer / Gorge d'aillet*, και διαβάσει τους ακόλουθους δύο στίχους του Οδυσσέα Ελύτη Με την πρώτη σταγόνα της βροχής σκοτώθηκε το καλοκαίρι και Ο κήπος έμπαινε στη θάλασσα / βαθύ γαρούφαλλο ακρωτήρι, το πιθανότερο είναι να σκεφθεί ότι πρόκειται για λογοκλοπή. Όντας συνεπείς με τα προηγουμένως λεχθέντα, θα πούμε ότι εμάς αυτό δεν μας ενοχλεί καθόλου – ίσα-ίσα μας γοητεύει η εν λόγω ποιητική αυθαιρεσία του Ελύτη. Διότι εδώ δεν πρόκειται πλέον για μετάφραση, που είναι ποίημα ποιήματος, μίμηση μιμήσεως και εν τέλει κλάσμα κλάσματος: εδώ έχουμε μπροστά μας ένα νέο πρωτότυπο που προήλθε από μετάφραση γαλλικών στίχων στα ελληνικά, η οποία μετάφραση μεταφράστηκε περαιτέρω στο ειρημένο πρωτότυπο ως μεταφορά λόγου. Το αριστοτέλειο «πολλαχώς» εορτάζει και πανηγυρίζει, ακριβώς επειδή η μήτις του μεταφραστή τού εγγυάται την πανουργία και την πραγμάτωση της πολύτροπης νόησης που δημιουργικώς το συνέχει. Μέσω του μεταφραστή της ποίησης, το μετάφρασμα γίνεται πρωτότυπο ή, αν –χάριν της πολλαχότητος– το πούμε αλλιώς: το πρωτότυπο βρίσκει νέα γλωσσική (διάβαζε: λογική) πατρίδα.

Η αποφθεγματική διαπίστωση του Ζεράρ Ζενέτ ότι ο μεταφραστής, που ως μιμητής μόνο άσχημα πράγματα μπορεί να φτιάξει, πολεμάει συνέχεια να ομορφάνει τα δημιουργήματά του, γι' αυτό και πάντα στο τέλος φτιάχνει κάτι άλλο, είναι και αληθινή παραμυθία, αλλά και άλλοθι της αυθαιρεσίας του μεταφραστή. Η Τζοκόντα είναι και παραμένει μία: οποιαδήποτε άλλη πλην αυτής του Λεονάρντο ντα Βίντσι είναι «άλλο». Αφού και ο μεταφραστής δεν μπορεί να γίνει αληθινός –ας πούμε– Γκαίτε ή Νερούδα, όταν μεταφέροντας τον λόγο τους τον κερματίζει άσχημα, ας φτιάχνει, τέλος πάντων, κάτι που να καλλύνει το εξ ορισμού άσχημο, κι ας είναι άλλο: άλλη Τζοκόντα. Αυτό το *aliud* ας είναι ο εαυτός του... ο κατά το δυνατόν καλύτερος εαυτός του, και το μίμημά του ας είναι το καλλίστευμά του στην επικράτεια του κερματισμένου λόγου: μια άλλη «Τζοκόντα», αλλά εν πάση περιπτώσει Τζοκόντα. Και τούτο γιατί η μετάφραση ως κλασματική μήτις επιτρέπει πολλαχώς την φαντασιακή αναφορά του μεταφραστή στον ενιαίο λόγο και στη μία αλήθεια, κατά μίμηση της οποίας γεννήθηκε η ίδια η ποίηση.

Κατόπιν των ανωτέρω επόμενο είναι ότι οφείλουμε να ασχοληθούμε με το ειρημένο μεταφραστικό *aliud*. Αν κοιτάξουμε φιλοσοφικά το αποτέλεσμα της μετάφρασης, είμαστε υποχρεωμένοι να παραδεχθούμε ότι το μετάφρασμα, ως «άλλο», δεν μπορεί να είναι «ταυτόν» – είναι αναμφισβήτητα «θάτερον». Πρόκειται, πάντως, για ένα περίεργο «θάτερον», από τη στιγμή που διαπιστώνουμε ότι η όποια διαφορά του από το «ον» του πρωτοτύπου δεν είναι εντελώς αποκομμένη από ό,τι θα το έφερνε στα όρια του «ταυτού». Το επαναλαμβάνουμε: είναι όντως μια άλλη «Τζοκόντα», αλλά εν πάση περιπτώσει Τζοκόντα.

Ας δούμε, όμως, τις δυσκολίες του μεταφραστικού εγχειρήματος.

Το περιεχόμενο στην ποίηση σπανίως και πολύ δύσκολα μεταφέρεται αυτούσιο. Η ποίηση δεν είναι μόνο γλώσσα μέσα στη γλώσσα ούτε συνδέεται με τη γλώσσα σε ορισμένη βιοτική περίσταση και χρήση: η ποίηση είναι κατ' αποτέλεσμα γλώσσα έξω από τη γλώσσα, είναι γλώσσα που υπάρχει και λειτουργεί επέκεινα της γλώσσας, ακόμα και αν βασίζεται στα πλέον κοινά γλωσσικά στοιχεία. Ιδού δύο χαρακτηριστικότερα παραδείγματα.

La terre est bleue comme une orange γράφει ο Πωλ Ελυάρ. Η γη είναι μπλε σαν πορτοκάλι – σωστή και παραδεκτή μετάφραση, που μπορεί να μεταδώσει την αλήθεια του περιεχομένου, μόνο αν διαβαστεί σωστά, παρόλο που δεν υπάρχουν σημεία στίξεως ή, μάλλον ακριβώς γι' αυτό! *A las cinco de la tarde* είναι ο πασίγνωστος στίχος του Λόρκα. Η μετάφραση του Νίκου Γκάτσου Στις πέντε η ώρα που βραδιάζει συσκοτίζει (ας μας επιτραπεί το λογοπαίγνιο) τα πράγματα, καθώς η ισπανική λέξη «*tarde*» δεν συμπίπτει απολύτως με το ελληνικό «βράδυ»: ένα μέρος του, βεβαίως, γενικά μιλώντας και με τη βοήθεια ενός λεξικού το σημαίνει, αλλά συνάμα σημαίνει και μέρος της ημέρας που η ελληνική γλώσσα το έχει κωδικεύσει ως «απόγευμα» ή «απομεσήμερο», και αυτό εννοεί ο Λόρκα εδώ.

Περαιτέρω η μεταφορά της μορφής του ποιήματος είναι διπλά δύσκολη. Και η δυσκολία μεγαλώνει ακόμη περισσότερο, αν λάβουμε υπόψη ότι η εξωτερική μορφή του ποιήματος πρέπει οπωσδήποτε να μεταφερθεί – πρέπει οπωσδήποτε να «μεταφραστεί»: ένα σονέτο πρέπει να παραμείνει σονέτο και στο μετάφρασμα, να έχει μέτρο και ομοιοκαταληξίες εκεί που απαντώνται και όπως απαντώνται στο πρωτότυπο ποίημα. Αλλά και η εσωτερική μορφή του ποιήματος πρέπει να μεταφράζεται: τα σχήματα λόγου και διανοίας, τα ηχητικά αποτελέσματα, τα λογοπαίγνια και οτιδήποτε άλλο συνιστά την εσωτερική μορφή του ποιήματος πρέπει να βρίσκει εκφραστική διέξοδο και στο μετάφρασμα.

Μα αυτό είναι δύσκολο! Ναι, όντως, και το είπαμε ήδη! Αλλά, προσοχή: από τη στιγμή που η μετάφραση είναι έργο μεταφραστή, άρα και η δυσκολία σχετικοποιείται, καθώς είναι καθαρώς υποκειμενική και ποικίλλει από μεταφραστή σε μεταφραστή. Να γιατί ο μεταφραστής της λογοτεχνίας, ιδίως δε της ποίησης είναι μεταφράστωρ!

Στο σημείο αυτό κρίνουμε μάλιστα ότι είναι ο καλύτερος τρόπος για να αναφέρουμε έναν στοχασμό του Πωλ Βαλερύ που αφορά την ουσία της ποίησης: Και ο ίδιος ο ποιητής όταν συνθέτει το πρωτότυπο ποίημα είναι ένα είδος μεταφραστή, καθώς μεταφράζει σε ποίηση την πραγματικότητα, που ο ίδιος αντιλαμβάνεται όπως την αντιλαμβάνεται. Και αφού το αναφέραμε, συμπληρώνουμε: Δεν πρόκειται ούτε για ευκαιριακή ρήση ούτε για σόφισμα. Ο ειρημένος στοχασμός του Βαλερύ εντοπίζεται στον σκληρό πυρήνα της ποίησης. Ο ποιητής, προσλαμβάνοντας τη γύρω του και τη μέσα του πραγματικότητα (την αντικειμενική και την υποκειμενική κατάσταση των πραγμάτων, ήτοι), ποιεί, δηλαδή δημιουργεί από τον άμορφο λόγο μορφές λογικές, τουτέστιν τύπους/καλούπια, τα οποία έρχεται κατόπιν και τα γεμίζει με ό,τι αντιλήφθηκε και όπως το αντιλήφθηκε. Αυτό που αντιλήφθηκε στην αρχή ο ποιητής είναι το «πρωτότυπο»: το πώς αντιλήφθηκε και πώς μορφοποίησε έπειτα την πρωτότυπη αντίληψή του είναι το «μετάφρασμά» του: το ποίημα, δηλαδή, δεν είναι τίποτε άλλο παρά το μετάφρασμα που επιτελεί ο ποιών ποιητής.

Ας μας επιτραπεί να επισημειώσουμε εδώ τον ακόλουθο στοχασμό του Διονυσίου Σολωμού: Πρέπει πρώτα με δύναμη να συλλάβει ο νους, κι έπειτα η καρδιά θερμά να αισθανθεί ό,τι ο νους εσυνέλαβε. Τον στοχασμό αυτό τον επισημειώνουμε στον στοχασμό του Βαλερύ ακριβώς, επειδή φανερώνει την κατ' ουσίαν μεταφραστική διαδικασία που υποτείνει την ποίηση ως δημιουργική διαδικασία. Αλλά και όχι μόνο γι' αυτό. Τον επισημειώνουμε, για να έχουμε περισσότερες της μιας αφετηρίες που μας επιτρέπουν να υποστηρίξουμε τη μεταφρασιμότητα της ποίησης. Αν η «μετάφραση» αποτελεί εν γένει όρο της δημιουργίας των ποιημάτων, δεν παρίσταται κανένας λόγος που να αποκλείει το αντίστροφο: τη μετάφραση ενός ήδη αρθρωμένου (του «αρχιμεταφρασμένου») θα λέγαμε μιμούμενοι την ορολογία του Ζεράρ Ζενέ) ποιήματος σε κάποια

άλλη γλώσσα.

Ο μεταφραστής της ποίησης –ο αληθινός μεταφράστωρ– δεν μεταφράζει απλώς ένα κείμενο από μια γλώσσα σε μιαν άλλη. Ναι μεν αυτό εν τέλει κάνει, αλλά, προτού φθάσουμε σε τούτο το «εν τέλει», γνωρίζουμε πλέον ότι είναι ανάγκη να ακολουθηθούν εκ μέρους τού μεταφραστή όλα τα βήματα μιας βασανιστικής (δηλαδή ελεγκτικής) διαδικασίας, που καθιστά νόμιμη τη μετανάστευση του ποιήματος από την επικράτεια του πρωτοτύπου στην επικράτεια του μεταφράσματος. Ότι και αν επιτελέσει ο μεταφραστής ενός ποιήματος είναι εν τέλει υποχρεωμένος να ομολογήσει τη δημιουργία ενός εξ ολοκλήρου διαφορετικού ποιήματος, όπου μέσα στο υποχρεωτικό καλούπι της μορφής πρέπει να χωρέσει στη γλώσσα αφίξεως (και με τους νόμους της γλώσσας αφίξεως) το περιεχόμενο του πρωτοτύπου, που, όπως έχουμε τονίσει, είναι ένα μετάφρασμα εκ μέρους του ίδιου του ποιητή στη γλώσσα του. Αν, λοιπόν, ο ποιητής, ποιών το πρωτότυπο, είναι μια φορά μεταφραστής, ο μεταφραστής της ποίησης, μεταφράζοντας το πρωτότυπο, είναι δύο φορές μεταφραστής!

Αλλά, αφού τα πράγματα έχουν πλέον έτσι, τότε το τελευταίο που πρέπει να μας απασχολεί είναι το κατά πόσον στη μετάφραση της ποίησης μπορεί να αποτελεί κυρίαρχο ζητούμενο η ακεραιότητα του νοήματος, με άλλα λόγια: να μεταφερθούν τα πάντα από το πρωτότυπο στο μετάφρασμα και να λειτουργούν όπως ακριβώς λειτουργούν στο πρωτότυπο. Αφού, λοιπόν, στη μετάφραση της ποίησης δεν μπορεί να αποτελεί κυρίαρχο ζητούμενο η ακεραιότητα του νοήματος, τότε σε κάθε μεταφορά υπάρχει (μια κάποια) απώλεια. Η δυναμική των πραγμάτων και δημιουργεί και αιτιολογεί τις απώλειες. Απώλεια συνιστά και η φθορά που υφίστανται τα πράγματα μέσα στον χρόνο, ακόμα και σε κατάσταση στατική. Η μετάφραση είναι δυναμική μεταφορά πράγματος χρονισμένου, και μάλιστα πράγματος μη υλικού. Άρα, η απώλεια είναι –θα λέγαμε– «εγγυημένη».

Η μεταφραστική ιστορία, όπως γράφεται στα πεδία της ποίησης, δεν διαφέρει καθόλου ως προς τον τρόπο της από την ανάλογη ιστορία που γράφεται στο εν γένει πεδίο των ιδεών και όλων των περί ανθρώπου επιστημών. Η κάθε μετάφραση ποιητικού κειμένου είναι ψηφίδα της ιστορίας του σε μια νέα πατρίδα. Ως κλασικό παράδειγμα αναφέρουμε τη μετάφραση του πρώτου μέρους του Φάουστ, που εκπόνησε το 1916 ο Κωσταντίνος Χατζόπουλος, γιατί θεωρούμε ότι η μεταφραστική πρόταση του Χατζόπουλου αποτελεί σταθμό στην ιστορία της Νεοελληνικής Γραμματείας και ως πρωτότυπο έργο.

Το ιταλικό λογοπαίγνιο traduttore-traditore / μεταφραστή-προδότη είναι ευφύεσ μεν, αλλά καταλήγει σε «εξυπνάδα». Ο μεταφραστής της ποίησης δεν είναι ένας απλός και τυχαίος γλωσσικός διαμεσολαβητής ανάμεσα σε δύο ποιητικές κουλτούρες. Όταν αποδεχόμαστε ότι κάθε μετάφραση φωτίζει πλευρές του πρωτοτύπου, δεχόμαστε συνάμα και το ότι το μεταφράζον υποκείμενο, ως νέο συγγραφέον υποκείμενο και ως μετέχον της ποιητικής και της επικοινωνιακής

πράξης, είναι συνδημιουργός του πρωτοτύπου, και δη αυτόνομος. Όταν ένα πρωτότυπο ποίημα μεταφράζεται ή/και αναμεταφράζεται, στην ουσία ξαναγράφεται: ξαναγράφεται σε άλλη γλώσσα και με τα λόγια και το γλωσσικό ήθος του νέου του συγγραφέα. Και ανήκει πλέον στην ιστορία της γλώσσας υποδοχής.

LITO ALEXAKI

ASSISTANT PROFESSOR

DEPARTMENT OF FOREIGN LANGUAGES

TRANSLATION AND INTERPRETING

IONIAN UNIVERSITY

lito_alexaki@ionio.gr

LOUKIA GRAMMENOU

MSC STUDENT IN SCIENCE OF TRANSLATION

DEPARTMENT OF FOREIGN LANGUAGES

TRANSLATION AND INTERPRETING

IONIAN UNIVERSITY

x17gram@ionio.gr

**ILLUMINATING THE PAST: A SCHOLARLY INQUIRY INTO
THE 19TH-CENTURY BRITISH MANUSCRIPT ‘THE IONIAN
ISLANDS UNDER BRITISH PROTECTION’ BY GEORGE
FERGUSON BOWEN, THROUGH TARGETED TRANSLATION
OF AN EXCERPT, ACCOMPANIED BY A COMMENTARY
ON THE HISTORICAL CONTEXT**

ABSTRACT

This research paper explores the historical narrative of the Ionian Islands in Greece during the 19th century, focusing on the British colonial perspective presented in the manuscript titled “The Ionian Islands under British Protection” by George Ferguson Bowen (1821-1899), dating back to 1851. Bowen, a colonial administrator with a posting in the Ionian Islands during the British protectorate, serves as the primary author. Through the translation of a specific excerpt from the manuscript, the study aims to delve into the social, historical, and political context as portrayed by the colonizers. This research places a significant emphasis on the role of translation. The act of translating the 19th-century British manuscript into Greek becomes a pivotal methodological tool, enabling an understanding of the dynamics inherent in the Ionian Islands during British rule. By translating Bowen’s work, the research seeks to bridge temporal and linguistic gaps. This translation-focused approach not only facilitates comprehension but also allows for a more accurate portrayal of the conquerors’ perspectives and sheds light on the subtle forms of resistance undertaken by the Heptanesians, thereby enriching the historical discourse.

Keywords: *Manuscript translation, Ionian Islands, Heptanesians, George Ferguson Bowen, British colonialism*

“Në Ndriçim të së Shkuarës: Hulumtim Shkencor mbi Dorëshkrimin Britanik të Shek. XIX: ‘Ishujt e Jonit nën Mbrojtjen Britanike’ nga George Ferguson Bowen, nëpërmjet Përkthimit të Synuar Fragmenti, Shoqëruar nga Koment mbi Kontekstin Historik”

Kjo punë kërkimore vëzhgon rrëfimet historike të Ishujve të Jonit në Greqinë e shek. XIX, duke u përqendruar në pikëpamjen e kolonizatorëve britanikë të paraqitur në dorëshkrimin me titull: “Ishujt e Jonit nën Mbrojtjen Britanike” nga George Ferguson Bowen (1821-1899), i cili daton më 1851. Bowen-i, në pozitën e administratorit kolonial gjatë kohës kur Ishujt e Jonit ishin Protektorat Britanik, shërben si autori kryesor i veprës. Nëpërmjet përkthimit të një fragmenti të caktuar të dorëshkrimit, hulumtimi synon të lëvrojë kontekstin shoqëror, historik dhe politik, ashtu siç paraqitet nga kolonizatorët. Puna kërkimore në fjalë thekson rëndësinë e rolit të përkthimit. Të përkthyerit një dorëshkrim britanik të shek. XIX kthehet në një vegël tejet të rëndësishme metodologjike, duke qenë se mundëson kuptimin e dinamikës së qenësishme në Ishujt e Jonit nën sundimin britanik. Duke përkthyer veprën e Bowen-it, puna kërkimore ka për qëllim të krijojë një urë lidhëse midis hapësirave kohësore dhe atyre gjuhësore. Kjo qasje e përqendruar te përkthimi jo vetëm lehtëson kuptimin e veprës, por gjithashtu i jep vend një paraqitjeje më të saktë të pikëpamjeve të sunduesve, ashtu si, dhe hedh dritë mbi trajtat më pak të përfillshme të qëndresës së heptanezianëve, duke pasuruar kështu, diskursin historik.

Fjalë-kyç: *përkthim dorëshkrimi, Ishujt e Jonit, heptanezianët, George Ferguson Bowen, kolonizimi britanik.*

The identified manuscript titled “The Ionian Islands under British Protection,” originating from the year 1851, was unearthed within the archival holdings of the General State Archives of Corfu, Greece¹. This familial dossier, initially associated with the erudite Alvanas family, subsequently transitioned to the Kollas family through consanguineous ties. By 1989, it was ultimately bequeathed, comprising 28 distinct files, to the General State Archives of Corfu by Yiannis Kollas, son of Dimitrios Kollas and a notable Corfiot Architect. Notably, concomitant with the manuscript, a fragmentary segment of an incomplete translation from 1917, in katharevousa and manuscript format, was also discovered². The identity of the Greek translator remains undisclosed. The excerpt used in this article was spotted on the 45th and 46th pages of the original manuscript. Authored by George Ferguson Bowen, an Irish writer and colonial administrator, the manuscript in

¹ More specifically, it was found in the folder “Archive, Dim. Kollas” (f. 23, p. 31, sub. 8).

² Katharevousa constituted an archaic and formal linguistic variant that, while phonetically aligning with Modern Greek, incorporated lexical and morphological elements derived from Ancient Greek.

question holds considerable historical significance. Bowen's narrative unfolds as a comprehensive exposition of the social, historical, and political milieu prevalent on the Ionian Islands during the specified timeframe, offering a meticulous portrayal from the point of view of the colonial conquerors, specifically the British authority of the era. Consequently, this manuscript assumes a pivotal role as a primary source, affording a detailed perspective on the multifaceted dynamics that characterized the historical landscape of the Ionian Islands, as perceived by an authoritative figure intimately engaged with the colonial apparatus.

Undoubtedly, the translation of historical texts and manuscripts constitutes a subject of notable scholarly interest, with inherent difficulties and challenges. The political circumstances prevailing on the Ionian Islands during the temporal origin of the text under examination are of paramount significance. Characterized as a confluence of translational and investigative endeavors, this multifaceted process requires meticulous attention. Initial steps involved the capture of photographic images of the original document, comprising 23 thin, gray sheets, inclusive of the cover, composed in brown ink. This photographic documentation served to enhance the legibility of the manuscript, given its densely written nature and diminutive page dimensions (17.2 cm x 22 cm). Subsequently, the handwritten content underwent a transformative digitization process.

Upon closer scrutiny, the seemingly well-preserved nature of the original text, despite dating back two centuries, revealed instances of illegibility and material damage, ostensibly attributable to insect activity. Additionally, the archaic form of English employed in the manuscript introduced further complexities, necessitating comprehensive research to decipher unfamiliar terms. Noteworthy among these were archaic words such as "Platea" and "Corcyraeans". Furthermore, the interpretative process extended to historical investigations, particularly concerning names, where a thorough examination of contemporaneous historical literature was undertaken to ensure accuracy in the selection of names corresponding to the era under consideration. This integrative approach, involving both translational acumen and historical contextualization, underscores the scholarly rigor employed in navigating the intricacies inherent to the translation and analysis of the historical manuscript.

It is imperative to note that, in preserving the fidelity of the original text, the punctuation and spelling have been retained. Presented herewith is a select excerpt from the manuscript, juxtaposed with its corresponding translation into Greek. This linguistic fidelity underscores our commitment to maintaining the authenticity of the source material, allowing for an academically rigorous examination of the historical and political landscape as articulated in the primary document.

Excerpt from the original text

But neither such a change as is here suggested, nor any other short of annexation to Greece, can every fully satisfy the spirit of nationality, which is now so strong in all members of the Greek race. Of late this sentiment has received fresh excitement from all that has been done and written in other countries to promote Italian, German, and Slavonic unity. He commits a great mistake who deems that the movement party in the Ionian Islands is made up only of discontented youths and restless adventurers. The causes of a prevailing popular agitation always lie much deeper below the surface. Corfu indeed, – remote in its position from Greece, and intimately connected with Venice for so many ages, – has been completely Italianized, so far at least as the educated classes, from which alone the political character of a people is determined, are concerned. Their education and manners are Italian; and Italian is the only language which they use in familiar intercourse among themselves. In fact, the Corfuotes of the present day are little more ancient Corcyraeans than the Englishmen of the present day are Ancient Britons. And we question if they now take a much more lively or unselfish interest in the affairs of Greece than did their predecessors during the Persian War, who, as Herodotus tells us³, sent their contingent of ships to await, off the south coast of the Peloponnese, the issue of the struggle, with orders to join whichever chief, Themistocles or Xerxes, should prove the conqueror. On the other hand, the mass of the inhabitants of the southern islands are now as much Greeks as the mass of Englishmen are Anglo-Saxons. During the late War of Independence in Greece, numbers of them left their homes, and fought against the Asiatic barbarians as bravely as their forefathers, whose names are read on the glorious muster-rolls of Salamis and Platea.⁴ The natives of these broken fragments of Hellas, although torn away by the force of events from their brethren, are still as closely identified with them in the three chief elements of nationality, – in blood, religion and language, – as before the dismemberment of the Byzantine Empire.

The Greeks have never suffered the feelings which sprung from their national glory to be altogether extinguished by their national degradation. They cherished them fondly through ages of shame and slavery. For thirty years indeed these feelings were dormant in the breasts of the majority of Ionians; for the material advantages of the British rule and the absence of palpable grievances had made the mass of the people contented with their lot. But, within the last two years, they have been awakened by the fierce agitation of a few demagogues, who have

³ Herodotus, vii. 168.

⁴ See Herodotus, viii. 45, and ix. 28.

artfully labored to excite them to the highest pitch of enthusiasm. The long silent voice of patriotism and nationality is heard once more. The past glories of Greece, and bright prophecies of future fame and splendour yet awaiting the united people, have become themes familiar not only to the scholar in his closet, but which tingle the ears of the shepherd on the mountain-side, of the vine-dresser among his grapes, of the tradesman behind his counter, of the mariner on the Ionian sea. Such are the feelings, – noble and generous in themselves, – on which the agitators have so successfully worked to excite their countrymen against foreign rule. It was this deep-set national sentiment, which, when employed by a small band of ruffians to aid their private purposes of plunder and vengeance, and roused by events of a local and passing nature, – produced the late outbreaks in Cephalonia. It is a profound remark of Aristotle that insurrections are usually generated by great causes out of trivial incidents.⁵ “Revolutions,” says Coleridge, “are sudden to the unthinking only; strange rumblings and confused noises usually precede those earthquakes and hurricanes of the moral world.”

Translation into Greek

Αλλά ούτε μια αλλαγή όπως αυτή που προτείνεται εδώ, ούτε κάποια άλλη, εκτός από την προσάρτηση στην Ελλάδα, δεν μπορεί να ικανοποιήσει πλήρως το εθνικό αίσθημα που είναι τώρα πολύ ισχυρό σε όλα τα μέλη του ελληνικού Γένους. Τελευταία αυτό το αίσθημα έχει ενισχυθεί από όσα έγιναν και γράφτηκαν σε άλλες χώρες για την προώθηση της ιταλικής, γερμανικής και σλαβονικής ενότητας. Είναι μεγάλο λάθος να θεωρεί κανείς ότι το κίνημα αντίστασης στα Ιόνια Νησιά αποτελείται μόνο από δυσαρεστημένους νέους και ανήσυχους τυχοδιώκτες. Τα αίτια μιας λαϊκής αναταραχής βρίσκονται πάντα πολύ πιο κάτω από τη δομή επιφανείας. Πράγματι, η Κέρκυρα, λόγω της απομακρυσμένης γεωγραφικής της θέσης από την υπόλοιπη Ελλάδα και της επί αιώνες σύνδεσής της με τη Βενετία, έχει ιταλοποιηθεί πλήρως όσον αφορά τουλάχιστον στις ευπαίδευτες τάξεις, οι οποίες είναι και αυτές που καθορίζουν τον πολιτικό χαρακτήρα του λαού. Η εκπαίδευση και τα ήθη τους είναι ιταλικά, ενώ η Ιταλική είναι η μόνη γλώσσα που χρησιμοποιούν στις οικείες συναναστροφές τους. Στην πραγματικότητα, οι Κερκυραίοι της σημερινής εποχής είναι λίγο πιο αρχαίοι Κερκυραίοι από ό,τι οι σημερινοί Άγγλοι είναι αρχαίοι Βρετανοί. Τώρα αναρωτιόμαστε αν δείχνουν ζωηρότερο ή πιο ανιδιοτελές ενδιαφέρον για τις υποθέσεις της Ελλάδας συγκριτικά με τους προγόνους τους κατά τη διάρκεια του Περσικού Πολέμου, οι

⁵ Γίνονται μὲν οὖν αἱ στάσεις οὐ περὶ μικρῶν ἀλλ' ἐκ μικρῶν, στασιάζουσι δὲ περὶ μεγάλων. Aristotle. Polit. V.4.

οποίοι, όπως μας διηγείται ο Ηρόδοτος⁶, έστειλαν τα πλοία τους να περιμένουν στα ανοιχτά των νότιων ακτών της Πελοποννήσου την έκβαση της μάχης με εντολή να στηρίζουν τον νικητή είτε αυτός ήταν ο Θεμιστοκλής, είτε ο Ξέρξης. Από την άλλη, η πλειονότητα όσων κατοικούν στα νότια νησιά αισθάνονται πλέον τόσο Έλληνες όσο αισθάνονται Αγγλοσάξονες η πλειονότητα των Άγγλων. Προς το τέλος της Ελληνικής Επανάστασης, πολλοί από αυτούς εγκατέλειψαν τα σπίτια τους και πολέμησαν εναντίον των εξ Ανατολών βαρβάρων τόσο γενναία όσο και οι πρόγονοί τους, των οποίων τα ονόματα συμπεριλαμβάνονται στα ένδοξα ναυτολόγια της Σαλαμίνας και των Πλαταιών.⁷ Οι γηγενείς αυτών των αποσπασμένων εκτάσεων της Ελλάδας, παρόλο που η ορμή των γεγονότων τους απέκοψε από τα αδέρφια τους, εξακολουθούν να μοιράζονται μαζί τους τα τρία κύρια στοιχεία που απαρτίζουν την εθνικότητα, δηλαδή αίμα, θρησκεία και γλώσσα, όπως ακριβώς πριν από την απόσχιση από τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Οι Έλληνες δεν επέτρεψαν ποτέ τα αισθήματα που προήλθαν από την εθνική δόξα τους να σβηστούν εντελώς από την εθνική τους υποβάθμιση. Τα φύλαγαν με στοργή σε εποχές εθνικής ταπείνωσης και υποδούλωσης. Για τριάντα χρόνια αυτά τα αισθήματα ήταν καλά κρυμμένα στην καρδιά των Επτανησίων, διότι τα υλικά πλεονεκτήματα της βρετανικής κυριαρχίας και η έλλειψη ουσιαστικών παραπόνων είχαν κάνει την πλειονότητα του λαού να νιώθει ικανοποίηση με την κατάστασή τους. Ωστόσο, τα τελευταία δύο χρόνια, αφυπνίστηκαν αυτά τα αισθήματα λόγω των σφοδρών ταραχών που προκλήθηκαν από μερίδα δημαγωγών, οι οποίοι λειτούργησαν εντέχνως ώστε να παρασύρουν το πλήθος σε συναισθηματική έξαρση με πλήρη ενθουσιασμό, αφύπνισε αυτά τα συναισθήματα. Η φωνή του πατριωτισμού και της εθνικότητας που είχε σωπάσει για χρόνια, ακούγεται τώρα για άλλη μια φορά. Οι περασμένες δόξες της Ελλάδας και οι προφητείες για μελλοντική φήμη και λαμπρότητα, είναι γνωστά θέματα προς συζήτηση μεταξύ των λογίων, και έχουν φτάσει ως τα αφτιά των βοσκών στις πλαγιές των βουνών, των αμπελοπαραγωγών στους αμπελώνες τους, των εμπόρων πίσω από τους πάγκους, των ναυτικών που πλέουν στο Ιόνιο Πέλαγος. Τέτοια είναι τα αισθήματα, ευγενή και γενναία, στα οποία οι ταραχοποιοί έχουν επενδύσει με τόση επιτυχία με σκοπό να στρέψουν τους συμπατριώτες τους εναντίον της ξένης κυριαρχίας. Αυτό ήταν αυτό το βαθύ εθνικό αίσθημα το οποίο, όταν χρησιμοποιήθηκε από μια μικρή ομάδα ρουφιάνων για λόγους λεηλασίας και εκδίκησης και αφυπνίστηκε από τοπικά και παροδικά γεγονότα, προκάλεσε τις πρόσφατες εξεγέρσεις στην Κεφαλονιά. Είναι βαθυστόχαστη η παρατήρηση του Αριστοτέλη ότι οι εξεγέρσεις συνήθως προκαλούνται λόγω σημαντικών αιτιών που προκύπτουν όμως από ασήμαντα περιστατικά.^{8*} Σύμφωνα με τον

⁶ Ηρόδοτος, VII 168.

⁷ Βλ. Ηρόδοτος, VIII 45 & IX 28.

⁸ Γίνονται μὲν οὖν αἱ στάσεις οὐ περὶ μικρῶν ἀλλ' ἐκ μικρῶν, στασιάζουσι δὲ περὶ μεγάλων.

Κόλεριτζ, «Οι επαναστάσεις είναι ξαφνικές μόνο για όσους δεν σκέφτονται. Συνήθως, παράξενα βουητά και μπερδεμένοι θόρυβοι είναι προάγγελοι αυτών των σεισμών και τυφώνων του ηθικού κόσμου».

At this point, it is imperative to provide a concise overview of the historical backdrop of the Ionian Islands. Over numerous centuries, the Ionian Islands were subjected to the dominion of various geopolitical entities of the era, including Venetian, Russian, and Ottoman rule. Notably, with the signing of the Treaty of Tilsit in 1807, the Ionian Islands underwent a consequential transfer of sovereignty, reverting once more to the auspices of the French Empire. Subsequently, in the autumn of 1809, during a period marked by the zenith of British ascendancy, Great Britain achieved a decisive victory against the French fleet off the coast of Zakynthos. This triumph culminated in the subsequent occupation of Zakynthos, Ithaca, Kefalonia, Kythira, and Lefkas by the British forces.

The culmination of British territorial acquisition in the Ionian Islands occurred with the occupation of Corfu in 1814, thereby formally initiating the period of British governance over the archipelago in 1815. Initially perceived by the Ionian people as emancipators, the British were greeted with optimism, as there was an anticipation that their rule would ultimately pave the way for the establishment of the “Heptanesian State”⁹. Great Britain, in its role as a Protecting Power, asserted its commitment to safeguarding the islands’ autonomy and rights, projecting itself as a benevolent overseer. This commitment materialized in response to a proposition articulated by Ioannis Kapodistrias during the Congress of Vienna in June 1815. According to Kapodistrias’s proposal, the Ionian Islands would attain recognition as independent entities while retaining British protection. Consequently, Great Britain formally endorsed a commitment wherein its authority would be confined to a military presence within the confines of the Ionian Islands¹⁰.

Following the conclusion of the Treaty of Paris on November 5, 1815, the Ionian Islands attained the status of a sovereign and autonomous state, with Great Britain assuming sovereignty¹¹. This nascent political entity was endowed with the prerogative to establish its distinct constitutional governance, national flag, and military apparatus. The provisions of the treaty granted the Protecting Power the

Αριστοτέλης, Πολιτικά V.4.

⁹ ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ Δ. Γ., (2013): “Βρετανική Διπλωματία & Ορθόδοξη Εκκλησία στο Ιόνιο Κράτος: Η εκκλησιαστική πολιτική του Βρετανού Αρμοστή Sir Howard Douglas”, Corfu, p. 30.

¹⁰ ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ Δ. Γ., (2013): “Βρετανική Διπλωματία & Ορθόδοξη Εκκλησία στο Ιόνιο Κράτος: Η εκκλησιαστική πολιτική του Βρετανού Αρμοστή Sir Howard Douglas”, Corfu, p. 30.

¹¹ ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ Ν., (2021): “Γεώργιος Δρακάτος – Παπανικόλας: Ένας Ιόνιος Πατριώτης”, Corfu, p. 18.

authority to intervene in the internal affairs of the state, with a primary objective of ensuring internal stability across the archipelago. The administrative oversight rested predominantly with the Commissioner, who, in collaboration with a six-member Senate democratically elected by the Parliament, assumed responsibility for governance and decision-making processes¹².

This administrative framework served as the cornerstone for facilitating communication between the local people and the Protecting Power. The inaugural occupant of the position of High Commissioner was Sir Thomas Maitland. Enacted through the Constitution of 1817, this foundational document delineated the establishment of the central government headquartered in Corfu. The administrative apparatus encompassed the Commissioner, the executive arm represented by the Senate, and the legislative branch embodied by the Parliament. Concurrently, the islands underwent a transformation into a British colony, consolidating all governmental authority in the hands of the Commissioner, his delegates, and the High Police, a law enforcement body exclusively staffed by English personnel¹³.

In essence, the constitutional framework solidified absolute control over the Ionian Islands by the High Commissioner, endowing him with augmented powers and prerogatives, including the pivotal right of veto. This institutional configuration, delineated by the Constitution, thereby underscored the comprehensive authority wielded by the High Commissioner in the governance and decision-making processes of the British-administered Ionian Islands¹⁴.

In the context of this manuscript, the narrator, hailing from a distinct cultural milieu, articulates events through the lens of contemporary Englishmen. His perspective posits that British rule played a pivotal role in ameliorating the circumstances of the Ionian Islands. To elaborate, the perceived enhancements were predominantly of a material nature, thereby engendering contentment among the local people¹⁵. The narrator contends that dissatisfaction emerged among the indigenous population due to the influence wielded by a select group of demagogues. These demagogic figures, the narrator asserts, endeavored to

¹² ΚΑΤΣΑΡΟΣ Σ., (2003): “Ιστορία της Κέρκυρας”, new publication, Corfu, p. 322.

¹³ ΙΔΡΩΜΕΝΟΣ Α. Μ., (1935): “Πολιτική Ιστορία της Επτανήσου (1815 – 1864),” Corfu, p. 21.

¹⁴ George F. Bowen highlights that the Ionian populace rebuffed numerous initiatives put forth by the High Commissioner. Nevertheless, the imposition of the Constitution occurred within a milieu characterized by violence and intimidation, facilitated by a cohort of nobility, specifically the aristocracy (signori), who forged a collaborative relationship with the British authorities in exchange for governmental appointments and associated privileges.

¹⁵ “For thirty years indeed, these feelings were dormant in the breasts of the majority of Ionians; for the material advantages of the British rule and the absence of palpable grievances had made the mass of the people contented with their lot.” (page 4 of this document)

provoke negative sentiments within their compatriots against their protective overseers¹⁶.

Within the selected excerpt, the author's perspectives are readily discernible, with assertions from notable figures marshaled to buttress his ideological stance¹⁷. Nevertheless, this narrative framework stands in juxtaposition to the historical veracity embraced by the Ionian people, who harbored aspirations for autonomy and a reunification with Greece¹⁸. Furthermore, the narrator proffers a characterization of the indigenous people. From his point of view, the Corfiotes are depicted as assimilated into Italian cultural norms and educational paradigms, while the Greeks are portrayed as fervent patriots characterized by a robust nationalistic spirit and an inherent restlessness¹⁹.

In conclusion, manuscripts as authentic texts, written by individuals who directly experienced the events, furnish unmediated evidence of historical episodes, encapsulating the essence of bygone eras. Their capacity to preserve information in an unaltered state across the continuum of time renders them indispensable reservoirs of knowledge. The transformative act of translation amplifies the significance of manuscripts, engendering the creation of a fresh textual entity that transcends linguistic and temporal boundaries. This process not only facilitates the dissemination of historical insights but also enables the transmission of cultural nuances, linguistic subtleties, and historical nuances to a broader audience. Thus, translators emerge as pivotal conduits bridging epochs and linguistic realms.

¹⁶ "But, within the last two years, they have been awakened by the fierce agitation of a few demagogues, who have artfully labored to excite them to the highest pitch of enthusiasm. The long silent voice of patriotism and nationality is heard once more.", "Such are the feelings, - noble and generous in themselves, - on which the agitators have so successfully worked to excite their countrymen against foreign rule. It was this deep-set national sentiment, which, when employed by a small band of ruffians to aid their private purposes of plunder and vengeance and roused by events of a local and passing nature, - produced the late outbreaks in Cephalonia." (page 4 of this document)

¹⁷ "It is a profound remark of Aristotle that insurrections are usually generated by great causes out of trivial incidents. "Revolutions," says Coleridge, "are sudden to the unthinking only; strange rumblings and confused noises usually precede those earthquakes and hurricanes of the moral world." (page 5 of this document)

¹⁸ We must not forget that the Ionians wanted to contribute to the Greek liberation struggle against the Turks, yet Britain imposed heavy penalties on anyone who attempted to help the Greeks. Historical sources state that in 1821 T. Maitland punished men that showed revolutionary tendencies in Zakynthos and Kythera with enormous brutality. More specifically, the corpses of the lads of Zakynthos were dipped in tar and hung for years in cages outside their homes as an exemplary punishment.

¹⁹ "Corfu indeed, - remote in its position from Greece, and intimately connected with Venice for so many ages, - has been completely Italianized, so far at least as the educated classes, from which alone the political character of a people is determined, are concerned. Their education and manners are Italian; and Italian is the only language which they use in familiar intercourse among themselves. In fact, the Corfuotes of the present day are little more ancient Corcyraeans than the Englishmen of the present day are Ancient Britons." (page 4 of this document)

They play a critical role in the dissemination of historical understanding.

Given their pivotal role in this context, translators' attention to historical records becomes imperative. The translation of such texts contributes not only to the enrichment of literature but also to the advancement of scientific research. In essence, the collaborative efforts of historians, narrators and translators converge in a symbiotic relationship, wherein the value of manuscripts is refined to illuminate the annals of human history. The imperative of sustained scholarly engagement with historical manuscripts, underscored by the endeavors of translators, thus emerges as an enduring mandate for the enrichment of academic discourse and the cultivation of a nuanced understanding of our shared past, especially when we are referring to the Ionian Islands of the 19th century.

BIBLIOGRAPHY

1. BOWEN G. F., (1851): 'The Ionian Islands under British Protection'
2. ΙΔΡΩΜΕΝΟΣ Α. Μ., (1935): Πολιτική Ιστορία της Επτανήσου (1815 – 1864), Κέρκυρα, Εταιρεία προς Ενίσχυσιν των Επτανησιακών Μελετών.
3. ΚΑΤΣΑΡΟΣ Σ., (2003): Ιστορία της Κέρκυρας (νέα έκδοση), Κέρκυρα, Mellon.
4. ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ Δ. Γ., (2013): Βρετανική Διπλωματία & Ορθόδοξη Εκκλησία στο Ιόνιο Κράτος: Η εκκλησιαστική πολιτική του Βρετανού Αρμοστή Sir Howard Douglas, Κέρκυρα, ΓΡΗΓΟΡΗ.
5. ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ Ν., (2021): Γεώργιος Δρακάτος–Παπανικόλας: Ένας Ιόνιος Πατριώτης, Κέρκυρα, IMAGE.

Annex:

Materials for the composition of such a body would be found in the noblest, in the principal landholders, and in the leading public men. It would contain all that is most eminent in property and intelligence. The friends of England, that is, the great majority of the chief gentlemen of that country, would rejoice at such an arrangement, for a political career would be open to them in the new Senate. Under the present system they have no hope of being elected to the Assembly, and therefore they conspire to no place in an Executive Council, mostly chosen out of the Assembly. Nor can the friends of Greece consistently complain of such a change, for it would assimilate their political condition to that of their dearly-beloved neighbours and brethren, while their material condition would remain vastly superior. Above all, the Lord High Commissioner would be enabled to let the two Legislative Chambers fight out their quarrels, only coming in as umpire when his interference is absolutely required. At present, the Executive Senate, being only the shadow of a shade, — a form which receives no one, — neither the Protector, nor the Protected — the Representative of the Queen of England is virtually brought into perpetual and undignified collision with the Representatives of the Ionian people. Any selection of ability and local knowledge would have no difficulty in filling up this slight chasm with such specific enactments as would render it an harmonious and practical system. But neither such a change as is here suggested, nor any other short of annexation to Greece, can ever fully satisfy the spirit of nationality which is now so strong in all members of the Greek race. Of late this sentiment has received fresh excitement from all that has been done and written, in other countries, to promote Italian, German, and Slavonic unity. He commits a great mistake who deems that the movement party in the Ionian Islands is raised up only of discontented youths and restless adventurers. The causes of a prevailing popular agitation always lie much deeper below the surface. Of late indeed, — remote in its position from Greece, and intimately connected with Venice for so many ages, — has been completely Italianized, so far at least as the educated classes, from which alone the political character of a people is determined, are concerned. Their is the only language which they use in familiar intercourse among themselves. In fact, the Courtiers of the present day are little more ancient Coreggians than the English men of the present day are Lucian Britons. And we question if they now take a much more lively or unselfish interest in the affairs of Greece than did their predecessors during the Persian War, who, as Herodotus (VII. 102) tells us, sent their contingent of ships to assist of the south coast of the Peloponnese, the issue of the struggle, with orders to join whichever chief, Themistocles, or Xerxes, should prove the conqueror. On the other hand, the mass of the inhabitants of the southern islands are now as much Greeks as the mass of the Englishmen are Anglo-Saxons. During the late War of Independence in Greece, numbers of them left their homes, and fought against the Asiatic barbarians as bravely as their forefathers, whose names are recorded in the glorious muster-rolls of Catania and Pesea. (See Herodotus, VIII. 45, and IX. 28.) The natives of these broken fragments of Hellas, although torn away by the force of events from their brethren, are still as closely identified with them in the three chief elements of nationality, — in blood, religion and language, — as before the dismemberment of the Byzantine Empire. The Greeks have never suffered the feelings which sprang from their national glory to be altogether extinguished by their national degradation. They cherished them fondly through ages of shame and slavery, for thirty years, indeed, these feelings were dormant in the breast of the majority of Ionians; for the material advantages of British rule and the absence of palpable grievances had made the mass of the people contented with their lot. But, within the last two years, they have been awakened by the fierce agitation of a few demagogues, who have artfully laboured to excite them to the very pitch of enthusiasm. The long sleep of patriotism and nationality is heard once more. The past glories of Greece, and bright prophesies of future fame and splendour yet awaiting the united people have become themes familiar not only to the scholar in his closet, but which tingle in the ears of the shepherd on the mountain-side of the vine —

among his grapes, of the tradesman behind his counters of the merchant on the Ionian sea. Such are the feelings, — noble and generous in themselves, — on which the agitators have so successfully worked to excite the countrymen against foreign rule. It was this deep-set national sentiment, which, when employed by a small band of ruffians to aid their private purposes of plunder and vengeance, and roused by events of local and passing nature, — produced the late outbreak in Cephalonia. It is a profound remark of Aristotle that insurrections are equally generated by great causes, out of trivial incidents. *Ἐπιπολάει γὰρ ἢ ἀγαθὸν ἢ κακόν, ἀλλὰ ἐν μεγάλῳ* Aristotle. Polit. V. 4. "Revolutions," says Coleridge, "are sudden to the unthinking, and strange rumblings and confused noises usually precede those earthquakes and hurricanes of the moral world."

Again, from the present anomalous condition of the Ionians, the very qualities that elsewhere lead them to honour and happiness, produce here restlessness and turbulence. An Ionian has no sufficient scope for his ambition, his energy, his intelligence, or his patriotism. The few paths to distinction at home are all overcrowded already, and he cannot seek distinction abroad either as a Greek or as an Englishman. He is neither a subject of King Otho, nor a subject of Queen Victoria. As Sir H. Ward writes, to Lord Grey (July 9, 1849) "The constant subdivisions of property have created a class of young and poor gentlemen, who cannot all be advocates, or magistrates, or government employes, who have no army or navy to go into, — and who, with bare means of living at their command, naturally look with hope to any change that would open to them a wider field." From this class the writers and talkers against British connexion chiefly spring; and its existence forms the real obstacle to any rapid permanent change of the present state of public opinion in the Ionian Islands. They have no army, no navy, no literature, no national brotherhood of science and art. Nor can the Ionian citizen, like the British citizen, look for honour in these

various fields, by forgetting the place of his birth, and seeking it in the English service. Burke, Sheridan, the Duke of Wellington, and many other great men in our history won fame for themselves in the wide career opened to them as British subjects, at a period when the land of their birth was as much a colony as Canada and Australia at the present day. We must not wonder if we find that every intelligent and ambitious Ionian has a feeling of bitterness at his heart, because the political condition of his country condemns him to hopeless inferiority. This sentiment may be rather felt than uttered by many; few will confess it to English men; some may perhaps hide it from themselves. But it exists, most undoubtedly, and will continue to exist, as long as the present system is maintained.

Nor will those who know this people agree with the suggestion of the Colonial Minister that they will consent to seek in colonization a remedy for the evils to which we have alluded (see Lord Grey's despatch to Sir H. Ward. — August 15, 1849). The Ionians of the higher classes will ever avail themselves of Lord Grey's well-meant and stirring proposition, namely, that they should lead forth a band of their countrymen to Western Australia, and there found a Greek colony; — transplanting to a congenial soil the olive, the vine, and the fig of their native islands, and instructing the settlers from a colder land in their cultivation. If the younger members of the Ionian nobles could bend their pride, or turn their tact to agriculture, they might find abundant waste lands at home, and on the neighbouring shores of Greece. But we fear that the gentlemen of the present day, — like their predecessors, the suitors of Penelope, and the courtiers of Alcinous, — are born rather to consume than to produce the fruits of the earth. We are under the apprehension that they might truly apply to themselves the very words of the Trojan poet: —
*Ἄριστος ἄνθρωπος, ὃς ἐσθλὰ φάγει, καὶ καταναίῃσι
 ἔσθλῳσι Πηνελόπειαν, ἢ τὴν ἑλπίδα
 ἔσθλῳσι Πηνελόπειαν, ἢ τὴν ἑλπίδα
 ἔσθλῳσι Πηνελόπειαν, ἢ τὴν ἑλπίδα*
 To resume, all members of the Greek family, wherever dispersed, cherish a fervent hope that Providence has yet reserved a glorious future for their race. They believe in their national regeneration with almost an intense faith, as that which cheers the breasts of the scattered remnant of Israel. Their prayer and their expectation are that a day, still hid in the night of time, will dawn at least upon their land, and will replace the cross on the summit of their

PROF. AS. DR. ADRIATIK DERJAJ
DEPARTAMENTI I GJUHËVE SLLAVE DHE BALLKANIKE
FAKULTETI I GJUHËVE TË HUAJA
UNIVERSITETI I TIRANËS
adriatikderjaj@yahoo.com

LECTIO DIFICILIOR NË PËRKTHIMET E SHQIPES NGA GJUHËT E BALLKANIT

Për procesin e bartjes së mesazhit nga një kod në një tjetër në gjuhën shqipe janë përfutur dy terma që e kanë fituar prej kohësh të drejtën e qytetarisë, *përkthej* dhe *shqipëroj*. Mes tyre duket se ka një hierarki të brendshme që zë fill tek afria më e vogël ose më e madhe ndaj shqipes, për të cilën janë ‘të vetëdijshëm’ jo vetëm specialistët, por edhe profanët, madje ca më shumë këta të fundit, sepse jo rrallë fjalëtermi *shqipëroi* është përdorur edhe si element marketingu. **Në asnjë gjuhë nga ato që njohim dy shkollat e mëdha të përkthimit, ajo e përkthimit leteral dhe ajo e përkthimit idiomatik, nuk ndahen kaq qartë tek termi që shënon vetë procesin.**

Të përkthesh në thelb do të thotë t’i bartësh kuptimet nga një gjuhë në një tjetër, prandaj është shumë e rëndësishme të gjesh në gjuhën pritëse (që zakonisht është e jotja) ato shprehje që i përgjigjen më mirë këtij qëllimi. Përkthimi ideal duhet të pasqyrojë besnikërisht origjinalin dhe ta veshë mendimin e autorit me rrobat e një gjuhe tjetër.

Në të vërtetë përkthyesve të çdo kohe u është dashur ta braktisin këtë ideal, të heqin dorë prej *përkthyesit të padukshëm* e të *përunjur* dhe me dëshirë ose jo të bëhen ortakë me autorin e pse jo edhe rivalë të tij. I kundruar kështu përkthimi është një akt i dënuar nga pa-përkryerja, sepse fjalët, qoftë edhe ato më të thjeshtat e më të njohurat, mbulojnë fusha kuptimore të cilat shpesh nuk përputhen.

Prandaj përkthimi 100% besnik ndaj origjinalit është i pamundur të realizohet. Në rastin më të mirë ai do të jetë paksa i ndryshëm prej tij.

Që këtë është e lehtë të kuptohet se thënia *Il traduttore é il traditore* nuk është vetëm një aforizëm, ajo më shumë i ngjet një mallkimi që i ka ndjekur njerëzit e këtij takëmi që nga agu i kohërave. Edhe Umberto Eko, në veprën e tij *Si bëhet një punim diplome*, pohon se «një vepër e përkthyer nuk është burim i drejtpërdrejtë:

ajo është si një protezë, siç janë për shembull dhëmbët e vënë apo syzat, pra, një mjet për të arritur në njëfarë mënyre diçka, të cilën ndryshe nuk mund ta arrish.»¹ Pikërisht për këtë arsye përkthimi mbetet edhe sot e gjithë ditën një instrument i rëndësishëm komunikativ e kulturor.

Teksa përkthejmë pakkujt nga ne, i vete mendja se në një kuptim jemi vetëm një hallkë e ndërmjetme në zinxhirin e gjatë të transmetimit të teksteve të shkruara, e aq më pak që edhe përkthyesi, paçka se sot mund të ulet para një tastiere elektronike dhe jo para një pllake argjile, papirusi a pergamene, nuk ndryshon shumë prej kopistit të antikitetit dhe të mesjetës. E këtë nuk e them për të zhvlerësuar punën e çmuar të përkthyesit, përkundrazi.

Unë jam i mendimit që përkthimi si mjeshtëri lidhet ngushtë me filologjinë, ndoshta më shumë se **ç’ mund të mendojmë**.

Kur një fjalë e shkruar rreket të futet në tru duke kaluar nga sytë, ajo është vetëm një sekuencë grafemash në kërkim të një domethënieje. Jemi me fat kur e gjen, por a është ajo e duhura? A i përgjigjet vërtet vullnetit të autorit, apo vetëm atij të përkthyesit? Po kur nuk e gjen, **ç’ ndodh**? A nuk përipiqemi të kullandrisemi me miellin tonë? Janë të njëjtat pyetje që e mendojnë edhe filologun e në daçi edhe kopistin që e shihte me një ndjenjë të fortë kritike punën e vet. Janë po ato pyetje që sillen në kokën e njeriut prej mijëra vjetësh e që marrin jo paradoksalisht të njëjtat përgjigje. Njëra syresh, e pikërisht ajo e fundit, ka marrë prej kohësh përgjigje të tilla si *identifikim shpërdorues, ose Lectio Dificilior*.

Shembull të qartë gjejmë edhe te fjalët të burimit grek. Sic është rasti i shprehjes që përdoret në festat e pashkëve, i cili në gojë mbarë shqiptarëve del qartazi si K. Stanesti ku shikojmë shtimin e një epenteze T-.

Identifikimi shpërdorues është përkufizuar si dukuria në të cilën përdoruesi i gjuhës arrin ta identifikojë njësinë (fjalën, shprehjen), por nuk ia del ta nyjëtojë ose ta shkruajë drejt për shkak të analogjisë së pjesshme që ajo shfaq me të tjera njësi, ose për shkak të dijes së pamjaftueshme që ai ka në lidhje me formën dhe përmbajtjen e saj². Një tjetër rast, e gjejmë edhe te sintagma e anglishtes *air conditioned*, e cila përmes një gabimi në përkthim në italisht dhe në shqip është kalkuar respektivisht me *aria condizionata* dhe *ajër i kondicionuar*. Fjala *conditioned* nuk i referohet ajrit, por hapësirës ose mjedisit të klimatizuar (për ndryshe shprehja origjinale do të duhej të ishte *conditioned air*). E përkthyer drejt shprehja *air conditioned* do të tingëllonte *mjedis i klimatizuar*. Besoj se leximi më i thjeshtë është ‘diktuar’ sa prej ngjashmërisë formale që *air* e anglishtes shpërfaq me *aria* e *ajër*, aq edhe prej padijes në lidhje me kuptimet që fjala *air* ka në gjuhën dhënëse.

¹ Umberto Eko, Si bëhet një punim diplome, Botime Përpjekja, Tiranë, 1997, f. 80, përktheu Kristina Jorgaqi.

² Shih Gjovalin Shkurtaç, Sociolinguistikë e shqipes, Shtëpia Botuese “Morava”, Tiranë, 2009.

Lectio difficilior i cili ndryshe njihet edhe si parimi i banalitetit në rritje, më së shumti u atribuohet kopistëve, përkthyesve dhe redaktorëve. Në thelb ai shënon përpjekjen e natyrshme të njeriut për t'i dhënë diçkaje të panjohur pamjen ose kuptimin e një gjëje të njohur³. Ndryshe nga identifikimi shpërdorues që ka të bëjë më shumë me formën, *lectio difficilior* lidhet më fort me kuptimin. Shembuj të *tjerë* kemi edhe në përkthimet tona nga gjuha turke. I tillë është rasti i romanit “Çallikušu” (shqip. Trumcaku) të romancierit turk Reshat Nuri Gyntekin, njërit prej autorëve më në zë të kësaj letërsie të njohur në të gjithë Ballkanin, vepra e të cilit në shqip ka dalë me titullin “Ferideja”. Me sa duket përkthyesi e ka parë të udhës ta ripagëzojë romanin në fjalë me emrin e heroinës së veprës, ose ngaqë nuk e ka ditur që **çallikušu në shqip duhet të përkthehet trumcaku**, ose ngaqë ka dashur t'i japë publikut ‘një lexim të vështirë^^. E gjej me vend të bëj edhe një sqarim tjetër. Kjo vepër është botuar me shkurtime, edhe për shkak të njëfarë erotizmi të papranueshëm për shijet e kontrolluara të kohës.⁴

Në filologji është i njohur parimi sipas të cilit çdo *lectio faciliior*-i duhet t'i përgjigjemi me një *lectio difficilior* (ose leximi më i vështirë), me të cilin kuptojmë përpjekjen e filologut për të mbërritur te varianti që mendohet se përfaqëson vullnetin e autorit përmes zgjidhjes a leximit më të vështirë. Duam të theksojmë se kur vjen puna te përkthimet nuk mund të presim që këtë ta bëjë lexuesi. Prandaj kur ngre problemin e *lectio difficilior*-it në përkthim e kam fjalën për rastet kur përkthehet jo nga origjinali, por nga një tjetër gjuhë.

Zgjidhja më e mirë për identifikimin dhe rindërtimin e tekstit përmes *lectio difficilior*-it mbetet krahasimi i varianteve, ku kreun e vendit e zë pa dyshim origjinali.

Sot letërsia ballkanike në përgjithësi dhe ajo bashkëkohore në mënyrë të veçantë njihet pak në Shqipëri nga publiku i gjerë. Për të provuar këtë mjafton të kujtojmë se në programet tona të letërsisë për shkollat nëntëvjeçare e të mesme prej kësaj letërsie përfshihet vetëm ndonjë poet apo prozator. Edhe vendi që zënë këta autorë brenda këtyre programeve është modest.

Nëse deri në vitet '90 të shekullit të shkuar një ‘harresë’ e këtyre përmasave mund të mirëkuptohej e shpjegohej me kontaktet e vakëta mes kulturave dhe me kriteret rreptësisht ideologjike të përzgjedhjes së autorëve dhe veprave, me hapjen e Shqipërisë një gjendje e tillë është jo vetëm e pakuptueshme, por edhe e patolerueshme. Sidoqoftë këto janë mangësi për të cilat nuk mund të fajësohet lexuesi shqiptar.

Për hir të së vërtetës, bibliotekave tona u kanë munguar emra autorësh nga

³ Luçia Çezarini Martineli, Filologjia, Medaur, Tiranë, 2002, f. 132-133,

⁴ Romani “Ferideja” R.N.Güntekin, Çallikušu, Tiranë 1979

letërsia bashkëkohore bullgare, boshnjake, kroate, turke, si, Jashar Qemal, Reshat Nuri GynTekin, Marko Bugajcki, Nikos Kazanzaqi etj., por veprat e tyre të përcjella në shqipe paraqesin disa probleme që meritojnë vëmendje. Së pari, nga pikëpamja kohore ato u takojnë viteve '70 – '90, kohë në të cilën u kufizua për shkaqe mirëfilli politike prania e autorëve perëndimorë. Po ashtu mund të vërejmë se tirazhi i botimit nuk i kalon 1 mijë kopje, diç më pak se mesatarja me të cilën botoheshin zakonisht autorët e huaj. Një problem tjetër i madh lidhet me faktin se në këtë kohë autorët ballkanas përktheheshin në shqip prej gjuhëve të tjera dhe shumë pak prej origjinalit. Diçka të tillë e pranon me sinqeritet edhe Dritëro Agolli, në parathënien e veprës së Jashar Qemalit 'Memet Imcaku' kur thotë se "... libri është përkthyer nga Donika Omari me kujdes dhe ka ruajtur, i përkthyer ngjyrën e fjalës dhe pasurinë e saj. Doemos përkthyesja e ka pasur të vështirë, pasi e gjuha e Jashar Qemalit ndihet që është e pasur dhe që peshon, megjithatë nuk e dimë turqishten dhe nuk e shijojmë dot në origjinal. Megjithatë pasurinë dhe peshën e fjalës e ndiejmë edhe duke i lexuar veprat e tij në gjuhë të tjera". Për korrektesë po shtojmë se në frontespicin (faqja e parë) e botimit në fjalë shkruhet e përktheu Donika Omari, por nuk thuhet se nga cila gjuhë. I tillë është edhe rasti i vëllimit të Nazim Hikmetit, "Peizazhe njerëzore", zgjedhur e përkthyer prej Besnik Mustafajt, me shumë gjasë nga frëngjishtja.

Dukuria e transmetimit të veprave nga një gjuhë tjetër e jo prej asaj të origjinalit nuk është e re. Atë e hasim edhe në mjaft botime nga më seriozet. E re është në të vërtetë përpjekja për t'i paraqitur këto vepra si të përkthyer nga origjinali. Shumëkush mund ta quante këtë 'mëkatën e injorancës', por për ne shkon edhe më larg se kaq.

Natyrisht, përkthimi me ndërmjetësim nuk e ndihmon lexuesin e veprës, përkundrazi. Përveç kësaj anomalie ne vërejmë edhe tjetërsimin e veprës, jo më për shkak të përkthimit, por prej botimit të cunguar ose me shkurtime.

Procesi i njohjes dhe i pranimit të një letërsie nëpërmjet përkthimit nga ana e lexuesit, në rastin e asaj ballkanike, është ndërlikuar jo pak edhe prej faktit se nga i njëjti autor në të shumtën e herës nuk është botuar më shumë se një vepër.

Këto vitet e fundit si rezultat i intensifikimit të raporteve mes vendeve ballkanike në të gjitha fushat e, pse jo, edhe si rezultat i rritjes së numrit të të interesuarve për gjuhën dhe kulturën, konstatojmë një vëmendje më të madhe edhe ndaj përkthimit. Një nobelist si Orhan Pamuku botohet 'flakë për flakë' e, për kënaqësinë tonë, i përkthyer nga origjinali turqisht; për më tepër jo me një vepër të vetme. Libri Kurban gjendet në të gjitha vitrinat dhe stendat ballkanike.

Last but not least, vlen për tu theksuar vepra e Departamentit të Gjuhës Greke, e

antologjisë, me një material voluminoz , i cili plotësoi një hapësirë të munguar kahera të lexuesit shqiptar.

Përgëzoj kolegët e greqishtes! Efkaristo poli!

BIBLIOGRAFIA

1. Umberto Eko, *Si bëhet një punim diplome*, Botime Përpjekja, Tiranë, 1997, f. 80, përktheu Kristina Jorgaqi.
2. Gjovalin Shkurtaç, *Sociolinguistikë e shqipes*, Shtëpia Botuese “Morava”, Tiranë, 2009.
3. Luçia Çezarini Martineli, *Filologjia*, Medaur, Tiranë, 2002, f. 132-133,
4. R.N.Güntekin, **Çalikuşu**, Romani “*Ferideja*” Tiranë 1979
5. Bozeman, Adda B., *Strategic Intelligence and Statecraft: Selected Essays*, Brassey’s Intelligence & National Security Library, Hardcoverf, 1998, f. 26.
6. Sapir, Edëard. *Selected Writings of Edëard Sapir in Language, Culture and Personality*, Berkeley, Los Angeles, London, University of California Press, 1973

MIRELA KOÇA MSC.
DEPARTAMENTI I GJUHËS,
LETËRSISË DHE QYTETËRIMIT GREK
FAKULTETI I EDUKIMIT DHE
I SHKENCAVE SHOQËRORE
UNIVERSITETI «EQREM ÇABEJ»
GJIROKASTËR
mirelakoca@yahoo.gr

MAKLENA NIKA PROF. ASS.DR.
DEPARTAMENTI I GJUHËS GREKE
FAKULTETI I GJUHËVE TË HUAJA
UNIVERSITETI I TIRANËS
maklena.nika@unitir.edu.al

Η ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΜΕΤΑΦΡΑΣΜΕΝΗ
ΣΤΑ ΑΛΒΑΝΙΚΑ: ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

LETËRSIA FEMËRORE BASHKËKOHORE GREKE E PËRKTHYER
NË GJUHËN SHQIPE: NJË VËSHTRIM I PËRGJITHSHËM

ABSTRAKT

Kumtesa tenton të japë në mënyrë panoramike (pra skematike dhe të përgjithshme) praninë e letërsisë femërore bashkëkohore greke në Shqipëri, ashtu siç dokumentohet përmes përkthimeve letrare dhe shënimeve kritike e publicistike. Ajo është rezultat i punës kërkimore në kuadrin e procesit të përgatitjes së tezës dokto­rale me temë: “Ndjeshmëria poetike shkrimtareve femra në Greqi pas viteve 1930” dhe një përpjekje për të hetuar karakteristikat e kësaj letërsie në Shqipëri. Periudha kohore në shqyrtim përfshin vitet nga 1912 deri në ditët e sotme dhe për studimin sa më të mirë të saj ndahet në tre faza:

1. 1912 – 1944.
2. 1945 – 1990
3. 1991 deri më sot

Fjalët çelës: *Letërsia femërore bashkëkohore greke, përfaqësueset, përkthimi, tendencat.*

ABSTRACT**MODERN GREEK WOMEN'S LITERATURE TRANSLATED INTO ALBANIAN: GENERAL OVERVIEW**

The paper attempts to provide a panoramic view (schematic and general) of the presence of Modern Greek female literature in Albania, as documented through literary translations and critical and journalistic notes. It is the result of research work in the framework of the process of preparing the doctoral thesis on the topic: "Poetic sensitivity of female writers in Greece after the 1930s" and an attempt to investigate the characteristics of this literature in Albania. The time period under consideration includes the years from 1912 to the present day and for the best possible study it is divided into three phases:

1. 1912 – 1944
2. 1945-1990
3. 1991 to date

Key words: *Modern Greek female literature, representatives, translation, trends.*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η εισήγηση είναι αποτέλεσμα έρευνας στο πλαίσιο εκπόνησης διδακτορικής διατριβής με θέμα: «*Η ποιητική ευαισθησία των Ελληνίδων συγγραφέων στην Ελλάδα μετά το 1930*» και αποτελεί μία προσπάθεια διερεύνησης των χαρακτηριστικών αυτής της λογοτεχνίας στην Αλβανία. Στην εισήγησή μας δεν θα ασχοληθούμε αναλυτικά με κάποιο κείμενο και δεν θα εστιάσουμε την προσοχή μας σε θέματα που αφορούν το μεταφραστικό τέχνασμα. Θα προσπαθήσουμε να δώσουμε πανοραμικά την παρουσία της νεοελληνικής γυναικείας λογοτεχνίας στην Αλβανία, όπως αυτή στοιχειοθετείται μέσα από τις λογοτεχνικές μεταφράσεις και από κριτικά και δημοσιογραφικά σημειώματα. Μέσα από την αναζήτηση, την καταγραφή και την στατιστική επεξεργασία, προσπαθήσαμε, μαζί με την επιβλέπουσα καθηγήτρια, να δώσουμε μια εικόνα γύρω από το χώρο που έδωσε στα αλβανικά γράμματα η νεοελληνική γυναικεία λογοτεχνία που εκδόθηκε στην Αλβανία, στο χρονικό διάστημα από το 1912 έως σήμερα. Στόχος της εισήγησής μας, λοιπόν, θα είναι να παρουσιάσουμε ένα συνοπτικό διάγραμμα της ιστορίας της μεταφρασμένης στα αλβανικά νεοελληνικής γυναικείας λογοτεχνίας, κάνοντας στάση σε ορισμένα κομβικά σημεία και διατυπώνοντας ορισμένες πρώτες σκέψεις για αυτές τις μεταφράσεις. Πηγές εύρεσης και καταγραφής των μεταφράσεων αποτέλεσαν κατά κύριο

λόγο βιβλιοθήκες και βιβλιοπωλεία, ηλεκτρονικές και έντυπες προηγούμενες βιβλιογραφικές καταγραφές επιμέρους χρονικών περιόδων, βιβλιογραφικές βάσεις πανεπιστημίων, εκδοτικοί οίκοι και οι σχετικοί κατάλογοί τους, καθώς και οι βιβλιοπαρουσιάσεις σε εφημερίδες και περιοδικά.

Τα τελευταία χρόνια, όλο και συχνότερα, διαδίδεται ο όρος «*γυναικεία λογοτεχνία*». Ο όρος αυτός αναφέρεται εδώ απλώς για να δηλώσει τη λογοτεχνία που γράφεται από γυναίκες, χωρίς περαιτέρω συνδηλώσεις, καθώς το επίκεντρο της ανακοίνωσης αποτελούν οι μεταφράσεις Ελληνίδων συγγραφέων στην αλβανική γλώσσα.

Όπως είναι γνωστό, *η μετάφραση αποτελεί ένα από τα συντελεστικότερα μέσα των γλωσσικών διασταυρώσεων*²⁰ και λειτουργεί ως ένας από τους κυριότερους μηχανισμούς πολιτιστικής ανταλλαγής και πολιτισμικής επαφής προς τη μετάδοση ιστορικών, πολιτικών, πολιτιστικών και κοινωνικών στοιχείων. Διαχρονικά, το μεταφραστικό φαινόμενο έχει αποδειχτεί μια μείζων διαμορφωτική δύναμη στην ανάπτυξη του παγκόσμιου πολιτισμού. Μέσα από τη μετάφραση *διακινήθηκαν και ζυμώθηκαν οι μεγάλες ιδέες, αλλά και εδραιώθηκαν οι οικονομικές σχέσεις των λαών*.²¹ Η μεταφρασμένη λογοτεχνία *αποτελεί συστατικό κομμάτι του ευρύτερου πολιτισμικού συστήματος, οι διαλεκτικές λογοτεχνικές σχέσεις που διαμορφώνονται μέσω της μετάφρασης συμβάλλουν στην πολιτισμική εξέλιξη και στη διαπολιτισμική επικοινωνία*²². Το χρονικό διάστημα που θα εξετάσουμε στην εισήγησή μας καλύπτει τα έτη από το 1912 έως σήμερα και για την καλύτερή του μελέτη διαχωρίζεται σε τρεις περιόδους:

1. ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1912 – 1944

Το 1912, έτος δημιουργίας του αλβανικού κράτους, λαμβάνεται ως το κατώτερο χρονολογικό όριο της εξεταζόμενης περιόδου. Και αυτό, όχι επειδή νωρίτερα δεν υπάρχουν μεταφράσεις ελληνικών έργων, αλλά επειδή μόλις μετά τη συγκρότηση της Αλβανίας σε ανεξάρτητο κράτος, μπορούν να επισημανθούν ορισμένες τάσεις και κατευθύνσεις της πολιτιστικής ανάπτυξης εν γένει, συγκρίσιμες με την κατεύθυνση της πολιτιστικής ανάπτυξης των υπόλοιπων κρατών της Βαλκανικής.

²⁰ Κασίνης, Κ.Γ.: *Διασταυρώσεις. Μελέτες για τον ΙΘ΄ και Κ΄αι., τόμ. Α΄, β΄ έκδοση, Εκδόσεις Χατζηνικολή, Αθήνα 2003, σ.11.*

²¹ Γραμμενίδης Σ. *Μεταφράζοντας τον κόσμο του Άλλου: Θεωρητικοί προβληματισμοί – λειτουργικές προσεγγίσεις*, Αθήνα: Δίαυλος, 2009.

²² Δημητρούλια, Τ. και Κεντρωτής, Γ. *Λογοτεχνική μετάφραση. Θεωρία και πράξη. Αθήνα: Κάλλιπος 2015 - Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις, σ.157 Ανακτήθηκε στις 18 Απριλίου 2023 από <https://repository.kallipos.gr/handle/11419/5252>*

Η μετάφραση ελληνικών έργων στην Αλβανία έχει μια μακρά ιστορία και αποτελεί ένα σημαντικό κομμάτι του πολιτιστικού διαλόγου μεταξύ των δύο χωρών. Οι απαρχές της βρίσκονται στα χρόνια της Αναγέννησης. Την εποχή εκείνη, ειδικά την πρώτη περίοδο, μεταφράζονται έργα θρησκευτικού περιεχομένου που αφορούσαν τη νεοπαγή Αυτοκέφαλη Ορθόδοξη Εκκλησία (με έργα του Φαν Νόλι, κυρίως). Μόνο από το τέλος της Αναγέννησης, στις ελάχιστες εφημερίδες και περιοδικά στην αλβανική γλώσσα συναντάμε μερικές μεταφράσεις από τα ομηρικά έπη ή διασκευές ποιημάτων, μύθων από την αρχαία ελληνική λογοτεχνία. Η παράδοση αυτή συντέλεσε κατά τρόπο ουσιαστικό στο να ανοίξει ο δρόμος για τις μεταφράσεις έργων της νεοελληνικής λογοτεχνίας.

Οι μεταφράσεις αυτές μετρούν πάνω από έναν αιώνα ζωής αφού το πρώτο έργο μεταφράστηκε το 1911 και είναι ένα μυθιστόρημα δραματικό (roman dramatik), αγνώστου συγγραφέα, με τίτλο “*Gabimi i tmerruar*” (Το κατατρεγμένο πλήθος), το οποίο εκδόθηκε στην Κορυτσά με μεταφραστή το Θωμά Αβράμη. Κατά τη δεκαετία του '30 εκδόθηκαν μερικά ακόμα λογοτεχνικά έργα (των Μυριβήλη, Σολωμού, Παλαμά, Κάλβου κ.ά.). Μέχρι τη μεταπολίτευση του 1944 οι μεταφράσεις είναι λιγοστές. Μυθιστορήματα και γενικά ογκώδη έργα δεν μεταφράζονται και οι αυτοτελείς εκδόσεις αποτελούν εξαίρεση. Στον τύπο της εποχής συναντάμε μεταφράσεις έργων του Α. Παπαδιαμάντη, Γ. Ξενόπουλου, Γ. Ψυχάρη, Α. Καρκαβίτσα, Κ. Παλαμά, Π. Νιρβάνα κ.ά.

Σε ό,τι αφορά τη μετάφραση της γυναικείας νεοελληνικής λογοτεχνίας αυτή την περίοδο, από την έρευνα που κάναμε, δεν συναντάμε καμιά αναφορά και κανένα έργο. Βρίσκουμε όμως κάποια μεταφρασμένα αποσπάσματα από την αρχαία ελληνική λογοτεχνία, και συγκεκριμένα από τη Σαπφώ. Αλλά και στην Ελλάδα προς το τέλος του 19^{ου} αιώνα βλέπουμε να ανοίγει ο δρόμος της γυναικείας ποίησης, ενώ στο χώρο της πεζογραφίας ελάχιστα οι γυναίκες ασχολούνται με την διηγηματογραφία. Οι γυναίκες ποιήτριες ξεκίνησαν την πορεία τους από τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα (από τη Μυρτιώτισσα, τη Μαρία Πολυδούρη, τη Ρίτα Μπούμη-Παπά και τη Μελισσάνθη μέχρι τη Μέλπω Αξιώτη, τη Ζωή Καρέλλη και τη Σοφία Μαυροειδή-Παπαδάκη), για να ενισχύσουν φανερά τη θέση τους μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (από την Ελένη Βακαλό, τη Βικτωρία Θεοδώρου, την Όλγα Βότση και τη Μαντώ Αραβαντινού μέχρι την Κική Δημουλά, τη Ζέφη Δαράκη, τη Νανά Ησαΐα και την Κατερίνα Αγγελάκη-Ρουκ).

2. ΔΕΥΤΕΡΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1944 – 1990

Με την αλλαγή του πολιτειακού καθεστώτος στην Αλβανία μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, και πιο συγκεκριμένα με την ανάληψη της εξουσίας από το κομμουνιστικό κόμμα το 1944, φαίνεται να αλλάζει η όλη κατάσταση γύρω από τη μεταφραστική δραστηριότητα. Διαπιστώνεται εύκολα η δυνατή σφραγίδα του

αποπνικτικού πολιτικού κλίματος κάτω από το οποίο έζησε η αλβανική κοινωνία από το 1945 μέχρι το 1990. Για τούτο επιβάλλεται να εξεταστούν ξεχωριστά η περίοδος 1944-1990, που συμπίπτει με το δικτατορικό καθεστώς, και η περίοδος μετά το 1991, περίοδος της μετάβασης από ένα οικονομικό σύστημα αυστηρά ελεγχόμενο στην ελεύθερη οικονομία της αγοράς. Κάθε περίοδος έχει τα δικά της χαρακτηριστικά γνωρίσματα που σφράγισαν αναπόφευκτα και τον εκδοτικό τομέα.

Την περίοδο αυτή του καθεστώτος της λογοκρισίας και ιδίως, η ελεύθερη έκφραση φιμώνεται, άνθρωποι, δημιουργοί και καλλιτέχνες διώκονται. Η λογοτεχνία αυτή είναι γνωστή με τον όρο «*Λογοτεχνία του Σοσιαλιστικού Ρεαλισμού*». Ο βασικός σκοπός του σοσιαλιστικού ρεαλισμού είναι η προώθηση των ιδεών του σοσιαλισμού και του κομμουνισμού. Η θεματολογία του χαρακτηρίζεται από την ένδοξη απεικόνιση των κομμουνιστικών αξιών, όπως η χειραφέτηση του προλεταριάτου και η δημιουργία του νέου ανθρώπου με σοσιαλιστικά πιστεύω. Κάθε λογοτεχνικό έργο, πριν εκδοθεί, υπόκειται σε αυστηρή λογοκρισία. Και τα μεταφρασμένα έργα υπάγονταν στο ίδιο φίλτρο, ειδικά τα βιβλία που προέρχονταν από τη Λογοτεχνία της Δύσης. Η μεταφραστική δραστηριότητα, πλέον, είναι μια οργανωμένη και θεσμοθετημένη πολιτιστική δραστηριότητα, η οποία χρηματοδοτείται από κρατικούς φορείς.

Παρόλο που η Ελλάδα και η Αλβανία μετά το 1944 περνάνε σε αντίπαλα πολιτικά στρατόπεδα και συνεπώς οι σχέσεις μεταξύ τους περιορίζονται, αρκετοί Έλληνες λογοτέχνες μεταφράζονται στα αλβανικά. Βέβαια, οι συγγραφείς, των οποίων οι απόψεις και γενικότερα το έργο τους ανταποκρίνονταν στην κομμουνιστική ιδεολογία του τότε καθεστώτος, έβρισκαν πιο εύκολα το δρόμο της αναγνώρισης. Έτσι μεταφράζονται έργα του Ρίτσου, Καζαντζάκη, Βάρναλη, Λουντέμη Λειβαδίτη κ.ά. Τις πρώτες δεκαετίες οι μεταφραστές είναι γνωστοί ποιητές, πεζογράφοι, δημοσιογράφοι, Έλληνες της Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας στην Αλβανία άλλα και Αλβανοί, σπουδαγμένοι κυρίως στην Ελλάδα, που γνώριζαν πολύ καλά και τις δύο γλώσσες.

Η πρώτη Ελληνίδα που μεταφράζεται στα αλβανικά είναι η Ρίτα Μπούμη - Παπά (Σύρος 1906- Αθήνα 1984), ποιήτρια και μεταφράστρια. Ήταν σύζυγος του επίσης λογοτέχνη Νίκου Παπά. Έγραψε ποιήματα και πεζά, ενώ ασχολήθηκε και με την ταξιδιωτική λογοτεχνία. Το έργο που μεταφράστηκε είναι ένα απόσπασμα από το ποιητικό της έργο γραμμένο στις 1 του Μάη 1944, Αθήνα 1944: «*Διακόσοι*», δημοσιευμένο στην εφημερίδα *Bashkimi*,²³ τον Ιούνιο του 1946, και μεταφρασμένο από τον Αλέξ Τσάτσι. Ποίημα εμπνευσμένο από την εκτέλεση των 200 κομμουνιστών στο Σκοπευτήριο της Καισαριανής από τις ναζιστικές δυνάμεις κατοχής, ως αντίποινα για τη δολοφονία ενός Γερμανού

23 Rita [Bumi-Papa](#), Athina 1944, Përkth. Aleks Çaçi, (Kjo pjesë është çkëputur nga një poemë , shkruar nga poetja greke Rita Bumi Papa, e që i dedikohet luftës që bëri populli grek për dyzet ditë në rrugët e Athinës, gjatë dhjetorit, 1944) *Bashkimi* 1946, 26 qershor.

στρατηγού. Το έργο αυτό βλέπουμε να ξαναδημοσιεύεται πολλές φορές στον τύπο μέχρι το 1990 μαζί με άλλα της ποιήματα.

Ωστόσο, το 1985 κυκλοφορεί και το μοναδικό ολοκληρωμένο έργο της Ρίτας Μπούμη – Παπά «*Χίλια σκοτωμένα κορίτσια και άλλα ποιήματα*»²⁴, σε μετάφραση του Αλέξ Τσάτσι. Τον πρόλογο έκανε ο Λαζάρ Σιλίκι και ο Πάνος Τσούκας επιμελήθηκε τη σύνταξη και τη σύγκριση του πρωτότυπου με τη μετάφραση. Το έργο τυπώνεται στην Ελλάδα το 1964. «*Οι πιο τραγικές σελίδες, όχι μόνο της ελληνικής αλλά κάθε εθνικής ιστορίας, είναι, δίχως αμφιβολία, εκείνες που μούσκεψε το εμφύλιο αίμα σε αδελφοκτόνες συγκρούσεις. Όμως καμιά δεν μπορεί να πλησιάσει στο ύψος της τραγικότητας μιας νωπής ελληνικής ιστορικής σελίδας μέσα στην οποία είναι στοιβαγμένα εκατοντάδες ονοματεπώνυμα νεαρών γυναικών, που καταδικάστηκαν σε θάνατο κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου (1947–1949) και εξετελέστηκαν, οι περισσότερες στην πιο τρυφερή ηλικία και προτού ακόμα γνωρίζουν και αυτό τον έρωτα*»²⁵, θα γράψει η Ρίτα Μπούμη – Παπά για τους λόγους που την έσπρωξαν στη συγγραφή των ποιημάτων. Η μετάφραση στα αλβανικά διατηρεί το ίδιο εξώφυλλο με την δεύτερη ελληνική έκδοση. Η ποιήτρια αυτή μαζί με το σύζυγό της Νίκο, έχοντας αριστερή ιδεολογία, επισκέφτηκαν την Αλβανία το 1980. «*Ηταν οι πρώτοι Έλληνες που, από τη δεκαετία του 1950, φρόντισαν να συμπεριληφθούν σε μια παγκόσμια ποιητική ανθολογία και ποιήματα Αλβανών ποιητών. Μια φροντίδα που, σε κάθε περίπτωση, σε κάθε καιρό, είναι αξιέπαινη*»²⁶.

Το 1950 εκδίδεται η ποιητική συλλογή Νεοελληνική ποίηση (Poezi e re greke), μια ολιγοσέλιδη συλλογή γύρω στις 45 σελίδες, με ποιήματα 20 ποιητών, σε μετάφραση του Α. Τσάτσι. Ο ίδιος στο σύντομο πρόλογο τονίζει: Αυτά τα ποιήματα αντικατοπτρίζουν το φλογερό πάθος του λαού για ελευθερία, το μίσος του έναντι του αμερικανικού ιμπεριαλισμού και των των μοναρχοφασιστών εκτελεστών καθώς και την ακλόνητη πίστη στην επικείμενη νίκη που είναι ταυτόχρονα μια νίκη για την ειρήνη και την παγκόσμια δημοκρατία.²⁷ Στην έκδοση αυτή συναντάμε έργα ποιητών που ανήκουν στην αριστερά όπως ο Ν. Βρεττάκος, Ν. Παπάς, Β. Ρόττας, Κ. Καλαντζής, Κ. Γιανόπουλος. Η μοναδική ποιήτρια είναι η Ρίτα Μπούμη – Παπά με αποσπάσματα από δύο της έργα: Οι διακόσοι και Αθήνα.

Το 1986 εκδόθηκε η Ανθολογία ελληνικής ποίησης, Antologji e poezisë greke²⁸, από τον εκδοτικό επισκόπηση της ελληνικής ποίησης, συμπεριλαμβανομένων

²⁴ Rita Bumi-Papa, Një mijë vajza të vrara dhe poezi të tjera: poezi, përkth. Aleks Çaçi. Tiranë: Naim Frashëri, 1985.

²⁵ Περιοδικό ΠΥΡΣΟΣ, 4/1965

²⁶ Πάνος Τσούκας, Ζηλευτό πνευματικό ζευγάρι, Εφ. Ριζοσπάστης, Κυριακή 1 Γενάρη 1995, σ.19

²⁷ *Poezi e re greke*, përkthyer nga Aleks Çaçi, Ndërmarrja Shtetërore e Botimeve dhe Shpërndarjes, Tiranë, 1950. σ.3

²⁸ *Antologji e poezisë greke*, Piro Misha, Shtëpia botuese Naim Frashëri, Tiranë, 1986.

οίκο «Naim Frashëri» σε επιμέλεια Πύρρο Μίσα. Παρείχε μια γενική ορισμένων δημοτικών τραγουδιών. Όπως τονίζει ο καθηγητής και μεταφραστής Αριστοτέλης Σπύρου «*Σε συνθήκες έντονης λογοκρισίας, η έκδοση αυτή μπορεί να ερμηνευτεί ως μια προσπάθεια να γνωρίσουμε από κοντά τον άγνωστο γείτονα, αρχή που υιοθέτησε η τότε κομμουνιστική ηγεσία της Αλβανίας. Η έκδοση της ανθολογίας ήταν ένα αξιοσημείωτο γεγονός για την αναγνώριση της νεοελληνικής ποίησης στην Αλβανία*»²⁹. Προλογίζει ο διάσημος συγγραφέας Ισμαίλ Κανταρέ. Συμπεριλαμβάνονται 46 λογοτέχνες και ανάμεσα τους 6 γυναίκες ποιήτριες: η Μελισσάνθη και η Μυρτιώτισσα με ένα έργο, η Πίτσα Γαλάζη και Μαρία Πολυδούρη με 2 ποιήματα, η Μαρία Παπαδάκη Μαυροειδή με τρία ποιήματα και η Ρίτα Μπούμη – Παπά με 6 ποιήματα, ένα αφιερωμένο στην Αλβανία με τίτλο *Shqipëria – Vendi i shqiperjave* – ‘Η Αλβανία – η χώρα των αετών. Στη μετάφραση συμμετείχαν πολλοί μεταφραστές και ποιητές όπως οι: B. Mustafaraj, A. Çaçi, N.Lako, A. Plasari, Π. Τσούκας, Π. Τσερκέζης, Σ. Ντάγιος, Λ. Ρούτσης κλπ. Όλα τα έργα της συλλογής περιέχουν πολιτικά και κοινωνικά μηνύματα. Όσο αφορά τη πεζογραφία αυτή την περίοδο μεταφράζεται το παιδικό αυτοβιογραφικό μυθιστόρημα *Το καπλάνι της βιτρίνας*³⁰ της Άλκης Ζέη.

3. ΤΡΙΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1991 ΕΩΣ ΣΗΜΕΡΑ

Προχωρώντας προς το σήμερα, και ειδικότερα μετά την αλλαγή του πολιτικού και οικονομικού συστήματος το 1990 στην Αλβανία, θα μπορούσε να παρατηρήσει κανείς μεγάλες ανατροπές στο χώρο του βιβλίου. Η μέχρι αυτή την εποχή δεδομένη δυνατότητα του κράτους να επεμβαίνει στην εκδοτική δραστηριότητα δεν υφίσταται πια. Η ανάπτυξη της μεταφραστικής παραγωγής, σύμφυτη με την ανάπτυξη της παραγωγής συνολικά, αποτέλεσε το έναυσμα για μια σειρά από αλλαγές στο πεδίο της έκδοσης ξένης λογοτεχνίας και συνακόλουθα της λογοτεχνικής μετάφρασης. Έτσι δεν είναι τυχαίο ότι η αύξηση των μεταφρασμένων τίτλων στα ελληνικά συμβαδίζει με τη γενικότερη ανάπτυξη του εκδοτικού χώρου. Έτσι την περίοδο αυτή κυκλοφόρησαν πολλοί τίτλοι μεταφράσεων. Η συντριπτική τους πλειονότητα είναι λογοτεχνικού περιεχομένου, ιστορικού, θρησκευτικού, γλωσσικού, βιβλία τέχνης, διάφορα περιοδικά κ.λπ.

Τις μεταφράσεις των έργων της νεοελληνικής λογοτεχνίας, που έγιναν τα τελευταία 23 χρόνια, μπορούμε να τις κατατάξουμε σε δύο ομάδες, εφόσον λάβουμε υπόψη μας το είδος του μεταφραζόμενου έργου.

²⁹ Aristotel Spiro, *Krahasime të përkthimeve të K. Kavafit në gjuhën shqipe*. Ανακτήθηκε στις 18 Απριλίου 2023 από <https://exlibris.al/krahasime-te-perkthimeve-te-kostandin-kavafit-ne-gjuhen-shqipe/>

³⁰ Alqi Zei, *Tigri i vitrinës: Roman për fëmijë*, Përkth.: Llambro Ruci. Naim Frashëri, Tiranë, 1986.

- I. Στην πρώτη ομάδα θα τοποθετούσαμε μεταφράσεις ποιητικών συλλογών Ελληνίδων ποιητριών. Θα αναφέρουμε τις μεταφρασμένες ποιητικές συλλογές που εντοπίσαμε αυτή την περίοδο. Είναι συνολικά 12:
1. Κουτσοχέρα, Λέτα Kucopera Leta, Visore rrjedhëse Τοπία Ρέοντα, poezi [Ποιήματα], Përkth.: Aristotel Spiro, Elbasan: Onufri, 1994.
2. Φωτιάδου - Μπαλαφούτη, Γιώτα Fotiadhu - Balafuti, Jota Πανσέληνος η σύλληψη σου Me hënë të plotë ti u ngjize [Ποιήματα], Përkth.: Aristotel Spiro Elbasan: Alcaeus 1997
3. Παρθενίου Γιώτα, Partheniu Jota, Mos u fsheh... do të të gjej, Μη κρύβεσαι.. θα σε βρω, poezi [Ποιήματα], Përkth.: Niko Kacalidha, Tiranë: Shtëpia Botuese “Mësonjëtorja e Parë” 2003.
4. Ιωαννίδου-Σταύρου, Ρούλα Stavru, Ioanidhu Rula Κίτρινες κορδέλες: διάλογοι μ’ έναν αγνοούμενο Kordele të verdha (dialogë me të zhdukurin) poezi [Ποιήματα], Përkth.: Niko Kacalidha, Neraida 2003
5. Αλεξίου, Γεωργία Aleksiu, Georgia (Gorgo) Η λογική της έκτης αίσθησης - Ποιήματα Logjika e shqisës së gjashtë, poezi [Ποιήματα], Përkth.: Niko Kacalidha Neraida 2004.
6. Ανεζίνη Γεωργία, Anezini Georgia, Η περιπέτεια μιας καρδερίνας, *Aventurat e gardalinës*, (παιδική ποίηση) Përkth.: Entela Ndreu, Tiranë: Redona, 2004.
7. Δημουλά Κική, Dhimula Kiki, *Pasqyra e mbrëmjes: poezi* [Ποιήματα], Përkth.: Niko Kacalidha, Tiranë: Toena, 2010.
8. Παπαδαρασάκη Γεωργία, Papadaratsaki Georgia, *Κρίνα γυναίκας, Zambaku femëror*, poezi [Ποιήματα], Përkth.: Andrea Petromilo, Tiranë: Emal, 2010.
9. Μαραγκού Νίκη, Maragou Niki, *Statujë*, Përkth.: Niko Kacalidha, Tiranë: Neraida, 2011.
10. Αγγελίδου Κλαίρη, Angielidhu, Kleri. *Αμφορείς της μνήμης*, Amforat e kujtesës. Përkth.: Niko Kacalidha. Tiranë: Neraida, 2012.
11. Μυρτώ Αζίνα Χρονίδη, Mirto Azina Chronidi, *Το πείραμα, Eksperimenti*, Përktheu Maklena Nika, Botimet Morava, Tiranë 2018
12. Βασιλική Ράπτη, Vassiliki Rapti, Transitorium, Përkth.: Maklena Nika, Botimet Aleph, Tiranë: 2018

Ωστόσο, μεθοδικότερη και συστηματικότερη προσπάθεια για μια πιο ολοκληρωμένη παρουσίαση των επιτευγμάτων της νεοελληνικής λογοτεχνίας γίνεται, για πρώτη φορά, με την προετοιμασία και έκδοση των ανθολογιών. Η

πρώτη προσπάθεια είναι αυτή που αναφέραμε την προηγούμενη περίοδο, την ανθολογία της ελληνικής ποίησης που κυκλοφόρησε το 1986. Την περίοδο που εξετάζουμε μέχρι σήμερα κυκλοφόρησαν γύρω στις 10 ανθολογίες. Συγκεκριμένα:

1. *Εργαστήριο Βαλκάνιων συγγραφέων και μεταφραστών, Workshop for Balkan Authors and Translators* Αλεξανδρούπολη, 29-30 Αυγούστου: Pëtros Abatzoglou, Sotiris Dimitriou, Kiki Dimoula, Dimosthenis Kourtovik, Spyros Plaskovitis, TakisTheodoropoulos, Thanassis Valtinos, Zirana Zateli, μετάφραση: Anthoula Christou, Ksenija Maricki Gadjanski, Telemachos Kotsias, Elena Lazar, Zdravka Michailova, Eleni Michalogianni, Gaga Rosić, Ahmet Yorulmaz, Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Βιβλίου, 1999. Στα πρακτικά της διημερίδας η μόνη Ελληνίδα ποιήτρια μεταφρασμένη στα αλβανικά είναι η Κική Δημουλά.
2. Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, *Λίγα τραγούδια για την τάξη Μετάφραση Αριστοτέλης Σπύρου*, Αθήνα 1999. Είναι ένα βοήθημα για αλβανόφωνους μαθητές. Ανθολογούνται 12 στιχουργοί ανάμεσά τους και τρεις γυναίκες στιχουργοί.
3. *Ανθολογία της Κυπριακής ποίησης, Antologji e poezisë qipriote*, Përkth.: Stavri J. Dajo, Tiranë: Albin, 2000.
4. *Ανθολογία του Ελληνικού Χαϊκού, Antologji e Haikut grek*, Përkth.: Joan Gjica, Editor: Christos Toumanidis, Tiranë: Egnatia, 2005.

Ανάμεσα στους ποιητές συναντάμε και τα έργα 13 σύγχρονων Ελληνίδων ποιητριών.

5. *Πελαργοί των Βαλκανίων=Shtergjet e Ballkanit*, Θεσσαλονίκη: Diva: Γ.Μπίμπης, 2005.

Η ανθολογία δημιουργήθηκε από Έλληνες και Αλβανούς ποιητές που ζουν στη Θεσσαλονίκη με σκοπό «να ενώσει τους λαούς και να συμβάλει στη συμβίωση (με μοχλό την ποίηση)»³¹ Η πρωτοβουλία της έκδοσης ανήκει στον Αλβανό ποιητή Pïirian Zhupa, (τ. Γενικός Πρόξενος της Αλβανίας στην Θεσσαλονίκη). Συμπεριλαμβάνει και ποιήματα 3 ποιητριών.

6. *Αίμος: Ανθολογία βαλκανικής ποίησης, Emos: Antologjia e poezisë ballkanike*, Përkth.: Andrea Zarballa & Thoma Sterjopullo. Athinë: Anti, 2006.

Δυστυχώς σε αυτή την έκδοση δεν συναντάμε καμιά Ελληνίδα ποιήτρια.

7. *Ποιητές της Πάτρας στις γλώσσες της Ευρώπης / Patras' Poets in European Languages* Συλλογικό έργο Πολύεδρο, Πάτρα 2006

Η ανθολογία περιλαμβάνει ποιήματα 18 ποιητών, μεταφρασμένα σε

³¹ Σ. Αποστολάκης, *Δίγλωσση ελληνοαλβανική ποιητική ανθολογία, ένθετο «Βιβλιοθήκη»*, εφ. Ελευθεροτυπία, 14/12/2005.

έντεκα ευρωπαϊκές γλώσσες (αγγλικά, αλβανικά, βουλγαρικά, γαλλικά, γερμανικά, ισπανικά, ιταλικά, ολλανδικά, σερβικά, σουηδικά και ρωσικά). Το μεγαλύτερο μέρος αυτών των μεταφράσεων παρουσιάστηκαν από τους μεταφραστές τους στη γλώσσα της χώρας του καθενός στο χώρο του Πολύεδρου στις 7 Μαΐου στο πλαίσιο των εκδηλώσεων «Πάτρα 2006 - Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης». Στην αλβανική μεταφράζονται από τον Νίκο Κατσαλίδα. Η μόνη ποιήτρια που συναντάμε μεταφρασμένη είναι η Ξένη Σκαρτσή: Δεκατέσσερα ποιήματα/ Katermbedhjetë poezi.

8. *Ποίηση των γειτόνων των Νότου: ποιητική ανθολογία σύγχρονων Ελλήνων ποιητών, Poezitë e fqinjëve të jugut: antologji poetike me poetë bashkëkohorë grekë.* Përkth.: Iiaz Bobaj. Pogradec: Dija, 2010
9. *Pelegrin në ujëvarat e roezisë helene, Προσκυνητής στους καταρράκτες της ελληνικής ποίησης,* Përkth.: Arqile Garo, Neraida, Tiranë, 2018

Μέσω του εκδοτικού οίκου Neraida, ο Αχιλλέας Γκάρος, σκηνοθέτης, ποιητής ο ίδιος και δημοσιογράφος, φέρνει στον Αλβανό αναγνώστη την ανθολογία Προσκυνητής στους καταρράκτες της ελληνικής ποίησης, *Pelegrin në ujëvarat e roezisë helene*. Σε αυτή την ογκώδη έκδοση (πάνω από 600 σελίδες), ανθολογούνται 52 Έλληνες και 14 ξένοι ποιητές. Οι περισσότεροι έχουν διαφορετικές ηλικίες, ποικίλες καταβολές και κινούνται σε διάφορες κατευθύνσεις. Ανάμεσά τους και και αρκετές ποιήτριες: Κική Δημουλά, Γιόλα Αργυροπούλου–Παπαδοπούλου, Ρένα Πέτρου, Μαρία Πολυδούρη, Κρυσταλλία Κατσαρού, Ευτυχία Παπαγιαννοπούλου, Χρυσήδα Δημουλίδου, Ευτυχία Τσουκαλά, Αικατερίνη Πεφάνη κλπ. Με μια απλή γλώσσα ο μεταφραστής καταφέρνει να σε κάνει να ριγήσεις με τα ευρήματά του μέσα από τις ομορφιές της γλώσσας μας, αποδεικνύοντας ότι είναι βαθύς γνώστης της³², όπως τονίζει ο ποιητής, σεναριογράφος και σκηνοθέτης Petrit Ruka.

Θα συνεχίσουμε την ανακοίνωσή μας αναφέροντας δυο προσπάθειες με σημαντική συμβολή στο χώρο της μετάφρασης της νεοελληνικής ποίησης, που κυκλοφόρησαν μόλις το μόλις το 2021 φέρνοντας ένα αισιόδοξο μήνυμα. Η πρώτη είναι η:

10. *Ανθολογία της Νεοελληνικής Ποίησης, Antologji e Poezisë Bashkëkohore Greke, përzgjedhur dhe përkthyer nga Sokol Çunga Shtëpia botuese: Berk, 2021*

Την επιλογή των έργων και τη μετάφραση έκανε ο παλαιογράφος και γνωστός μεταφραστής Sokol Çunga. Όπως τονίζει ο ίδιος «η συλλογή είναι εντελώς αυθόρμητη, βασισμένη σε καθημερινές αναγνώσεις 15 ετών και άνω, και

³² Petrit Ruka: *Një Egje me këngë po vjen në shqip* Ανακτήθηκε στις 18 Απριλίου 2023 από <https://alb-spirit.com/2018/09/17/petrit-ruka-nje-egje-kenge-po-vjen-ne-shqip/>

το μόνο κριτήριο που διαθέτει είναι η τέχνη, που μας κάνει να συλλογιζόμαστε και να σιωπούμε. Η συλλογή αυτών των ποιημάτων υπόκειται σε ένα μόνο κριτήριο: την ομορφιά που με αισθητική ομαλότητα και πνευματική γύρη βγάζει το μυαλό και την ψυχή από το σκοτάδι»³³. Η ανθολογία περιλαμβάνει 30 δημιουργούς, και γύρω στα 120 ποιήματα. Τα ποιήματα δημοσιεύονται τόσο στη μητρική γλώσσα των ποιητών/ποιητριών όσο και σε μετάφραση στην αλβανική γλώσσα. Ανάμεσά τους στους δημιουργούς συναντάμε και 8 νέες ποιήτριες, άγνωστες στο αλβανικό κοινό. Οι ποιήτριες αυτές είναι γεννημένες από το 1972 έως το 1987 και είναι οι:

1. Πελαγία Φυτοπούλου (1972-)
2. Άννα Γρίβα (1985-)
3. Λένα Καλέργη (1978-)
4. Ελένη (Suela) Ντούξη (1979-)
5. Δανάη Σιώζιου (1987-)
6. Βασιλεία Οικονόμου (1983-)
7. Ελένη Νανοπούλου
8. Ειρήνη Μαργαρίτη (1979-)

Οι συναισθηματικοί άξονες γύρω από τους οποίους περιστρέφεται το έργο τους είναι η επικοινωνία με τους προγόνους, η αυτογνωσία, ο ανεκπλήρωτος έρωτας, η κοινωνική ταυτότητα που εκφράζεται μέσα από την ανακύκλωση μυθικών εικόνων, η αυτοειρωνεία κ.ά. Οι οκτώ ποιήτριες που ανθολογούνται σ' αυτό το βιβλίο παρουσιάζουν μια ποικιλία στη θεματική, την ποιητική έκφραση, τη γλωσσική ιδιαιτερότητα και το ύφος. Και η επιτυχία του μεταφραστή είναι ότι αναγνωρίζεται στην απόδοσή τους στα αλβανικά, η κάθε φωνή με το ποιητικό ηχόχρωμά της. Είναι άριστος γνώστης και των δύο γλωσσών και φροντίζει να αποδώσει πιστά το νόημα και την ατμόσφαιρα του πρωτοτύπου.

11. *Ανθολογία της ελληνικής ποίησης (20^{ός} αιώνας), τρίτος τόμος, Antologji e poezisë greke (shek. XX), vëllimi III.* Grup autorësh, Botimet Toena, Tiranë 2021.

Ο τόμος αυτός, ο προτελευταίος της σειράς, κυκλοφόρησε στην Ελλάδα το 2012 από τις εκδόσεις Κοτίνος με εισαγωγή και ανθολόγηση του Κώστα Γ. Παπαγεωργίου και του Βαγγέλη Χατζιβασιλείου και αποτελεί μια εμπειρισταωμένη επισκόπηση της ποιητικής παραγωγής των τελευταίων ετών. Στην έκδοση, που περιλαμβάνει την κρίσιμη περίοδο 1940-1970, ανθολογούνται, κατά σειρά εμφάνισής τους στα γράμματα, με τα χαρακτηριστικότερα ποιήματά τους οι σημαντικότεροι ποιητές-εκπρόσωποι της πρώτης και της δεύτερης μεταπολεμικής γενιάς γεννημένοι μεταξύ 1913 και 1928 και θρεμμένοι από

³³ Sokol Çunga, *Antologji e poezisë greke* Ανακτήθηκε στις 19 Απριλίου 2023 από <https://peizazhe.com/2021/07/26/1x10-antologji-e-poezise-bashkekohore-greke/>

τις αγωνίες του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, της Κατοχής και του Εμφυλίου. Περιέχονται ποιήματα 64 ποιητών και 9 ποιητριών. Οι ποιήτριες κατά σειρά εμφάνισής τους είναι: Μάτση Χατζηλαζάρου, Ελένη Βακαλό, Λύντια Στεφάνου, Κική Δημουλά, Ζέφη Δαράκη, Μαρία Κέντρου – Αγαθοπούλου, Κατερίνα Αγγελάκη - Ρουκ, Νανά *Ησαΐα*, Αμαλία Τσακνιά. Ιδιαίτερο έπαινο αξίζει η προσπάθειά της ομάδας καθηγητών του Τμήματος Ελληνικής Γλώσσας του Πανεπιστημίου Τιράνων: Μακλένα Νίκα, Ενεΐντα Μάταϊ, Εντλίρα Γιωργάκη, Ελβίς Μπράμο Ισίντα Φότσι, Μαριάνα Τατάζι υπό την επιμέλεια της Προέδρου του Τμήματος κα. Σοφίας Ντεληγιώργη που ασχολήθηκαν με τη μετάφραση της ανθολογίας. Οι μεταφραστές συνενώνουν σε μια αρμονία πολυφωνική τις ποικίλες φωνές των ποιητών και ποιητριών, σκύβουν με στοργή και ευαισθησία στην ποιητική τους δημιουργία και μεταφέρουν στην αλβανική γλώσσα την αμεσότητα και την τόλμη της ποιητικής τους γλώσσας.

II. Στην δεύτερη ομάδα θα τοποθετούσαμε μεταφράσεις πεζών έργων Ελληνίδων συγγραφέων. Την περίοδο που εξετάζουμε, μέχρι και το 2022, εντοπίσαμε 34 πεζά έργα:

1. Μερκούρη Μελίνα, Merkuri Melina, *Γεννήθηκα Ελληνίδα, Kam lindur Greke*, Përkth.: Mihal Kallo, Albin, Tiranë 1996.
2. Ζαραμπούκα Σοφία, Zarabuka Sofia, Μυθολογία 1 Ο κόσμος γεννιέται, οι Τιτάνες, ο Δίας και η οικογένειά του, *Mitologjia 1: Lindja e botes, Titanet, Zeusi dhe familja e tij*, Përkth.: Anthulla Kristo, Illustration: Sofia Zarampouka, Tiranë: Hipokrati, 1996.
3. Ζαραμπούκα Σοφία, Zarabuka Sofia, Μυθολογία 2 Η Ήρα, ο Ήφαιστος, η Αφροδίτη και ο Άρης, *Mitologjia 2: Hera, Hefesti, Afërdita dhe Aresi*, Përkth.: Anthulla Kristo, Illustration: Sofia Zarampouka, Tiranë: Hipokrati, 1996.
4. Γαλανοπούλου Γεωργία, Galanopulo Jorgia, Η μαγική κάπα του Άλμπεριχ, *Kapela magjike e Alberihut*, παιδική λογοτεχνία, Përkth.: Skënder Demolli, Shtëpia Botuese “Mësonjëtorja e Parë”, Tiranë 2003
5. Παιονίδου Έλλη, Peonidou Elli, *Επίσκεψη στον πλανήτη Ολαγίνονται, Vizitë në planetin “Gjithëcka ndodh”*, Përkth.: Entela Ndreu Redona, Tiranë 2003
6. Πιτιλάκη Θεοδώρα, Pitilaki Teodora Στο σχολείο του δάσους *Në shkollën e pyllit Tregime dhe përralla [Διηγήματα και παραμύθια]*, Përkth.: Entela Ndreu, Shtëpia Botuese Redona, Tiranë 2004.
7. Φυλλιώ Νικολούδη, Filo Nikoludhi, *Καλημέρα, φίλε, Mirëmëngjes, mik*, παιδική λογοτεχνία, Përkth.: Juli Papa Jovani, Illustration: Ferena Skordi. Athinë: Diptyxo, 2005.
8. Ζατέλη Ζυράννα, Zатели Zyranna, *Περσινή αρραβωνιαστικά, E fejuara e vjetshme: tregime*, Përkth.: Telemak Koça, Marin Barleti, Tiranë 2007.

9. **Μάιρα Παπαθανασοπούλου**, Papathanasopulu Maira, *Ο Ιούδας φιλούσε υπέροχα*, *Juda puthte mrekuillisht: roman*, Përkth.: Niko Kacalidha, Tiranë: Toena, 2007.
10. Βούλα Μάστορη, Voula Mastori, *Κουκλίνα*, *Kuklina*, përkth. Anjeza Lilollari, Shtëpia Botuese Botart, 2010 (παιδικό μυθιστόρημα)
11. *Μελίνα Τούντα*, Melina Tounta, *Μια αγάπη*, δυο ζωές, *Një dashuri, dy jetë*, roman Përkth.: Kleo Lati, Tiranë: Neraida, 2010
12. Γαλανάκη Ρέα, Galanaqi Rea, *Ο Βίος του Ισμαήλ Φερικ Πασά*: Spina nel Cuore *Kthimi i Ismail Ferik Pashës: spina nel cuore*, Μυθιστόρημα, Përkth.: Niko Kacalidha, Tiranë: Toena, 2010.
13. *Θέκλα Χρηστάκη*, Thekla Kristaqi, *Για ποια αγάπη μου μιλάς...* Për cilën dashuri më flet.... Përkthyesi: Kleo Lati Neraida, Tiranë, 2011
14. Λένα Μαντά, Lena Manda, *Έρωτας σαν βροχή*, *Dashuri që lag si shi*, Përkth. Albina Pulla, Shtëpia Botuese: Toena 2011
15. Λένα Μαντά, Lena Manda, *Το σπίτι δίπλα στο ποτάμι*, *Pesë motrat dhe shtëpia buzë lumit*, Përkthyesi: Albina Pulla, Shtëpia Botuese: Toena, 2012
16. Κατίνα Βλάχου, Katina Vlahu, *Έρωτς ημίεργος*, *Dashuri e papërfunduar*, Përkthyesi: Helisabeta Caco Dituria, Tiranë, 2012
17. Μήτση Βαλάκα, Mitsi Valaka, *Οι μεγάλοι έρωτες δε φοράνε νυφικό*, *Dashuritë e mëdha nuk veshin kurrë fustan nusërie*, Përkthyesi Kleo Lati, Neraida, Tiranë, 2012
18. Κατίνα Βλάχου Katina Vlahu, *Νήματα*, *Fijet*, Përkthyesi: Kleo Lati, Neraida, Tiranë, 2013
19. Κανή Καραβά, Kani Karava, *Το πείραμα του χαμένου χρόνου*, *Sprova e kohës së humbur*”, roman, Përkthyesi: Kleo Lati, Dituria, Tiranë, 2013
20. Λένα Μαντά, Lena Manda, *Ήταν ένας καφές στη χόβολη*, *Një kafe në rërë të nxehtë*, Përkth. Albina Pulla, Shtëpia Botuese: Toena, 2015
21. Μάρω Δούκα, Maro Douka, *Η αρχαία σκουριά*, *Ari i rremë*, Botimet Dituria, Përkthheu: Maklena Nika, Tiranë 2016
22. Μαρία Τζιρίτα, Maria Cirita, *Η γυναίκα που ήξερε μόνο να αγαπάει*, *Gruaja që dinte vetëm të dashuronte*, përkthheu Anjeza Lilollari, Shtëpia Botuese Neraida, Tiranë, 2017
23. Άλκη Ζέη, Alki Zei, *Κωνσταντίνα*, Konstandina, Botime “Dituria”, Përkthheu: Maklena Nika, Tiranë 2017
24. Λένα Μαντά, Lena Manda, *Το τελευταίο τσιγάρο*, *Cigaria e fundit* Përkthyesi: Mirela Xhaferaj, Shtëpia Botuese: Toena, 2017
25. Λένα Μαντά, Lena Manda, *Θεανώ, η λύκαινα της Πόλης*, *Theanoja Ujkonja e Stambollit*, Përkthyesi: Kristo Pulla, Shtëpia Botuese: Toena, Tiranë 2017

26. Αλκη Ζέη, Alki Zei, Η μωβ ομπρέλλα, Çadra e purpurt, roman për fëmijë, Përkthyesi: Kleo Lati, Dituria, Creative Europe, Tiranë 2017
27. Νοέλ Μπάξερ, Noelle Barkshire, Από δρυ παλιά κι από πέτρα, Nga lisi plak dhe shkëmbi, përkthyer nga Kristo Pulla, Botimet Toena, Tiranë 2018
28. Βούλα Σταμπέλου, Voula Stampelou, Για ένα ταγκό, Për një tango, përkth. Xhorxhina Jani, Shtëpia Botuese: Muza Botime, Tiranë 2019
29. Ρένα Ρώσση – Ζαΐρη, Rena Rossi Zairi, Αγάπη δηλητήριο, Një dashuri helm, përkth. Albina Pulla, Shtëpia Botuese: Toena, Tiranë, 2019
30. Λένα Μαντά, Lena Manda, Με λένε Ντάτα, Emri im është Dada, Përkthyesi: Albina Pulla, Shtëpia Botuese: Toena, Tiranë, 2020
31. Λιλύ Μαυροκεφάλου, Lily Mavrokefalou, Της φωτιάς και της ερημιάς, E zjarrit dhe e vetmisë, përkthyer nga Kristo Pulla, Botuesi Toena, Tiranë Nëntor 2021
32. Λένα Μαντά, Lena Manda, Ταξίδι στην Βενετία Udhëtim në Venecia, Përkthyesi: Albina Pulla, Shtëpia Botuese: Toena, Tiranë, 2022
33. Ήβη Μελεάγρου, Ivi Meleagrou, Ανατολική Μεσόγειος, Mesdheu Lindor, Përthyesja Isida Foçi, Botuesi OMBRA GVG, Tiranë 2022
34. Ρένα Ρώσση-Ζαΐρη, Rena Rossi Zairi, Ολίβια, Olivia, përkth. Vita Zera, Shtëpia Botuese: Toena, Tiranë, 2022

Όπως βλέπουμε, η πιο γνωστή, η περισσότερο μεταφρασμένη Ελληνίδα συγγραφέας στην Αλβανία, είναι Λένα Μαντά, με 7 μεταφρασμένα μυθιστορήματα.

Εκτός από αυτά τα έργα, αυτή την περίοδο συναντάμε και τρεις ανθολογίες σύγχρονου ελληνικού διηγήματος που συμπεριλαμβάνουν και γυναίκες συγγραφείς. Συγκεκριμένα:

1. *Ελληνικά διηγήματα του 20^{ού} αιώνα, Tregime greke të shekullit të XX*, Përkth.: Natasha Kseno, Editor: Kostas Asimakopoulos, Botuesi Albin, Tiranë 2000.

Το έργο εκδόθηκε το 2000. Την επιμέλεια έχει ο Κώστας Ασιμακόπουλος και τη μετάφραση η Natasha Kseno. Συμπεριλαμβάνει 19 γνωστούς πεζογράφους (Παπαδιαμάντη, Καρκαβίτσα, Ξενόπουλο, Βιζυηνό, Μυριβήλη, Σαμαράκη κλπ) και ανάμεσά τους συναντάμε και δύο γυναίκες πεζογράφους, την καταγόμενη από το χώρο της Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας στην Αλβανία Κατίνα Παπά, με το διήγημα Παππούς, Gjysh και την Τατιάνα Σταύρου με το διήγημα Το δώρο της νύχτας, *Dhurata e natës*.

2. Ανθολογία κυπριακού διηγήματος, *Antologji e tregimit qipriot*, Përkth.: Stavri J. Dajo. Albin, Tiranë 2003.
3. *Επιλεγμένα διηγήματα – μεγάλοι συγγραφείς του 20ού αιώνα. Tregime*

të zgjedhura – autorë të shquar grekë të shek.XX, Përkth.: Romeo Çollaku, Letërsi Ballkanike [Βαλκανική Λογοτεχνία] Botuesi Max, Tiranë 2006

Το έργο εκδόθηκε το 2006 με επιμέλεια του Sejdin Çekani. Την μετάφραση έκανε ο Romeo Çollaku και η ανθολογία έχει τιμηθεί με το βραβείο «Φαν Νόλι» από το Υπουργείο Πολιτισμού της Αλβανίας ως η καλύτερη μετάφραση του 2006. Ανθολογούνται 19 πεζογράφοι, αναμεσά τους και δύο γυναίκες, η Έλλη Αλεξίου με το διήγημα Η βρύση του πατέρα Ιμπραήμ, Kroi i Ibrahim Babait (σ. 101-112) και η Τατιάνα Γκρίτσι-Μιλιέζ με το διήγημα Οι αυτόχειρες, Vetënrasësit (σ. 177-182).

Εν κατακλείδι, ανακεφαλαιώνοντας τα συμπεράσματα από την έρευνά μας για τη μεταφρασμένη γυναικεία νεοελληνική λογοτεχνία στην Αλβανία, θα σημειώναμε πως το είδος που μεταφράζεται κυρίως είναι η πεζογραφία. Από το σύνολο 62 αυτοτελών βιβλίων (συμπεριλαμβανομένων και των συλλογικών τόμων και των διάφορων ανθολογιών) τα 37 βιβλία είναι μεταφράσεις πεζών έργων. Βεβαίως, θεωρούμε σίγουρο ότι θα υπάρχουν κι άλλες μεταφράσεις, που διέφυγαν την προσοχή μας. Περισσότερο δραστηριοποιείται ο εκδοτικός οίκος Toena και ακολουθούν οι οίκοι Neraida και Dituria, Berk, Ombra GVG, Mësonjëtorja e Parë, Ideart, Egnatia, Albin, Naim Frashëri, Onufri, Redona, Albas, κ.ά. Αυτή είναι μία καθαρή και αισιόδοξη εικόνα, όσον αφορά την δυναμική της μεταφρασμένης γυναικείας νεοελληνικής λογοτεχνίας στην Αλβανία. Τα έργα αυτά αποτελούν πρεσβευτές των ελληνικών γραμμάτων, το καθένα με τον δικό του τρόπο, με τη δική του θεματική, και τον δικό του προσανατολισμό.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Alqi Zei, *Tigri i vitrinës: Roman për fëmijë*, Përkth.: Llambro Ruci. Naim Frashëri, Tiranë, 1986.
2. Aristotel Spiro, *Krahasime të përkthimeve të K. Kavafit në gjuhën shqipe*. Ανακτήθηκε στις 18 Απριλίου 2023 από <https://exlibris.al/krahasime-te-perkthimeve-te-kostandin-kavafit-ne-gjuhen-shqipe/>
3. Joanidu, E. 1. Dy këngë me «sikur». 2. Natë e hidhur në mbarim të verës. 3. Përshtypje. /Poezi/. Nëndori, 1962, nr. 1, f. 139-144
4. *Pelegrin në ujëvarat e poezisë helene*, Προσκυνητής στους καταρράκτες της ελληνικής ποίησης, Përkth.: Arqile Garo, Neraida, Tiranë, 2018
5. Petrit Ruka: *Një Egje me këngë po vjen në shqip*) Ανακτήθηκε στις 18 Απριλίου 2023 από <https://alb-spirit.com/2018/09/17/petrit-ruka-nje-egje-kenge-po-vjen-ne-shqip/>

6. Piro Misha., (1986): *Antologji e poezisë greke.*, Shtëpia botuese Naim Frashëri, Tiranë
7. *Poezi e re greke*, përkthyer nga Aleks Çaçi, Ndërmarrja Shtetërore e Botimeve dhe Shpërndarjes, Tiranë, 1950
8. Poezitë e fqinjëve të jugut: antologji poetike me poetë bashkëkohorë grekë. Ποίηση των γειτόνων των Νότου: ποιητική ανθολογία σύγχρονων Ελλήνων ποιητών. Përkth.: Iiaz Bobaj. Pogradec: DIJA 2010
9. Rita Bumi-Papa. Krini. Poezi greke, Perkt. A. Çaçi – Në gaz: Drita 1965, 4 prill
10. Rita Bumi-Papa. *Athina 1944*, Përkth. Aleks Çaçi, (Kjo pjesë është çkëputur nga një poemë , shkruar nga petja greke Rita Bumi Papa, e që i dedikohet luftës që bëri populli grek për dyzet ditë në rrugët e Athinës , gjatë dhjetorit , 1944) Bashkimi 1946, 26 qershor
11. Rita Bumi-Papa.,(1985): *Një mijë vajza të vrara dhe poezi të tjera: poezi*, përkth.. Tiranë: Naim Frashëri
12. Rita Bumi-Papa. *Te dyqintët* (poezi e re greke perkth. nga A. Çaçi), Bashkimi, 1946.
13. Rita Bumi-Papa. *Të dyqintët* (poezi e re greke) Literatura jonë, 1949,nr 2-3, f. 59 – 63
14. Sokol Çunga, Ανακτήθηκε στις 19 Απριλίου 2023 από <https://peizazhe.com/2021/07/26/1x10-antologji-e-poezise-bashkekohore-greke/>
15. *Αίμος: Ανθολογία βαλκανικής ποίησης, Emos: Antologjia e poezisë ballkanike*, Përkth.: Andrea Zarballa & Thoma Sterjopullo. Athinë: Anti, 2006.
16. Ανθολογία της ελληνικής ποίησης (20^{ος} αιώνας), τρίτος τόμος, *Antologji e poezisë greke (shek. XX)*, vëllimi III.Grup autorësh, Botimet Toena, Tiranë 2021.
17. *Ανθολογία της Κυπριακής ποίησης, Antologji e poezisë qipriote*, Përkth.: Stavri J. Dajo, Tiranë: Albin, 2000.
18. *Ανθολογία της Νεοελληνικής Ποίησης, Antologji e Poezisë Bashkëkohore Greke*, përzgjedhur dhe përkthyer nga Sokol Çunga Shtëpia botuese: Berk, 2021
19. *Ανθολογία του Ελληνικού Χαϊκού, Antologji e Haikut grek*, Përkth.: Joan Gjica, Editor: Christos Toumanidis, Tiranë: Egnatia, 2005.
20. Γραμμενίδης Σ., (2009): *Μεταφράζοντας τον κόσμο του Άλλου: Θεωρητικοί προβληματισμοί – λειτουργικές προσεγγίσεις*, Αθήνα: Διάυλος
21. Δημητρούλια, Τ. και Κεντρωτής, Γ.,(2015): *Λογοτεχνική μετάφραση.*

- Θεωρία και πράξη. Αθήνα: Κάλλιπος 2015 - Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις. Ανακτήθηκε στις 18 Απριλίου 2023 από <https://repository.kallipos.gr/handle/11419/5252>
22. Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.,(1999): Λίγα τραγούδια για την τάξη Μετάφραση Αριστοτέλης Σπύρου, Αθήνα
23. *Εργαστήριο Βαλκάνιων συγγραφέων και μεταφραστών, Workshop for Balkan Authors and Translators* Αλεξανδρούπολη, 29-30 Αυγούστου 2009
24. Κασίνης, Κ.Γ.,(2003): Διασταυρώσεις. Μελέτες για τον ΙΘ΄ και Κ΄αι., τόμ. Α΄, β΄ έκδοση, Εκδόσεις Χατζηνικολή, Αθήνα
25. Πάνος Τσούκας.,(1995): Ζηλευτό πνευματικό ζευγάρι,Εφ. Ριζοσπάστης, Κυριακή 1 Γενάρη 1995, σ.19
26. Περιοδικό ΠΥΡΣΟΣ, 4/1965
27. Ρίτα Μπούμη - Παπά (1963), Χίλια σκοτωμένα κορίτσια. Αθήνα, Το σπίτι του ποιητή.
28. Ρίτα Μπούμη – Παπά.,(1945): Αθήνα Δεκέμβρης 1944. Αθήνα, Τα Νέα Βιβλία

PROF. AS. DR. SOFIA DELIJORGJI
DEPARTAMENTI I GJUHËS GREKE, FGJH, UT
sofia.delijorgji@unitir.edu.al

LETËRSIA E RE GREKE E PËRKTHYER NË SHQIP: E TASHMJA DHE E ARDHMJA

Letërsia greke, e ndarë në antike dhe të re, është një thesar i pasur letrar që ka gjetur vlerësime të larta nga lexuesi shqiptar. Në Shqipëri dhe Kosovë, rreth 36 shtëpi botuese, përkthyes dhe ente mbështetëse janë angazhuar në shpërndarjen e kësaj trashëgimie kulturore. Përpjekjet e tyre janë kthyer në një korpus të gjerë përkthimesh të veprave letrare më të rëndësishme greke në gjuhën shqipe³⁴.

Ky korpus përfshin një gamë të gjerë të botimeve, duke filluar nga përkthimet e veprave të autorëve klasikë grekë deri te krijimet më të reja. Shtëpitë botuese kanë sjellë në treg një sërë antologjish me poezi dhe tregime, duke e pasuruar kështu aksesin e lexuesit shqiptar ndaj diversitetit të kulturës letrare greke. Në këtë mënyrë, ka ndodhur një shkëmbim i vazhdueshëm kulturor mes këtyre dy vendeve, duke e pasuruar kështu eksperiencën letrare dhe kulturore të të dyja komuniteteve³⁵.

Rezultojnë në total rreth 300 tituj librash të përkthyer, duke pasqyruar një shtrirje të gjerë të letërsisë greke në gjuhën shqipe. Kjo gamë e pasur përfshin vepra të shumta të zhanreve të ndryshëm letrarë, duke filluar nga proza, që mban pjesën më të madhe të përkthimeve, deri te poezia dhe teatri. Përkthimet e prozës përfshijnë vepra të autorëve të shquar si Nikos Kazantzakis dhe Odiseas Elitis, duke sjellë në lexuesin shqiptar një përvojë të pasur letrare³⁶. Në fushën e poezisë, ka një tendencë në përkthimin e antologjive, duke përzgjedhur poezi nga disa prej

³⁴ Albania and Greece: understanding and explaining / ed. Albert Rakipi. – Tiranë 2018. ISBN 978-9928-195-22-7 <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/albanien/14698.pdf>

³⁵ Delijorgji S. 2011. Rreth interferencave leksiko-semantike të greqishtes në shqipe - Vështrim historik i marrëdhënieve të gjuhës shqipe me gjuhën greke

³⁶ «Literature.gr: Το μεγάλο στοίχημα για τη διάδοση της ελληνικής λογοτεχνίας στο εξωτερικό». 2019 https://issuu.com/literature.gr/docs/literatureteyxos_issue

poetëve më të njohur grekë³⁷. Gjithashtu, teatri është prezantuar në gjuhën shqipe me përkthime të shtatë veprave.

Përveç kësaj, angazhimi i vazhdueshëm në botimin e antologjive të letërsisë botërore ka sjellë një prezantim të pasur të shkrimtarëve dhe poetëve grekë në kulturën letrare shqiptare³⁸. Numri i shkrimtarëve grekë të përkthyer në këtë kategori letrare arrin rreth 120, ku shquhen prozatorë të njohur si Nikos Kazantzakis me 20 botime, Andonis Samarakis, Kostas Varnalis, M. Karagatsis, Maro Douka, Alki Zei, Vassilis Vasilikos, Ludemis Menelaos, Kostas Asimakopulos, Sotiris Dhimitriu, Stratis Mirivili, Aleksandros Papadiamatis, dhe shumë të tjerë³⁹.

Në fushën e poezisë, një varg emrash të mëdhenj dhe të fuqishëm ka gjetur vend në faqet e librave shqiptarë. Emra si Janis Ritsos, Odiseas Elytis, Kavafis, Jorgos Seferis, Nasos Vajenas, Rita Bumi-Papa, Tasos Livadhitis, Takis Varviciotis, Haris Vlavianos, Nikos Kavadhias, Titos Patrikios, Andonis Fostieris, dhe të tjerë janë prezantuar nëpërmjet 10 përmbledhjeve me poezi në gjuhën greke dhe shqipe⁴⁰. Kjo shpërndarje e thellë e kësaj pasurie letrare i jep lexuesit shqiptar një perspektivë të gjerë mbi thesarin e letërsisë greke, duke e bërë atë të njohur dhe të vlerësuar në nivel lokal. Kështu, shkëmbimi kulturor letrar thellon lidhjet midis komuniteteve dhe pasuron kuptimin e thellësisë së letërsisë greke për lexuesin shqiptar⁴¹.

Kryesisht, Shtëpitë Botuese Toena, Dituria, Neraida, Berk dhe Onufri etj., kanë kontribuar në pasurimin e letërsisë shqiptare me një gamë të gjerë të përkthimeve të autorëve grekë.

TOENA ka sjellë në treg mbi 50 tituj nga autorë të njohur si Aristofani, Nikos Kazantzakis dhe Richard Clogg. Disa prej këtyre titujve përfshijnë “ΠΛΟΥΤΟΣ” dhe “ΟΠΝΙΘΕΣ” të Aristofanit, “Ο Χριστός ξανασταυρώνεται” dhe “Ταξιδεύοντας σε Ιταλία, Αίγυπτο, Ιερουσαλήμ, Σινά, Κύπρο, Μοριά” të Nikos Kazantzakis, si dhe “Περίληψη της Ιστορίας της Ελλάδος” të Richard Clogg. Ky repertori i gjerë ofron lexuesit shqiptar një këndvështrim të pasur të krijimtarisë letrare greke⁴².

Shtëpia Botuese DITURIA, nga ana tjetër, ka përkthyer mbi 20 tituj nga autorë grekë, duke përfshirë shkrimtarë si Alki Zei, Nikos Papandreou, Vasilis Vasilikos,

³⁷ 2018. Η εικόνα της ελληνικής λογοτεχνίας στο εξωτερικό όπως αυτή αποτυπώνεται στη σειρά των συνεντεύξεων με σχεδόν 30 μεταφραστές από 21 χώρες: Συμπεράσματα. Επιμέλεια: Αιμίλιος Σολωμού

³⁸ Αποστολάκης Σ. 2005. Δίγλωσση ελληνοαλβανική ποιητική ανθολογία, ένθετο «Βιβλιοθήκη», εφ. Ελευθεροτυπία

³⁹ Nika M. 2007. Shqyrtimi, Regjistrimi, Kategorizimi dhe Vlerësimi i Letërsisë së Re Greke të përkthyer në Shqipëri. Qendra e Gjuhës Greke, Athinë

⁴⁰ Çaçi A. 1950. Poezi e re greke, përkthim, Ndërmarrja Shtetërore e Botimeve dhe Shpërndarjes, Tiranë

⁴¹ Nika M. 2017. Letërsia moderne greke e përkthyer në gjuhën shqipe – problematika dhe pritshmëri, Universiteti i Tiranës, Fakulteti i Gjuhëve të Huaja, Departamenti i Gjuhëve Sllavo-Balkanike & Ambasada e Greqisë në Shqipëri & Ministria e Kulturës. Tiranë.

⁴² Shtëpia Botuese TOENA <https://toena.al/Home/About> Të shëna të gjenaruara (nëntor 2022)

Emilio Solomou, Yannis Ritsos, dhe të tjerë. Titujt si “Κωνσταντίνα,” “Η μωβ ομπρέλα,” “Ο χορός του πατέρα,” “Το όργιο της Εξουσίας,” “Ένα τσεκούρι στα χέρια σου,” “Τέταρτη διάσταση,” “Τα ερωτικά,” dhe “Στο μάτι του τούρου” janë vetëm disa prej tyre⁴³ si dhe Shtëpia Botuese Neraida e cila na prezanton mbi 60 tituj të përkthyer midis të cilëve “Κερίά μνήμης”, “Άσμα ερωτικό και πένθιμο”, “Νήματα” etj.

Këto shtëpi botuese kanë kontribuar në shpërndarjen e pasurisë së letërsisë greke në Shqipëri dhe Kosovë, duke krijuar një urë të fortë midis dy kulturave letrare. Lexuesit shqiptarë kanë kështu mundësinë të eksplorojnë dhe të vlerësojnë kulturën dhe botëkuptimin grek nëpërmjet një sërë veprash të përkthyer me kujdes dhe pasion.

Vështrim historik i përkthimeve

Përkthimi i letërsisë së re greke në gjuhën shqipe ka kaluar një vështrim historik nëpër tre faza të ndryshme, të lidhura ngushtë me zhvillimet historike në Shqipëri⁴⁴.

- a) Faza e parë, që zgjati nga viti 1932 deri në vitin 1945, ishte një periudhë shumë e varfër në pasqyrimin e letërsisë moderne greke në Shqipëri. Vetëm një përkthim, atë të romanit “Jeta në varr – historia e luftës” të Stratis Mirivilis nga Falos Dh, u botua nga shtëpia botuese Drita në vitin 1932. Kjo fazë karakterizohej nga varfëria e shprehjes së letërsisë greke në këtë periudhë, duke reflektuar distancën e Shqipërisë nga kthetrat e zhvillimeve moderne.
- b) Faza e dytë, që shtrihej nga viti 1945 deri në vitin 1990, ishte një periudhë ku sistemi komunist ndikoi thellësisht në shprehjen letrare dhe në përkthimet e autorëve grekë. Në këtë kohë, përkthimet u kufizuan kryesisht në autorët e lashtë grekë, ndërsa autorët e lashtë shqiptarë ishin të mbingarkuar nga ideologjia komuniste.
- c) Faza e tretë fillon nga viti 1990, pas rënies së sistemit komunist, ku Shqipëria përjetoi ndryshime thelbësore në të gjitha sferat e jetës. Kjo periudhë sjell një rritje të ndjeshme në numrin e përkthimeve të veprave të letërsisë së re greke dhe moderne. Gjatë kësaj periudhe, njihemi me krijimtarinë e shumë autorëve grekë, duke përfshirë shkrimtarë të vjetër dhe të rinj. Përkthimet janë bërë më të gërshetuara dhe të pasura, duke sjellë një këndvështrim më të qartë dhe të gjerë të trashëgimisë letrare greke për lexuesin shqiptar. Kështu, ky vështrim historik pasqyron një evolucion të thellë të përkthimeve dhe një hapësirë më të madhe për njohjen

⁴³ Shtëpia Botuese DITURIA <https://dituria.al/> Të shëna të gjenaruara (nëntor 2022)

⁴⁴ Qirjazi Dh. 2016. Vepra në gjuhën greke për Shqipërinë dhe shqiptarët, shkruar prej grekësh dhe shqiptarësh. Vështrim i përgjithshëm <https://ikee.lib.auth.gr/record/312089/files/Kyriazis%2052.pdf>

dhe vlerësimin e letërsisë greke në Shqipëri.

Nga ana tjetër, letërsia e re ose bashkëkohore shqipe fillon me përpjekjet e rilindësve dhe starton më 1912⁴⁵. Ky vit është edhe viti i inaugurimit të shtetit të parë të pavarur shqiptar. Të parët që zbuluan dëshirën dhe nevojën e shqiptarëve për një atmosferë oksidentale ishin padyshim rilindësit të cilët ndër përpjekjet e shumta për një qytetërim të ri kishin edhe bërjen të njohur tek ata pak lexues shqiptarë të letërsisë greke e frymëzohej nga revolucioni e lufta për pavarësi. Tashmë janë të ditura mjaft mirë qëllimet liridashëse të rilindësve, kur i lexojmë veprat e tyre të bollshme me figura patriotike të heronjve tanë. Nuk e shikojmë të rastësishme përpjekjen e të madhit Naim Frashëri për të përkthyer veprat më madhore të letërsisë greke, si: Iliada e Homerit (1886 nga greqishtja e vjetër në Turqisht dhe më vonë më 1896 edhe në shqip). Naimi i ka bartur këto vepra nga origjinali që do të thotë nga greqishtja e vjetër në shqipen letrare të kohës⁴⁶. Ai gjithashtu përshtati nga greqishtja në shqip për nxënësit shqiptarë një nga vjershat e poetit Jan Vilarasi “Plaku dhe Vdekja”⁴⁷.

Përkthyesit

Shumica e përkthyesve të letërsisë greke në gjuhën shqipe janë profesionistë të talentuar, të cilët kanë pasur një angazhim të gjatë dhe një aftësi të jashtëzakonshme në kapërcimin e sfidave të përkthimit. Ata kanë investuar në thellimin e njohurive të tyre në letërsinë greke dhe janë angazhuar edhe në përkthime të tjera nga gjuhë të ndryshme. Ky grup përfshin rreth 75 përkthyes, ndër të cilët shquhen emra si Ismail Kadare, Xhevahir Spahiu, Aurel Plasari, Leonard Mero, Llambro Ruci, Enver Fico, Nikos Kacalidha, Stavri Dajo, Romeo Collaku, Sokol Cunga, Maklena Nika, Eleana Zhako, Kleo Lati, Aristotel Spiro, Kristo Pulla dhe shumë të tjerë. Ky diversitet shpjegohet edhe me interesin e shqiptarëve për të njohur më shumë për kulturën dhe letërsinë greke⁴⁸.

Në vitet e fundit, vërehet një ndryshim në raportin e përkthyesve, ku brezi i ri po merr gradualisht vendin e brezit të vjetër. Ky brez i ri përpunohet me ideologjitë dhe konceptet moderne në letërsi dhe është i përkushtuar ndaj një përkthimi sa më të saktë dhe korrekt të letërsisë greke. Kjo sjell një frymë të re dhe një rishikim të

⁴⁵ Derjaj A. 2009. Probleme të receptimit të letërsisë bashkëkohore turke në Shqipëri, Kongresi Nderkombëtar i Letërsisë, Eskisehir, Turqi, 2009

⁴⁶ Shuteriqi Dh. 1982. Naim Frashëri: jeta dhe vepra - Periudha e parë përkthimore: 1908-1914. Periudha e dytë përkthimore: 1941 – 1952

⁴⁷ Nika M. 2018. Tendencat përkthimore të Letërsisë së re greke në dekadat e fundit në Shqipëri. Universiteti i Tiranës, Fakulteti i Gjuhëve të Huaja, Departamenti i Gjuhëve Sllavo-Ballkanike, në bashkëpunim me Fondacionin Onassis, Tiranë, 28 Mars 2018.

⁴⁸ Deligiorgi S. 2022 Reading Greece: Sofia Deligiorgi on Promoting Greek Language, Literature and Culture in Albania <https://www.greeknewsagenda.gr/reading-greece-sofia-deligiorgi-on-promoting-greek-language-literature-and-culture-in-albania/>

freskët ndaj krijimtarisë letrare greke.

Në analizën e kërkesës së lexuesit, vërehet se letërsia e re greke e përkthyer në Shqipëri është kryesisht e orientuar nga një numër i kufizuar i lexuesve, megjithatë, ky grup tregon një interes të thellë dhe një marrëdhënie të ngushtë me letërsinë greke. Jehona e përkthimeve të lexuesi varet shumë nga reklamimi i tyre dhe faktorë të tjerë të jashtëm. Marrëdhënia e ngushtë historike dhe kulturore midis Shqipërisë dhe Greqisë ka ndikuar thellësisht në këtë tendencë të veçantë të lexuesve shqiptarë për të eksploruar letërsinë greke⁴⁹.

Kriteret e përzgjedhjes së përkthimeve ndikohen gjithashtu nga kërkesat e lexuesve dhe trendet e përgjithshme letrare. Përveç kësaj, librat që kanë fituar çmime kombëtare, ndërkombëtare apo evropiane, dhe që janë pjesë e projekteve të Bashkimit Evropian ose janë financuar nga institucione të ndryshme në Greqi, kanë një rëndësi të veçantë në zgjedhjen e tyre për përkthim në gjuhën shqipe. Kjo tregon një përjasje drejt cilësisë dhe vlerës së lartë letrare.

Në këtë kontekst, roli i Qendrës Kombëtare të Librit, Tiranë, është thelbësor. Përmes programeve të përkthimit të financuara nga kjo qendër, përkthimet e letërsisë shqiptare janë promovuar në Greqi. Ky proces ka shërbyer si një urë lidhëse midis dy kulturave dhe ka ndihmuar në forcimin e marrëdhënieve kulturore dhe letrare midis Shqipërisë dhe Greqisë. Qendra Kombëtare e Librit ka luajtur një rol katalizues në këtë shkëmbim kulturor, duke kontribuar në promovimin dhe përkthimin e veprave letrare shqiptare në Greqi dhe anasjelltas. Ky bashkëpunim ka shënuar një hap të rëndësishëm drejt një njohje më të thellë të pasurisë letrare të të dy vendeve.

Problematikat e përkthimeve

Problematikat e përkthimeve janë një aspekt i rëndësishëm në marrëdhëniet e letërsisë greke të përkthyer në gjuhën shqipe. Me kalimin e kohës, vërehet një sërë sfidash dhe zhvillimesh në këtë fushë, duke përfshirë rritjen e numrit të përkthimeve drejtpërdrejt nga gjuha greke. Kjo rritje po ndodh për shkak të një interesi të shtuar për letërsinë greke në Shqipëri dhe Kosovë.

Pjesa më e madhe e veprave të përkthyer janë realizuar nga origjinali grek, por në botimet e fundit vërehet një trend i rritjes së përkthimeve nëpërmjet gjuhëve të tjera të treta, si frëngjishtja dhe italishtja. Kjo sjellje ka të bëjë me një përpjekje për të sjellë thellësi, dhe për të ofruar një perspektivë të re në interpretimin e teksteve greke. Megjithatë, duhet të theksohet se përkthimi nga një gjuhë e tretë ndeshet me sfida të veta, sidomos në lidhje me saktësinë e përkthimit dhe ruajtjen e nuancave origjinale.

⁴⁹ Dajo. S. 1998. Greek fiction translated into Albanian, bibliographical research. Electronic edition of the National Book Center. Athens.

Një problematikë tjetër ka të bëjë me mungesën e një qasjeje sistematike ndaj përkthimeve nga shpërndarja sporadike e tyre. Shumë përkthime janë të realizuara nga njerëz të ndryshëm, dhe mungon përkujdesja për të shoqëruar botimet me materiale shtesë si shpjegime, hyrje, apo materiale biografike rreth autorëve dhe veprave. Kjo mungesë e shoqërimit vështirëson kontekstin kulturor dhe historik të tekstit të përkthyer dhe rrit nevojën për përkthime që sjellin jo vetëm tekstin, por edhe një kontekst interpretues për lexuesin shqiptar.

Përveç kësaj, ndryshimi i brezit të përkthyesve është një element i ndjeshëm në këtë kontekst. Brezi i vjetër i përkthyesve ka dhënë kontribut të madh, por aktualisht po shihet një zëvendësim gradual i tyre nga një brez i ri. Kjo kërkon një tranzicion të kujdesshëm dhe të përgatitur, pasi brezi i ri përballet me sfida të reja dhe përgjegjësi në ruajtjen dhe zhvillimin e një trashëgimie të pasur letrare.

Në një kohë ku globalizimi dhe shumëgjuhësia janë thelbi i komunikimit dhe bashkëveprimit ndërkombëtar, përkthimi luan një rol kyç në bashkimin dhe kuptimin ndërmjet kulturave të ndryshme. Ky proces jo vetëm që rikonfirmon rëndësinë e përkthimit në një kontekst global, por gjithashtu detyron krijuesit dhe përkthyesit të kenë një qasje të njëanshme ndaj zhvillimeve botërore, duke siguruar që përkthimet e tyre të jenë jo vetëm të saktë, por edhe të përshtatshme dhe të pasura nga një perspektivë globale. Në këtë kohë të përshpejtuar, zhvillimi i ekonomisë botërore dhe lëvizja e lirë e burimeve njerëzore kërkojnë përpjekje të vazhdueshme për të përmirësuar cilësinë e shërbimeve të përkthimit dhe për të përmbushur kërkesat e një audienca gjithnjë e më të përhapur.

BIBLIOGRAFIA

1. Literature.gr: Το μεγάλο στοίχημα για τη διάδοση της ελληνικής λογοτεχνίας στο εξωτερικό». 2019 https://issuu.com/literature.gr/docs/literatureteyxos_issue
2. 2018. Η εικόνα της ελληνικής λογοτεχνίας στο εξωτερικό όπως αυτή αποτυπώνεται στη σειρά των συνεντεύξεων με σχεδόν 30 μεταφραστές από 21 χώρες: Συμπεράσματα. Επιμέλεια: Αιμίλιος Σολωμού
3. Albania and Greece: understanding and explaining / ed. Albert Rakipi. – Tiranë 2018. ISBN 978-9928-195-22-7 <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/albanien/14698.pdf>
4. Çaçi A. 1950. Poezi e re greke, përkthim, Ndërmarrja Shtetërore e Botimeve dhe Shpërndarjes, Tiranë

5. Deligiorgi S. 2022 Reading Greece: Sofia Deligiorgi on Promoting Greek Language, Literature and Culture in Albania <https://www.greeknewsagenda.gr/reading-greece-sofia-deligiorgi-on-promoting-greek-language-literature-and-culture-in-albania/>
6. Delijorgji S. 2011. Rreth interferencave leksiko-semantike të greqishtes në shqipe - Vështrim historik i marrëdhënieve të gjuhës shqipe me gjuhën greke
7. Derjaj A. 2009. Probleme të receptimit të letërsisë bashkëkohore turke në Shqipëri, Kongresi Nderkombetar i Letërsisë, Eskisehir, Turqi, 2009
8. Nika M. 2007. Shqyrtimi, Regjistrimi, Kategorizimi dhe Vlerësimi i Letërsisë së Re Greke të përkthyer në Shqipëri. Qendra e Gjuhës Greke, Athinë
9. Nika M. 2017. Letërsia moderne greke e përkthyer në gjuhën shqipe – problematika dhe pritshmëri, Universiteti i Tiranës, Fakulteti i Gjuhëve të Huaja, Departamenti i Gjuhëve Sllavo-Ballkanike & Ambasada e Greqisë në Shqipëri & Ministria e Kulturës. Tiranë.
10. Nika M. 2018. Tendencat përkthimore të Letërsisë së re greke në dekadat e fundit në Shqipëri. Universiteti i Tiranës, Fakulteti i Gjuhëve të Huaja, Departamenti i Gjuhëve Sllavo-Ballkanike, në bashkëpunim me Fondacionin Onassis, Tiranë, 28 Mars 2018.
11. Qirjazi Dh. 2016. Vepra në gjuhën greke për Shqipërinë dhe shqiptarët, shkruar prej grekësh dhe shqiptarësh. Vështrim i përgjithshëm <https://ikee.lib.auth.gr/record/312089/files/Kyriazis%2052.pdf>
12. Shtëpia Botuese DITURIA <https://dituria.al/> Të shëna të gjenaruara (nëntor 2022)
13. Shtëpia Botuese TOENA <https://toena.al/Home/About> Të shëna të gjenaruara (nëntor 2022)
14. Shuteriqi Dh. 1982. Naim Frashëri: jeta dhe vepra - Periudha e parë përkthimore: 1908-1914. Periudha e dytë përkthimore: 1941 – 1952
15. *Ἀποστολάκης Σ. 2005. Δίγλωσση ελληνοαλβανική ποιητική ανθολογία, ένθετο «Βιβλιοθήκη», εφ. Ελευθεροτυπία*
¹Dajo. S. 1998. Greek fiction translated into Albanian, bibliographical research. Electronic edition of the National Book Center. Athens.

PHD CANDIDATE ENKELEJDA MALAJ

FACULTY OF FOREIGN LANGUAGES

DEPARTMENT OF ENGLISH

enkelejda_malaj.doktorantfgjh@unitir.edu.al; jmalaj29@yahoo.com

TRANSLATION CHALLENGES IN THOMAS HARDY'S
"FAR FROM THE MADDING CROWD"

ABSTRACT

Some of Thomas Hardy's novels, one of the most authoritative writers of Victorian Realism and Naturalism, are known as novels of "characters and environment". "*Far from the Madding Crowd*" (1874) was the first novel to give Thomas Hardy a well-deserved place among the successful novelists of his time. The novel is characterized by romantic notes, a conspicuous observational and metaphorical approach, mirrored in the well-studied descriptions of its characters and situations, which incorporate special significance to the overall semantic and conceptual structure of the work, the portrayal of its protagonists and the author's original messages. Translated into Albanian, "*Larg turmës së çmendur*" was published in 2021.

An accurate translation of descriptions of main characters is extremely important, as they directly reveal the author's point of view, the way he conceived the protagonists or how they are expected to be perceived by the reader. In this paper, cases of translation challenges and semantic gaps, as a result of non-translation, under-translation or semantic deviations, of a semantic and cultural nature, will be dealt with and explained how they may have affected the above aspects of understanding the work and the author's intention in portraying the characters.

Keywords: *Thomas Hardy, translation challenges, semantic and cultural deviations, non-translation.*

ABSTRAKT

Disa prej romaneve të Thomas Hardy-it, një ndër autorët më në zë të realizmit dhe natyralizmit anglez, njihen si romane të “karaktereve dhe mjedisit”. “*Far from the madding crowd*” (1874) është romani i parë që i dha Thomas Hardy-it një vend të merituar në mesin e romancierëve të suksesshëm të kohës. Romani dallohet për notat romantike dhe qasjen vëzhguese e metaforike, të pasqyruara në përshkrimet e vëmendshme të personazheve dhe situatave, që trupëzojnë rëndësi të posaçme për ngrehinën kuptimore të veprës, portretizimin e protagonistëve dhe mesazhet e vetë autorit. I përkthyer në shqip, “*Larg turmës së çmendur*” është botuar në vitin 2021.

Saktësia në përkthimin e përshkrimeve të personazheve kryesore është tejet e rëndësishme, pasi ato na zbulojnë këndvështrimin e autorit, mënyrën si ai i ka konceptuar protagonistët apo si pritet të perceptohen nga lexuesi. Në këtë punim do të trajtohen raste të sfidave përkthimore dhe hendekut semantik, që krijohet për shkak të mospërkthimit, përkthimit të përafërt apo devijimeve semantike, të natyrës kuptimore dhe kulturore, duke shpjeguar se si ato mund të kenë cënuar aspektet e mësipërme të të kuptuarit të veprës dhe qëllimin e autorit në portretizimin e personazheve.

Fjalë kyçe: Thomas Hardy, sfidat e përkthimit, devijimet semantike dhe kulturore, mos-përkthimi.

INTRODUCTION

As a counter-consequence of decades of severe state-imposed censorship of national and international literature, the past three decades have witnessed an unprecedented boom of translated works of renowned international authors into the Albanian language. A commendable avenue that inspires the hope of forging new relations between local readers and world culture, as well of improving literary tastes and enriching the overall literary environment of Albania.

This article will focus on Thomas Hardy’s novel “Far from the Madding Crowd” (1874), translated into Albanian by Diana Çuli⁵⁰, published in 2021 by the “Living” Publishing House, as “Larg turmës së çmendur”. Through comparative text analysis between the source language and target language, back translation and re-translation, we will present some cases of translation challenges and semantic gaps, as a consequence of simplified or minimalist translation, non-translation or semantic deviations, of a linguistic, cultural and semantic nature, and conclude on how they may have affected certain aspects of understanding the

⁵⁰ Author’s note: Albanian writer, journalist, politician and translator.

work and the author's intention in portraying the characters.

One of the greatest English writers of all times, Hardy is mainly known in Albania as the author of "Tess of the d'Urbervilles" (1891), translated by Bujar Doko⁵¹ in the 70's and published by the "Naim Frashëri" Publishing House⁵². Just like the novel, the 1979 Roman Polanski's adaptation of the book, somehow, slipped through the Communist censorship and was broadcast in the 80's by the only TV channel of the time, the Albanian Radio-Television Broadcaster (RTSH), further contributing to the popularisation of the novel and its author.

Other novels of Hardy, such as "A pair of blue eyes" (1873), "Far from the Madding Crowd" (1874), "The Mayor of Casterbridge" (1886), or even "Jude the Obscure" (1895) are less known and were not translated into Albanian until recent years. Like many of his Victorian contemporaries, such as Charles Dickens, George Eliot or Elizabeth Gaskell, who discontinued the literary trend of their romantic predecessors, Hardy deals extensively with new and challenging themes for the Victorian society, such as class differences, social morality, the institution of marriage, religion and clerical hypocrisy, the concept of respectability as a defining Victorian standard, the feminine ideal, the status of women, etc⁵³. Permeating themes of naturalistic pessimism, tragedy and determinism are both famously and '*notoriously*' present in many of Hardy's novels, but in the case of "Far from the Madding Crowd", we are introduced to his sunniest novel, an account of a number of human lives in search of love, set in a pastoral location, as the title suggests. "Far from the Madding Crowd" is Hardy's fourth novel, yet the first that made him a successful novelist⁵⁴. The novel is characterized by romantic notes, a conspicuous observational and metaphorical approach, mirrored in the well-studied descriptions of its characters and situations, which incorporate special significance to the overall semantic and conceptual structure of the work, the portrayal of its protagonists and the author's original messages. Nevertheless, despite its pastoral setting, romantic descriptions of nature and poetic notes of cheerfulness, obvious tones and undertones of tragedy, realism and naturalism are interpolated in the plot and life of the characters, a propensity Hardy would further accentuate in his later novels. Hardy was spiritually and primarily a poet⁵⁵, who turned to novel-writing mainly for financial reasons, at a time when

⁵¹ Author's note: An industrious translator of classical masterpieces into Albanian, who was convicted to five years of imprisonment by the Military Court of Tirana in April 1946, at the age 2, and branded 'an enemy' of the Communist Government of Albania. His political conviction meant a lifelong condemnation to imposed obscurity and surveillance by the notorious security services.

⁵² Hardy, Thomas., (1973). *Tesi i d'Erbervilëve*. Shtëpia Botuese 'Naim Frashëri', Tiranë, pp. 21- 432.

⁵³ Burgess, Anthony., (1974). *English Literature*. Longman, London, pp. 178 – 214.

⁵⁴ Pite, Ralph., (2006). *Thomas Hardy: The Guided Life*. Picador, London, pp. 188 & 307.

⁵⁵ Burgess, Anthony., (1974). *English Literature*. Longman, London, p. 209.

the novel, as a literary genre, experienced an unprecedented popularization in Victorian England during the second half of the 19th century. “*It’s natural to me to write poetry – and I was never intended to be a prose-writer, still less a teller of tales – still, one had got to live*”⁵⁶, - Hardy confessed to his friend Arthur Benson in 1913.

Translation issues & challenges

In the General Preface to the 1912 Wessex edition of his novels and poems, Hardy classifies some of his novels, including the one in question, as “*novels of character and environment*”⁵⁷. The deeply attentive and perceptive approach of the writer, manifested in the meticulous descriptions of the characters and situations, carries unalterable importance to the substance of the work. Moreover, Hardy’s well-known lyrical style, inspired by his poetic soul, as well as the extensive use of imagery and symbolism represent *a huge translation task at multiple levels*. Hardy’s descriptions of characters and settings are well-studied, with key words standing for *more than meets the eye* and they are directly related to his point of view, the way he conceived the protagonists or how he expected them to be perceived by the reader, in order to produce the desired effect. Challenges of translating an author like Hardy are obviously numerous: they are linguistic, stylistic, cultural, social and even religious. In particular, accuracy in translating the direct and metaphorical significance, embedded in the description of the characters is extremely important.

Famous poet and translator of the classics, John Dryden was one of the earliest English translation theorists to reflect on the nature of translation in his Preface to “Ovid’s Epistles” (1680)⁵⁸. He makes a distinction between three ways of translating a text from the source language into the target language, which has staunchly stood in the face of time, the “*metaphrase*” approach, “*paraphrase*” approach and “*imitation*” approach, or otherwise put: *literal translation, idiomatic translation and what we may call a creative or inspired rewriting/translation approach*⁵⁹. On principles governing translation and dynamic equivalence, Eugene Nida makes a distinction between 1) *equivalent*, 2) *natural*,

⁵⁶ Tomalin, Claire., (2006). Thomas Hardy: The Time-Torn Man. Penguin Books, England. Prologue, p. xxiii.

⁵⁷ Wike, Jonathan., (1992). Hintcock by Bicycle: Wessex as Critical Orientation. The Thomas Hardy Journal, vol. 8, no. 1, p. 57. JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/45274074>. Accessed 12 June 2023.

⁵⁸ Dryden, John., (ed.) Hammond, Paul., (2014). The Poems of John Dryden, volume I, 1649 - 1681. Routledge, USA, pp. 376-391.

⁵⁹ Venuti, L., & Venuti, L. (Eds.). (2021). The Translation Studies Reader (3rd ed.). John Dryden: From the Preface to Ovid’s Epistles. Routledge, London & New York, pp. 38 – 43.

and 3) *closest translation*, implying a shift in focus, from 1) *the source language*, 2) *target language* and 3) *the best blend* that contains the highest degree of approximation⁶⁰. Nida affirmed that “*The closest natural equivalent to the source language message*” is every translator’s dream, while *Dryden was a supporter of the “paraphrase approach”*. However, *where each translator stands or how he alternates between the stations continues to be a matter of subjectivity, theoretical and practical discussion among professionals and readers. Whatever the bias, the translator, even one who possesses a superior knowledge of the historical, social and linguistic context, along with the author’s literary style, has to make multiple and simultaneous decisions, choosing between a reasonable degree of ‘loyalty’ and the lucidity of the message, between preserving the form or overstepping the content, heeding his own personal preferences or not, with regard to the language focus or even personal creativity or inspiration. With respect to the latter, we may observe, here, that a special case may also be that of the writer-translator, or translator-writer, who, may choose to be more creative or inspired, and, consequently, less loyal than would be appropriate or generally commended.*

This study of the Albanian version is primarily done from the point of view of a Thomas Hardy researcher and admirer, focusing on the conceptual and semantic aspects of the characters’ portrayal and communication of the intended message from the source language to the target language, observing cases of significant semantic loss and/or deviation. To this end, a few paragraphs from the Albanian version will be looked into to demonstrate the vital importance of the linguistic, literary and cultural competence of the translator in translating a work of this significance and how the profound knowledge of any given language, culture, historical context and literary style of the author are decisive for a quality and long-lasting translation. Examples of semantic and conceptual gaps, as a result of simplified translation, under-translation, non-translation, semantic or *creative* deviations, inaccurate cultural or religious references, are observed to explain how they may have compromised aspects of the author’s intent in portraying characters or how they could obstruct proper understanding of the original messages of his ‘*novel of character and environment*’.

Mad or Madding?

The title of the novel is the first thing to deserve some attention. It is not uncommon for translators to opt for another title instead of the original title or phrasing. It may depend on the translator’s approach towards the source message

⁶⁰ Nida, Eugene., (1964). *Toward a Science of Translating*. E.J. Brill, Netherlands, p. 166

and target message; whichever weighs heavier in his hands and thoughts?! After all, he or she is the new *creator*! It may involve many other aspects, such as the naturalness of the phrase in the target language, publisher's preferences, and the intended response by the local readers. The original title "Far from the madding crowd" is translated into Albanian as "*Larg turmës së çmendur*". Obviously, the translator has chosen to respect the original and it is a sensible choice. The reason being that the phrase is a famous line from Thomas Gray's "*Elegy Written in a Country Churchyard*"⁶¹, highlighting the futility of man's incessant efforts in life and his mortality. Another translation would have ruined this suggestive correlation. Nevertheless, one is bound to observe that "madding" and "mad" are not equivalents, neither in English, nor in Albanian. Main dictionaries of English give the following explanations for "madding":

- Oxford Dictionary: 1. *acting* madly; frenzied. 2. maddening.
- Collins English Dictionary: *Archaic* 1. *acting* or *behaving* as if mad 2. making mad; maddening
- Merriam Webster: *acting* in a frenzied manner — *usually* used in the phrase *madding crowd* to denote especially the crowded world of human activity and strife;
- Cambridge Dictionary: *mainly literary*, *behaving* in a wild and crazy way, especially in a way that makes people angry;

Three semantic nuances stand out from these explanations, clearly distinguishing "madding" from "mad": *First*, we have this emphasised connotation of 'frenzied', denoting a state of frenzy, rage, exasperation, being out of control and its synonymic adjectives being: exasperated, furious, infuriated. In Albanian we would have the adjectives: *i, e, ndërkryer, shkalluar, tërbuar, çartur*. *Second*, it is obvious that 'madding' puts more emphasis on the effect that this attribute conveys onto another person/s or thing/s, rather than the state of the 'the madding' one. In Albanian we would translate it as: *shkalluese, ndërkryese, çartëse, harbuese, tërbuese*. *Third*, we notice a subtle distinction between "acting" vs "being", i.e., the 'madding' person or object rather than being genuinely such, *acts* as such and *behaves* as such.

The Albanian equivalents, such as "*shkalluese*", "*ndërkryese*", "*çartëse*", could have offered a better choice, because they do not just convey the idea that the crowd is 'mad' itself, as the translated version denotes, but that the crowd has the potential to render others 'mad', 'out of control', 'frenetic' and 'frenzied'. And, this is exactly what Hardy suggests when he speaks of '*novels of character and environment*'; he underscores the perpetual and inevitable interaction and impact

⁶¹ Gray, Thomas., (1887). Gray's Elegy: Elegy written in a country churchyard. Castell Bros, London, pp. 1 – 32.

of one upon the other, and vice-versa. In translating ‘madding’ as ‘e çmendur’, the implication that the individual is driven mad by the crowd is, sadly, lost. This loss is quite substantial, because the eternal conflict between the individual and the society is a constant theme in Hardy’s novels, including “Far from the madding crowd” and typical of his naturalistic views.

Description of Farmer Oak: Semantic & Cultural Gaps

Gabriel Oak is the male protagonist, whom we meet in Chapter I. This *Farmer’s Description* follows three main structural lines: *one*, description of his smile (outer appearance), *two*, his character and virtues, and *three*, his beliefs and views.

1. *The original text:* When Farmer Oak smiled, the corners of his mouth spread till they were within an unimportant distance to his ears, his eyes were reduced to chinks, and diverging wrinkles appeared round them, extending upon his countenance like the rays in a rudimentary sketch of the *rising sun*⁶².
2. *The Albanian translation:* Kur fermer Oku buzëqeshte, cepat e buzëve i shkonin deri afër veshëve, sytë i ngushtoheshin si dy viza, si të kinezëve, dhe rreth tyre i shfaqeshin rrudha, që i zgjateshin nëpër fytyrë si rreze dielli vizatuar nga një fëmijë⁶³.

(*A literal back translation of the above into English*): When farmer Oak smiled, the corners of his lips nearly reached his ears, his eyes were reduced to (like) two lines, like (of) the Chinese, and wrinkles appeared around them, which extended over his face like sunrays, sketched by a child).

3. *A suggested version in Albanian:* Kur buzëqeshte bujku Oak/Ouk, buzët i shkonin vesh më vesh/i qeshte gjithë fytyra, sytë i picërroheshin, e rrudha i formoheshin/shfaqeshin rreth tyre, që si në një vizatim shpejt e shpejt, i ravijëzoheshin në fytyrë si rrezet e diellit kur lind.

It is not unintentional that the author sets off with depicting the way Gabriel smiles. This choice immediately seeks to strike a positive disposition towards him among the readers, focusing on his young joyfulness and genuineness. In an attempt at the ‘*metaphrase*’ approach or ‘the *equivalent*’ approach, a rather awkward choice of words in Albanian, *in my opinion*, (cepat e buzëve i shkonin deri afër veshëve, apo/or sytë i ngushtoheshin si dy viza), fail to grasp the whole idea of a truthful young lad, who does not constrain his genuine and wholehearted smile. While the translator has opted for the ‘*equivalent*’ translation

⁶² Hardy, Thomas., (2022). Far from the madding crowd. Wordsworth Editions Limited, Great Britain, chap. 1, p. 9.

⁶³ Hardy, Thomas., (2021). Larg turmës së çmendur. Botimet Living, Tiranë, chap. 1, p. 1.

of both phrases, focusing towards the source language, the choice falls short of the ‘natural-ness’ of the translation into the target language, its semantic and symbolic correspondence. The Albanian phraseological units “*buzët i shkonin vesh më vesh*” ose i “*qeshte e gjithë fytyra*”, would, I think, have constituted a rather ‘natural’ way of expressing the sense of his free and unrestrained smile, helping the reader envisage the young lad, whose genuine smile allows one to see his wrinkles of hard labour and honest sweat. There is complete semantic loss in the inexplicable omission of the positive adjective ‘rising’, which Hardy uses in comparing Gabriel’s wrinkles with the rays of the rising sun. On the other hand, we observe a creative semantic and conceptual deviation in the added notion of ‘child’ in ‘*vizatuar nga një fëmijë*’ - ‘*sketched by a child*’. Comparing his ‘*reduced eyes*’ to the shape of Chinese eyes is, I think, an entirely out of place cultural reference, as well as socially and historically inaccurate. The linguistic and cultural distance that we observe here between the source text and target text is not so much due to the linguistic or cultural distance between English and Albanian, but rather due to some personal bias or misjudgement. Considering Albania’s communist past and its relations with China in the 60’s & 70’s, one is prone to think that this might be a cultural influence, which the translator thought could help the readers get the message, but which, unfortunately, is out of the context of England’s rural southwest countryside around 1870’s.

Hardy continues his description of Gabriel’s appearance, giving us clues about his character and virtues.

1. *The original text:* His Christian name was Gabriel, and on working days he was a young man of sound judgement, easy motions, proper dress and general good character. On Sundays he was a man of misty views, rather given to postponing, and hampered by his best clothes and umbrella: upon the whole, one who felt himself to occupy morally the vast middle space of Laodicean neutrality which lay between the Communion people of the parish and the drunken section, - that is, he went to church, but yawned privately by the time the congregation reached the Nicene Creed, and thought of what there would be for dinner when he meant to be listening to the sermon⁶⁴.
2. *The Albanian translation:* Emri i tij i pagëzimit ishte Gabriel dhe, gjatë javës, kur punonte, ishte një djalë i ri me gjykim të mprehtë, i shkathët, i veshur mirë e përgjithësisht i sjellshëm dhe i dashur, kurse të dielave dukej si i përhumbur, i ngadaltë, veshur e ngjeshur me rrobat më të mira e me ombrellë në dorë: me një fjalë, ishte dikush që e ndiente se duhej ta mbushte moralisht atë hapësirë të madhe të neutralitetit laodicean, që hasej mes banorëve të famullisë dhe sektorit të të dehurve. Pra, shkante

⁶⁴ Hardy, Thomas., (2022). *Far from the madding crowd*. Wordsworth Editions Limited, Great Britain, chap. 1, p. 9.

në kishë, ku gogësinte fort, e ndërkohë që kongregacioni kulmonte e mbërrinte besimin nikean, në vend që të dëgjonte predikimin, ai e kishte mendjen se çfarë do të hante për darkë⁶⁵.

(*A literal back translation of the above into English*): His baptism name was Gabriel, and, during the week, when he worked, he was a young man of sharp mind/judgment, agile, well-dressed and generally polite and loving, whereas on Sundays he seemed abstracted, slow, dressed-up in his best clothes and with an umbrella in his hand: in a word, he was one who felt he had to morally fill that great space of Laodicean neutrality which lay between the parishioners and the drunkards' sector. That is, he went to church, where he yawned a lot/loudly, and while the congregation culminated and reached the Nicene faith, instead of listening to the sermon, his mind was on what he was going to have for dinner.

3. *A suggested version in Albanian*: Emrin e pagëzimit e kishte Gabriel dhe në punë njihej si një djalosh me mend/i mençur/me gjykim të shëndoshë, i shkathët, i veshur mirë e përgjithësisht me karakter të mirë/njeri për së mbari. Të dielave bëhej tjetër njeri, si i pavendosur/turbulluar e i prirur ta merrte me nge, dhe si i burgosur në teshat e tij më të mira dhe me ombrellën në dorë: kryesisht, një njeri që ndjente detyrimin moral për të plotësuar atë zbrazëti të pamatë të asnjësisë/vaktësisë Laodiceane, që hasej mes të kunguarve/besimtarëve të rregullt të famullisë dhe grupit/tufës të/së pjanecëve, - shkurt, shkonte në kishë, por gogësinte fshehurazi, bash kur bashkësia recitonte/pohonte zellshëm/me zell Besoren e Nikeas, dhe ndërsa rrekej t'i vinte veshin predikimit, mendja i shkonte tek çfarë do hante për drekë.

Some of the translated words and phrases, above, showcase significant semantic loss and deviation from one version to the other. The added subordination we find in the Albanian version, 'gjatë javës, kur punonte' – 'during the week, when he worked', (the original being *on working days*) is prone to give the reader the wrong idea about Gabriel's working habits. It conveys the impression that Gabriel was not very keen on working, that there were days when he worked, and others when he chose to take a rest. In fact, in the same Chapter, just a few lines below, Hardy reinforces the idea that Gabriel was truly hardworking: "...since he lived six times as many working-days as Sundays...⁶⁶", and only rested on God's Day, which was conventional, socially and religiously expected. Gabriel is a rational man, a man of 'sound judgment', and not just a clever young man. The Albanian rendition into 'një djalë i ri me gjykim të mprehtë' – 'a young man of sharp mind/judgment', diminishes Gabriel's intellectual and reasoning

⁶⁵ Hardy, Thomas., (2021). *Larg turmës së çmendur*. Botimet Living, Tiranë, chap. 1, p. 1.

⁶⁶ Hardy, Thomas., (2022). *Far from the madding crowd*. Wordsworth Editions Limited, Great Britain, chap. 1, p. 9.

capacities, presenting a case of under-translation and semantic loss. Another case of under-translation is that of Gabriel described as a young man of ‘good character’. The Albanian paraphrasing of ‘*good character*’ into ‘përgjithësisht i sjellshëm dhe i dashur’ – ‘generally polite and loving’, tells us that Gabriel is well-mannered and agreeable, but it fails to correspond to Hardy’s intention of introducing Gabriel as a young lad of good character, i.e., that he was more than just agreeable, he was a worthy young man. Hardy tells us that Gabriel is a good person, even though doubtful of religious dogma (*misty views*) and of lukewarm faith (*given to postponing, occupying the Laodicean neutrality space, yawning when others recited the Creed, etc.*). Going to church was not something he was keen about, as opposed to him being a man ‘of easy motions’ when it came to his farming activities. His efforts at being presentable when going to church, as Hardy puts it, “...*hampered by his best clothes and umbrella...*” show us that Gabriel’s attempts at refinement are forced and unnatural, because he is a man of the fields, not of religious halls and sermons. The translator’s version ‘veshur e ngjeshur me rrobat më të mira e me ombrellë në dorë’ (which can be back translated as ‘dressed-up in his best clothes and with an umbrella in his hand’), has entirely missed this notion of Gabriel feeling inadequate in his best attire.

A limited understanding of the religious and social context seems to be a recurrent issue with the Albanian version, resulting in mistranslation and semantic loss. The translation of ‘*Communion people*’, who are believers who receive Communion regularly, as ‘*banorë të famullisë*’ (parish residents or parishioners) misses the intended message Hardy wants to get through to the readers, i.e., Gabriel does not belong to neither the group of ardent believers, nor to those parish members who live in vice and moral depravity (the drunken section). The recitation of the Nicene Creed⁶⁷ is a culminating moment of the Holy Mass, but for Gabriel it happens to be a culminating moment of boredom. Translating ‘*Creed*’ as ‘*besim*’ is an inaccurate approximation; ‘*besa and besim*’ correspond to the English ‘*faith*’, while ‘*Besore, Besorja e Nikeas apo Simboli i Besimit*’ are the corresponding terms for ‘*Creed and Nicene Creed*’, generally used in church practices and religious publications in Albanian. The whole scene of Gabriel attending Holy Mass, yawning furtively, while the entire congregation is reciting the Creed has somehow been lost in the translated version, due to a certain degree of semantic haziness in the ‘...ndërkohë që kongregacioni kulmonte e mbërrinte besimin nikean...’. The conjunction ‘but’ is important in “he went to church, but yawned privately”. “Pra, shkonte në kishë, ku gogësinde fort” (That is, he went to church, where he yawned a lot/loudly) seems to convey the idea that Gabriel went to church just to slumber away. In fact, Gabriel respected the religious ritual of going to church, he even dressed-up for it, because it was socially expected

⁶⁷ Author’s note: the Nicene Creed is the moment during Holy Mass, when Christians confirm the main pillars of their belief. It is called the Nicene Creed, because it was first adopted at the First Council of Nicaea in 325 A.D.

of him to do so, but it was a boring ritual for him. And, he did not yawn a lot, as the translated version inaccurately says, but *'in private'*, for fear of prejudice, pointing in the direction of religious hypocrisy. Another semantic subtlety is lost in the translation of *'...thought of what there would be for dinner when he meant to be listening to the sermon...'* – *'... në vend që të dëgjonte predikimin, ai e kishte mendjen se çfarë do të hante për darkë...'*. Gabriel was not able to focus on the sermon, not because of his intention to ignore it, or because he was just greedy, but because earthly matters were more tangible to him, than the spiritual world. Failure to accurately depict the church scenes, affects the intended message that even though a well-meaning farmer or cattle breeder, Gabriel Oak subconsciously objects to the religious rituals and social hypocrisy of his time. The intended message is that Gabriel is a modest, practical and down-to-earth man, not so keen on religious philosophising. The translation version appears to have missed much of it.

Conclusions

Decades of Communist censorship denied the Albanian readers the opportunity to peruse works of major international authors in their own language. Thomas Hardy's first successful novel, "Far from the madding crowd", was published in Albanian only in 2021. Challenges of translating an author like Hardy are numerous: they are linguistic, stylistic and cultural. Hardy's well-known lyrical style, inspired by his poetic soul, as well as an extensive use of imagery and symbolism represent a huge translation task at multiple levels. Hardy's descriptions of characters and settings are well-studied, with key words standing for *more than meets the eye* and they are directly related to his point of view, the way he conceived the protagonists or how he expected them to be perceived by the reader, in order to produce the desired effect.

The connection between language and culture is inextricable and an appropriate or satisfactory level of linguistic, cultural and literary competence is an unnegotiable precondition for a translator to undertake the task, *even* mission, of translating a work of world-class literary standard. A translator's profound knowledge of the linguistic, historical and social context would be quite useless, if unfamiliar with the author's literary style and philosophic thinking. Rendering "Far from the madding crowd" into "Larg turmës së çmendur" represents, in my view, a case of under-translation, since Hardy's naturalistic views on the eternal impact and conflict between the individual and the society, and the devastating effect 'the crowd' eventually brings upon the inescapable misery of the individual is simply lost in translation.

It is up to the translator, as the new creator, to strike a balance among the *equivalent*, the *natural* or the *natural closest equivalent*, if he manages to identify the *ideal* in each case. A translator's burden to identify the closest natural equivalent from one language to the other, from one culture to the other, not simply of the words, but of their semantic significance and aesthetic reaction may be considered utopic, but it is an unequivocal duty to, at least, attain a satisfactory level of faithful and natural semantic and metaphorical rendition, if not aesthetically possible. We have looked into a few paragraphs, mainly focusing on the description of Gabriel Oak, the male protagonist of the novel, to demonstrate that inappropriate cultural references, inadequate understanding of religious practices and terminology, under-translation or unnecessary omissions ruin the completeness of the intended message, resulting in historical inaccuracies, semantic deviation and literary loss. There may be cases when a translator is left with no other choice, but to be satisfied with an acknowledged unworthy rendition of a word, phrase or concept, if the cultural and linguistic gap between the source language and target language is so tremendous, but unnecessary omissions and under-translations, inaccurate cultural or religious references, are destined to obstruct both the author's intentions and readership expectations of the novel.

Faysal Mikdadi's⁶⁸ statement: "The translation of every written work creates a derivative, and I would argue, a new work"⁶⁹ is true in all cases, and, perhaps, more so when a writer-translator, or translator-writer chooses to be more *creative or inspired*, and, consequently, less *loyal* than would be considered appropriate or generally commended. Such an approach gives the translator both the authority of creating something new and the burden of bearing the brunt of positive criticism, which seeks to demonstrate that the profound knowledge of any given language, culture, historical context and literary style of the author are decisive for a quality and long-lasting translation.

While acknowledging that "*Definitions of proper translating are almost as numerous and varied as the persons who have undertaken to discuss the subject*"⁷⁰, the suggestion we may formulate through this study is that being a writer, the translator may have leaned towards a rather free adaptation style or may have over-trusted her writing skills, sometimes to the end of making up for linguistic, cultural and religious inadequacies.

⁶⁸ Former Academic Director of 'The Thomas Hardy Society'.

⁶⁹ Mikdadi, Faysal., (2019). Thomas Hardy in Translation. The Hardy Society Journal, vol. 15, no. 2, 2019, pp. 111–27. JSTOR, <https://www.jstor.org/stable/48563551>. Accessed 7 June 2023.

⁷⁰ Nida, Eugene., (1964). *Toward a Science of Translating*. E.J. Brill, Netherlands, p. 161

BIBLIOGRAPHY

1. Burgess, Anthony., (1974). *English Literature*. Longman, London, pp. 178 – 214.
2. Dryden, John., (ed.) Hammond, Paul., (2014). *The Poems of John Dryden*, volume I, 1649 - 1681. Routledge, USA, pp. 376-391.
3. Gray, Thomas., (1887). *Gray's Elegy: Elegy written in a country churchyard*. Castell Bros, London, pp. 1 – 32.
4. Hardy, Thomas., (1986). *A Pair of Blue Eyes*. Penguin Books, Great Britain, pp. 01 – 480.
5. Hardy, Thomas., (2022). *Far from the madding crowd*. Wordsworth Editions Limited, Great Britain, pp. 9 – 398.
6. Hardy, Thomas., (1994). *Jude the Obscure*. Penguin Books, Great Britain, pp. 03-489.
7. Hardy, Thomas., (2021). *Larg turmës së çmendur*. Botimet Living, Tiranë, chap. 1, p. 1.
8. Hardy, Thomas., (1988). *The Mayor of Casterbridge*. Penguin Books, Great Britain, pp. 69 – 411.
9. Hardy, Thomas., (1973). *Tesi i d'Erbervilëve*. Shtëpia Botuese 'Naim Frashëri', Tiranë, pp. 03 - 432.
10. Hardy, Thomas., (2000). *Tess of the d'Urbervilles*. Wordsworth Classics, Great Britain, pp. 03 – 360.
11. Mikdadi, Faysal., (2019). *Thomas Hardy in Translation*. *The Hardy Society Journal*, vol. 15, no. 2, pp. 111–27. JSTOR, <https://www.jstor.org/stable/48563551>. Accessed 7 June 2023.
12. Nida, Eugene., (1964). *Toward a Science of Translating*. E.J. Brill, Netherlands, pp. 161 – 166
13. Pite, Ralph., (2006). *Thomas Hardy: The Guided Life*. Picador, London, pp. 188 & 307.
14. Tomalin, Claire., (2006). *Thomas Hardy: The Time-Torn Man*. Penguin Books, England. Prologue, p. xxiii.
15. Venuti, L., & Venuti, L. (Eds.). (2021). *The Translation Studies Reader* (3rd ed.). *John Dryden: From the Preface to Ovid's Epistles*. Routledge, London & New York, pp. 38 – 43.
16. Wike, Jonathan., (1992). *Hintcock by Bicycle: Wessex as Critical Orientation*. *The Thomas Hardy Journal*, vol. 8, no. 1, p. 57. JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/45274074>. Accessed 12 June 2023.

DR. EDLIRA JORGAQI
UNIVERSITETI I TIRANËS
FAKULTETI I GJUHËVE TË HUAJA
DEPARTAMENTI I GJUHËS GREKE
edlira.jorgaqi@unitir.edu.al

**FORMULAT E URIMEVE, MALLKIMEVE DHE PËRSHËNDETJEVE,
NË RRAFSHIN E KONTAKTEVE GJUHËSORE MIDIS SHQIPES
DHE GREQISHTES**

ABSTRAKT

Në këtë kumtesë trajtohen nga pikëpamja etnolinguistike shprehjet popullore të shqipes dhe greqishtes ku një kategori e veçantë të tyre përbëhet nga formulat e përshëndetjeve urimeve dhe mallkimeve. Këto formula, si një aspekt i rëndësishëm i ligjërimit të folur, shërbejnë si pikënisje e komunikimit njerëzor dhe si ruajtëse të qëndrueshmërisë dhe vazhdueshmërisë së marrëdhënieve ndërpersonale, por janë edhe të lidhura me mendësinë materiale dhe kulturore të popujve ndër shekuj. Ajo që vihet re në gjuhën shqipe dhe në atë greke është se, përveç veçantive semantike, strukturore, leksikore, intonacionore etj. të tyre, ka edhe të përbashkëta që lidhen me këto rrafshë, madje afëria nganjëherë është kaq e madhe sa duket sikur kemi kalke nga njëra gjuhë në tjetrën p.sh. *mirëdita* = *καλημέρα*, *e gjetsh nga zoti* = *από το θεό να το βρεις*, *me shëndet* = *με γεια* e shumë të tjera të cilat janë treguese të marrëdhënieve të ndërsjella të popullit shqiptar dhe atij grek ndër shekuj.

ABSTRACT

This paper tackles from the ethno linguistic viewpoint the albanian and greek popular sayings wherein a special category is constituted by the formulas of greetings, wishes and curses. These formulas, as an important part of spoken language serve as a starting point in human communication and as a keeper of stability and continuity in ntrapersonal relationship. But they are also linked to

material and cultural mentality of the people through the centuries. What has been noticed in Albanian and Greek language is that in addition to their semantic, structural, lexical, intonational etc. particulars there are common associations with these planes, even close sometimes that seems to have *calques* from one language to the other i.e. *mirëdita = καλημέρα, e gjatsh nga zoti = από το θεό να το βρεις, me shëndet = με γεια and many others*, which indicate the bilateral relations between Albanians and Greeks through the centuries.

Kontaktet e drejtpërdrejta a të tërthorta, marrëdhëniet e larmishme dhe shumëdrejtimëshe, lidhjet e dukshme dhe të padukshme ndërmjet shqiptarëve dhe grekëve, dy nga popujt më të vjetër të Evropës në një vazhdimësi 3.000-vjeçare, mund të vështrohen edhe nga një prerje tjetër, në atë etno-linguistike. Në këtë kumtesë ne jemi ndalur te formulat e urimeve, mallkimeve dhe përshëndetjeve si pjesë përbërëse në kategorinë e shprehjeve popullore në shqipe e në greqishte, duke iu mëshuar përbashkësive, por edhe duke nxjerrë në pah dhe veçantitë, me synimin që jo vetëm të vendosen paralele midis dy gjuhëve për këtë grup paradigmantik njësisht, por edhe të shikohen interferimet.

1. Para se të kalojmë në një trajtim të dukurive që kemi bërë objekt shqyrtimi duhet të përcaktojmë konceptin *shprehje popullore* në rrafshin gjuhësor e etno-gjuhësor. Ai është koncept i gjerë, përfshirës, por në studimet shkencore të dhjetëvjetëshave të fundit ai ka filluar të përdoret në një kuptim më të ngushtë në atë të shprehjeve, që shfaqen në gjuhë si formula të gatshme. Këto shprehje dalin nga sfera e gjuhës në vetvete dhe për vetvete dhe jo vetëm kanë mëvetësi kumtuëse (shprehin një dëshirë në formë mallkimi, urimi etj.), mëvetësi strukturore (sepse qëndrojnë si fjali dhe jo si njësi frazeologjike a si sintagma të çastit), por kanë edhe mëvetësi kontekstore. Me to mund të ndërtohet fjalorthë të mëvetësishtëm, sepse mund të shkëputen nga çdo përdorim. Këtu do të përshihen urimet, mallkimet, përshëndetjet, betimet, fjalët e urta etj.
2. Ne jemi ndalur vetëm te *urimet, mallkimet* dhe *përshëndetjet*, të cilat janë shprehje së shumti të gatshme që përdoren në momente me ngarkesë emocionale, shumë shpesh të shoqëruara me gjeste e lëvizje të caktuara trupore⁷¹. Qëllimi i tyre është realizimi i një dëshire për t'i bërë mirë ose keq dikujt. Gjuhësisht urimet dhe mallkimet janë formula të vogla, të cilat i kapërcejnë kufijtë e pasthirmave, por nuk janë më të gjata se thëniet lavdëruese apo sharjet⁷². Këto njësi lidhen me mendësinë materiale dhe shpirtërore të popullit grek dhe atij shqiptar në shekuj.

⁷¹ Στ. Π. Κυριακίδης, Ελληνική Λαογραφία, Μέρος Α'. Μνημεία του λόγου. Ακαδημία Αθηνών, αρ.8. Αθήνα, 1965, fq. 110

⁷² Δ. Σ. Λουκάτος, Εισαγωγή στην Ελληνική Λαογραφία, Αθήνα, ΜΙΕΤ, 1985, fq. 107-117

Një pjesë e tyre kanë karakter magjiko-fetar ose magjiko-natyror, pasi të ndikuar nga intensiteti emocional i bëjmë thirrje (për të mirën apo për të keqen e dikujt) ose personazheve fetarë e të mbinatyrshëm, ose natyrës, ose fatit dhe demonëve. Në situata ligjërimore ato zbulohen si shfaqje të psikologjisë së dikujt që, kur nuk është në gjendje të realizojë diçka të mirë ose të keqe (siç mund ta bënte një njeri i gjithëpushtetshëm), gjen pikëmbështetje tek një *dëshirë* që mishërohet te fjalët magjike. Sipas Hristidhis «*Fjalët duket sikur shndërrohen në predha që lëshohen kundër dikujt duke qenë të sigurt se kanë efekt ose mund të shkaktojnë rezultatin e dëshiruar*»⁷³.

Ligjërimi i këtij lloji shoqërohet me gjeste dhe veprime. Po përmendim këtu urimet në dasma, në ditëlindje, në pagëzime që shoqërohen me veprime energjike etj., gjuhëzimin para një ikone fetare, heqjen e kapelës apo e kapuçit, hedhjen e shamisë, derdhjen e verës në dhë etj.. Edhe trokitja e gotave apo e vezëve të pashkës janë akte që shoqërohen me shkëmbime urimesh.

Kështu përmes urimeve dhe mallkimeve të një populli ne marrim informacione të shumta mbi botëkuptimin e tij, mbi kushtet shoqërore që e karakterizojnë, mund të mësojmë se cilat janë veçantitë e tij psikologjike, etnike, sociale, religjioze etj. Besimi i popullit tek forca magjike e urimeve dhe mallkimeve është i lartë, prandaj dhe larmia e tyre si në jetën rurale ashtu edhe në atë urbane, të grekëve apo të shqiptarëve është mjaft e madhe. Njeriu jo vetëm që beson tek urimet dhe te mallkimet por i ka edhe të domosdoshme në momente të caktuara, si të shpërthimeve emocionale ashtu edhe të ndërkëmbimeve e tij shoqërore. Sa më të shpeshtë dhe intensivë të jenë komunikimi dhe marrëdhëniet midis njerëzve, aq më të shumëllojshme janë edhe shprehjet e urimeve dhe të mallkimeve të tyre.

3. Urimet dhe mallkimet kanë tipare dalluese dhe njëri që ngjall interes, është cilësia gjuhësore-antropologjike e tyre. Ajo që bie më shumë në sy, në greqishte apo në shqipe, është shkëputja nga gjuha konvencionale. Gjuha e tyre dallohet për ekspresivitetin fonetik, për shkurtësi sintaksore dhe për ngjeshje a kondensim kuptimor, të cilat shoqërohen me një numër të konsiderueshëm lëvizjesh trupore, por që më shumë përthithet nga tensionet shpirtërore. Për këtë arsye, në to gjejmë zanafillën e gjuhës së folur, gjejmë realizimin gjuhësor të ekspresivitetit emocional individual, ashtu siç përjetohet nga individi në momente të caktuara. Shpeshherë ajo është quajtur edhe gjuhë magjike⁷⁴.

⁷³ A.Φ. Χριστίδης, *Η μαγική χρήση της γλώσσας*. Ιστός, Αθήνα, 1997, fq.52

⁷⁴ Σ. Σκαρτσής, *Μικρομορφές της Λαϊκής Λογοτεχνίας*. Ελληνικά γράμματα, Αθήνα, 1999, fq. 17-35

a. Urimet dhe mallkimet në të dyja gjuhët janë të shumëllojshme dhe kjo shumëllojshmëri varet nga situata dhe nga mënyra se si vlerësohen anë të ndryshme të jetës. Urimet dhe mallkimet i takojnë së shumti ligjërimin të thjeshtë dhe atij bisedor, ndaj i gjejmë shumë shpesh në ligjërimet e folura, por nuk mungojnë as në ligjërimet e shkruara.

Urimet mund t'i drejtohen drejtpërdrejt dikujt ose mund t'i ngarkohen zotit ose ndonjë personi tjetër të shenjtë. Në përbërje të tyre zakonisht hyjnë emra ose mbiemra p.sh. mbiemri (*i,e*) *mirë* (καλός-ή-ό) i cili në këtë rast nuk ka kuptimin e tij parësor por me cilësinë e tij pozitive e ngarkon më shumë pozitivisht kuptimin e urimit. Megjithatë thelbi gjuhësor i tyre mbështetet në ritmin, nuancën dhe intonacionin e tyre.

Urimet janë një grup njësisht ku kemi paralele gjuhësore, por edhe shumë elemente të përbashkëta, ndërmjet shqipes dhe greqishtes, çka tregon se popujt kanë dhënë e kanë marrë nga njëri-tjetri, por kanë edhe zhvillime të pavarura. Kjo dukuri përbën një nga fushat më interesante të *relativizmit gjuhësor*. Kemi shumë përbashkësi që lidhen me të njëjtën përmbajtje urimi, me të njëjtën strukturë sintaksore, duke ndryshuar vetëm fjalë në gjuhën përkatëse. Po japim një listë të shkurtër të këtyre urimeve: *fjala jote në vesh të perëndisë* = από το στόμα σου και του θεού τ'αυτί, *gjumë të ëmbël*=καλό ύπνο, *iu shenjtërofshin kockat* = άγια τα κόκκαλα, *me faqe të bardhë* = ασπροπρόσωπος, *me një djalë* = μ'ένα γιο, *me shëndet* =με γεια, *mot më shumë*=και του χρόνου περισσότερα, *në dasëm* = στο γάμο, *paç uratën* = την ευχή να 'χεις, *paç fat*=καλή τύχη να 'χεις, *paç fatin e mirë* = καλή τύχη να 'χει, *pleqëri të mbarë* = καλά γεράματα, *të lumtë goja* = γειά/χαρά στο στόμα σου, *të harrofshin të ligat*= να σε λησμονήσουν τα κακά, *të priftë e mbara* = να 'σαι προκομμένος με το καλό, *të vaftë mbarë*= καλή προκοπή, *të daltë për mirë/mbarë* = να σου βγει σε καλό, *të shkuaara*=περαστικά σου, *t'ju rrojë*= να σας ζήσει, *u bëfsh plak* = να γεράσεις /ασπρίσεις, *u bëfsh njëqind vjeç* =να τα εκατοστήσεις, *vajtsh e ardhsh shëndoshë/mirë* = με το καλό να πας και με το καλό να γυρίσεις, *zoti të ndihmoftë/qoftë me ty* =ο θεός να σε βοηθήσει/μαζί σου

b. Mallkimet bëhen treguese të një gjuhe magjike negative në të cilën kombinohen i foluri, gjendja shpirtërore, gjestet dhe ritualet. Kanë më shumë rezultat kur kanë kushtet më të përshtatshme (personat, formulat, kohën) të realizimit. Në disa raste i drejtohen hyjnoses. Herë-herë i bëhet thirrje Zotit (por edhe Krishtit ose Shënmerisë), i cili, duke qenë se vëzhgon gjithçka pritët të jetë edhe gjykues, edhe ndëshkues, pra të vendosë drejtësi⁷⁵. Kjo vërteton edhe natyrën magjike të tyre. Por në më të shumtën e rasteve ato thuhet pa iu referuar ndonjë force të mbinatyrshme. Me heqjen e besimit nga magjia, mallkimet shndërrohen ose në blasfemi ose në ceremoniale të palogjikshme. Të gjitha këto na bëjnë të

⁷⁵ X. Βέικου. *Κακό Μάτι. Η κοινωνική κατασκευή της οπτικής επικοινωνίας*. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998, fq.48

mendojmë se mallkimet janë forma gjuhësore të rëndësishme, kanë një origjinë ose më saktë një funksion të thellë antropologjik dhe nuk mund të shkëputen nga gjuha e magjisë.

Një anë tjetër që duhet theksuar është edhe **shprehja gjuhësore e tyre**. Ato mund të shprehen me forma të ndryshme duke filluar me një fjalë e vetme e cila kompensohet plotësohet me mjete paralinguistike me gjeste, veprime, shprehje, e deri në rituale.

Mund të themi se dhe mallkimet në shqipe dhe në greqishte kanë shumë paralele, në përmbajtje dhe në formë, madje afëria nganjëherë është kaq e madhe sa duket sikur kemi kalke nga njëra gjuhë në tjetrën, duke ndryshuar vetëm lënda leksikore e morfologjike, sepse edhe sintaksorisht janë identike⁷⁶: *e gjesh nga zoti = από το θεό να το βρεις, i dalshin sytë = να του βγουν τα ματια, i marrtë me vete = να τους πάρει όλους κοντά, fli që mos u zgjofsh = κοιμήσου που να μην ζυπνήσεις, harram e ras = χαραμι να σου γίνει, thefsh qafen = δεν πας να κόψεις το λαιμό, mallkuar qofsh = καταραμένος να 'σαι, mos e trettë dheu = η γη να τον πετάει, mos rafsh hair dhe prokopi = να μη δεις χαϊρι και προκοπή, mos u gdhifsh = να μη σε βρει η αωγή, m u bëfsh kurban = να μου γίνεις θυσία, në djall vafsh = στο διάολο να πας, plas = σκασμός, prapa diellit vajtsh = να πας πίσω τον ήλιο και πίσω το φεγγάρι, të hëngshin krimbat = να σκουληκιάσεις, të çaftë ujku = να σε φάει ο λύκος, të ngectë në fyt = στο λαιμό να σου κάτσει, të ngrënsha/të ndafsha hallvën/ pilafin/grurin = να σου φάω το χαλβά/ να σου βράσω το σιτάρι, të përpihtë dheu = η γη να σε καταπιεί, të plaçin sytë = να σου βγουν τα μάτια, të rëntë rrufeja = ασπροπελέκι να σε κάψει, të rëntë damllaja = να σου πέσει κακός ταμπλάς, të rëntë flaka = φωτιά να σε κάψει,*

të stolisça të vdekur = να σε νεκροστολήσω, t'u thaftë gjuha = να σου ξεραθεί το στόμα.

Dhori Qiriazhi⁷⁷ vë re se një kategori e fjalëve popullore me semantikë dëshirore përbëjnë një rast të veçantë izosemie midis shqipes dhe greqishtes. Pas një shqyrtimi të hollësishëm të lëndës gjuhësore në të dyja gjuhët ai arrin në përfundimin se: “E njëjta semë shprehet nëpërmjet strukturash identike, të ngjashme a të ndryshme”. Më konkretisht, në çiftet i paarrirë-anéφταστος, pikërëpë-πικοβαρεμένος, kemi përputhje të plotë semantiko-morfologjike, në çiftet: (a) ditësosur-κουσοήμερος, (b) rrënjëdalë-ανερρίζωτος, (c) hajeujk-λυκοφαωμένος, e njëjta semë realizohet nëpërmjet strukturash të ndryshme morfologjike, përkatësisht: rend i kundërt i fjalëve (a), kompozitë dëshirore-mbiemër prejfoljor me parashtesë mohuese (b),

⁷⁶ Shembujt në gjuhën shqipe janë marrë nga Fjalori i gjuhës së sotme shqipe 1980 ndërsa për gjuhën greke është përdorur fjalori Γ. Μπαμπινιώτης, Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, Β' εκδ. Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα, 2002, si dhe studimi i S. Trloupa, *Ευχές Εόρκια Κατάρες Εκφράσεις Θυμού*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 2001.

⁷⁷ Dh. Qiriazhi, «Ndikime të shoqishoqme a zhvillime paralele. Vështrim krahasues në fjalë popullore me semantikë dëshirore të greqishtes dhe të shqipes» *SNGJLKSJH 22/1 UP-FF*

përngjitje-kompozim (c).

Mallkimet, kanë *karakter pasthirmor*, vetëm se nuk janë thirrje të zhveshura. Ato shumë shpesh nisin me tinguj pasthirmash ose me pasthirrma të pastra, të cilat përbëjnë edhe pikëmbështetjen e tyre. Intensiteti emocional shfryn ose shfaqet me mjete gjuhësore të përforcuara siç janë tonaliteti ose ngarkesa kuptimore e disa fjalëve në të cilat përfshihen edhe ato të leksikut bazë popullor.

Një tregues se përse mallkimet dhe urimet studiohen bashkë, është ai se në thelb kemi të bëjmë me dy forma antonimike që i përkasin dy poleve të kundërta të një boshti të vetëm, boshtit të dëshirave të njeriut⁷⁸. Mallkimet kanë karakter negativ ndërsa urimet pozitive. Është fakt se dallimet midis tyre nuk janë thelbësore. Është e natyrshme që te mallkimet, intensiteti i ekspresivitetit arrin kulmin, dëshira mund të jetë asgjësuese, kërkon vdekjen e atij që i dërgohet, kurse tek urimet intensiteti i shprehësisë dhe i dëshirës nuk është i këtij niveli. Ose e thënë ndryshe, karakteri magjik i gjuhës është më shumë intensiv tek mallkimet, ndërsa tek urimet është më i thellë. Tek të parat manifestohet për nga personi të cilit i drejtohet mallkimi (marrësi), ndërsa tek të dytat shndërrohet në lidhje emocionale midis dhënësit dhe marrësit të tyre. Urimet, mund të kombinohen lehtësisht me lutje, falënderime, ironi e ndjenja emocionale të forta si shqetësimi ose frika. Për mallkimet, kombinime të tilla janë më të vështira për tu realizuar.

Një tjetër dallim midis urimeve dhe mallkimeve është se të dytat, duke qenë se përbëjnë akt gjuhësor të së keqes, nuk mund të jenë parandaluese. Mund të provokojnë, e shumta një kundërmallkim, pra një kundërpërgjigje të të mallkuarit me anë të një mallkimi tjetër. Urimi, nga ana tjetër, është akt gjuhësor i së mirës, që mund të kërkojë realizimin e së mirës ose edhe parandalimin e së keqes.

5. *Përshtëndetjet* janë shprehje gjuhësore të drejtpërdrejta që realizohen në çastin e takimit të dy personave, pra përshtëndetja shërben si pikënisje e komunikimit ndërpersonal, përbën aktin e hapjes dhe njëkohësisht të vendosjes së marrëdhënieve midis njerëzve; nëpërmjet saj njeriu shpreh se pajtohet me rregullat më të thjeshta të sjelljes së marrëdhënieve ndërvetjake. Përshtëndetja rregullon marrëdhëniet shoqërore midis folësve, e bën më të qëndrueshëm komunikimin midis tyre. Mungesa e përshtëndetjeve apo edhe e urimeve, pavarësisht karakterit stereotip të tyre, do të krijonte keqkuptime në marrëdhëniet midis anëtarëve të një bashkësie gjuhësore⁷⁹. Si shprehje popullore universale që ekzistojnë në të gjitha gjuhët, për pasojë dhe në shqipe e në greqishte, ato pak a shumë marrin trajtën e një urimi i cili shkakton edhe një reagim që shoqërohet me një urim të dytë nga ana e marrësit. Përshtëndetjet mund të jenë shprehje gjuhësore të mirëpërpunuara, por mund të jenë edhe krejtësisht standarde dhe abstrakte, gjë që tregon se më i rëndësishëm është ushtrimi sesa përmbajtja e tyre. Në të vërtetë përshtëndetja është akt gjuhësor i njohjes dhe mënyrat e shprehjes së saj përbëjnë realizime të

⁷⁸ Σ. Σκαρτσής, *Μικρομορφές της Λαϊκής Λογοτεχνίας*. Ελληνικά γράμματα, Αθήνα, 1999, fq. 17-35

⁷⁹ Xh. Shkurta, *Onomastikë dhe Etnolinguistikë*. SHBLU, Tiranë, 2001, fq.115

ndërgjegjësimit të kësaj njohjeje dhe të shfaqjes së saj me terma socialë parësorë. Shfaqja si një e tërë e përshëndetjes vë në lëvizje të gjithë mekanizmat psiko-fiziologjikë që bashkekzistojnë dhe veprojnë me tiparin shoqëror dhe kontaktet njerëzore. Është reagimi i parë që nga vënia e kontaktit. Dhe përbën pikërisht njohjen dhe shprehjen e ndërgjegjshme të kontaktit si parësor ashtu edhe abstrakt e metaforik. Ndjenja e kontaktit shprehet me kontaktin fizik (p.sh. dhënia e dorës ose përqaftimi), me gjeste ose lëvizje dhe me shprehje gjuhësore të drejtpërdrejta e standarde. Paraqesin një shkallë të lartë shumëllojshmërie e cila është e lidhur me statusin e individit apo edhe me situatën e komunikimit në përgjithësi.

Mund të ekzistojë një lloj uniteti, por edhe mospërputhje midis elementëve të përshëndetjes p.sh. midis gjendjes së vërtetë shpirtërore dhe shprehjes gjuhësore. Natyrisht që përshëndetjet mund të jenë miqësore por edhe armiqësore, mund të shprehen por mund të jenë edhe të heshtura. Madje, kanë mundësinë të mbartin ngarkesa emocionale. Interes të veçantë paraqesin përshëndetjet ose të falat që i dërgojmë një njeriu që nuk është prezent me ne në çastin e ligjërit. Këto përvijohen në shenja gjuhësore ose në fjalë që kanë për synim vendosjen e kontaktit nëpërmjet një personi të tretë. Është akoma më interesant fakti që ky person i tretë nuk ka ndonjë rëndësi të madhe, as nuk e zgjidh problemin e vazhdimësisë së kontaktit midis personave që komunikojnë midis tyre.

Përgjithësisht, përshëndetjet shkëmbehen më shumë mes personave që takohen me njëri-tjetrin ndërsa në përshëndetjet e ndarjes ose të largimit mbizotërom elementi i urimit: *çoi të fala* = *δώσε χαιρετίσματα*, *mirëdita* = *καλημέρα*, *mirëmbrema*=*καλησπέρα*, *mirë se erdhe/-ët*=*καλώς ήρθες/-ατε*, *mirë se urdhërove/-uat* = *καλώς όρισες/-ατε*, *mirë të gjetça*=*καλώς να σ'εύρω*, *mirë se ju gjeta* = *καλώς σας βρήκα*, *natën e mirë* = *καληνύχτα*, *rrugë të mbarë*=*καλό ταξίδι/καλό δρόμο να 'χεις*, *u gdhifshi mirë*=*καλό ζημέρωμα/καλά χαράματα*

Si përfundim, shprehjet popullore në shqipe e në greqishte, dhe më konkretisht, urimet, mallkimet dhe përshëndetjet, kanë veçori semantike, ndërtime, leksikore, intonacionore etj., por kanë dhe shumë elemente të përbashkëta që lidhen me të gjitha këto rrafshe. Paralelet apo përputhjet nuk janë rastësore, ato shpesh shfaqen si një produkt etno-linguistik shumë shekullor, që lidhet drejtpërdrejt me kontaktet mijëravjeçare ndërmjet dy popujve, atij shqiptar dhe atij grek.

BIBLIOGRAFIA

1. Βέικου, Χ. 1998. *Κακό Μάτι. Η κοινωνική κατασκευή της οπτικής επικοινωνίας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
2. FGJSSH <http://www.fjalori.shkenca.org>
3. Χριστίδης, Α.Φ. 1997. *Η μαγική χρήση της γλώσσας*. Αθήνα: Ιστός,
4. Κυριακίδης Στ. Π. 1965. *Ελληνική Λαογραφία, Μέρος Α΄. Μνημεία του λόγου*. αρ.8. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών
5. Λουκάτος, Δ. Σ. 1985. *Εισαγωγή στην Ελληνική Λαογραφία*. Αθήνα: MIET
6. Μπαμπινιώτης, Γ. 2002. *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, Β΄ εκδ.* Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας
7. Qiriazhi, Dh. «Ndikime të shoqishoqme a zhvillime paralele. Vështrim krahasues në fjalë popullore me semantikë dëshirore të greqishtes dhe të shqipës» *SNGJLKSH 22/1 UP-FF*
8. Σκαρτσής, Σ. 1999. *Μικρομορφές της Λαϊκής Λογοτεχνίας*. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα
9. Shkurtaj, Xh. 2001 *Onomastikë dhe Etnolinguistikë*. Tiranë: SHBLU
10. Τρλουρα, S. 2001. *Ευχές Ξόρκια Κατάρεις Εκφράσεις Θυμού*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press

DR. ISIDA FOÇI (METAJ)
DEPARTAMENTI I GJUHËS GREKE
FAKULTETI I GJUHËVE TË HUAJA
UNIVERSITETI I TIRANËS
isida.metaj@unitir.edu.al

PËRKTHIMI DHE PËRSHTATJA E TERMINOLOGJISË JURIDIKE

ABSTRAKT

Në këtë kumtesë do të paraqesim disa sfida dhe vështirësi të përkthimit të terminologjisë juridike nga gjuha greke në gjuhën shqipe. Termat që hasim gjatë përkthimit të një çështjeje gjyqësore, të vendimeve të ndryshme gjyqësore apo dokumente e vërtetime që kanë lidhje me gjykatat e shkallëve të ndryshme. Përkthimi i tyre ka raste që mund të jepet me një fjalë, por në shumicën e rasteve ky përkthim vështirësohet pasi gjuha greke është mjaft komplekse, ka mjaft terma nga varianti katharevusa i gjuhës dhe sistemi gjyqësor nuk është i njëjtë. Kjo kumtesë është pikënisja e përballjes së këtyre problematika, të cilat duam t'i konkludojmë në të ardhmen me një fjalorth terminologjik dygjuhësh greqisht – shqip.

Fjalë kyçe: *përkthim, terma, sistem gjyqësor, sfida, juridik.*

Përkthimi juridik, ndoshta më shumë se çdo shërbim gjuhësor, është një detyrë komplekse që kërkon bashkëpunim të vazhdueshëm dhe të ngushtë me përdoruesin e përkthimit. Idealisht, zhvillohet një marrëdhënie afatgjatë e cila bazohet në një përshkrim dhe analizë të detajuar të kërkesave dhe udhëhiqet nga besimi reciprok. Sidomos në pjesën e analizës së kërkesave, udhëzimet nga klienti luajnë një rol të rëndësishëm në vetë përkthimin, verifikimin e burimeve, terminologjinë, madje edhe renditjen e tekstit origjinal me përkthimin e certifikuar.

Në përkthimin juridik, një nga sfidat më të mëdha me të cilat përballet përkthyesi është historiku i teksteve, në rastin e teksteve që janë shkruar shumë vite më parë, në shoqëri dhe kultura me karakteristika krejtësisht të ndryshme. Historiku në përkthimin juridik ka të bëjë edhe me Greqinë, për një tjetër veçori të saj. Si

pasojë e çështjes gjuhësore, tekstet juridike shpesh shfaqin sintaksë të vështirë dhe komplekse, forma të katharevusës dhe në përgjithësi ligjëratë të ngjeshur.

Një sfidë tjetër në lidhje me përkthimin e teksteve juridike janë sistemet e ndryshme ligjore dhe gjyqësore të çdo vendi. Për shembull, përkthimi i termave “παισματοδικείο” dhe “ειρηνοδικείο” është veçanërisht e vështirë për përkthyesin anglez, sepse nuk ka një nivel përkatës në sistemin ligjor anglez. Prandaj, termi “konsiderim” është i vështirë për t’u përkthyer në shqip, sepse në sistemin gjyqësor në Shqipëri nuk ekziston shkalla përkatëse. Respektivisht termi “αντιπαροχή” është vështirë për t’u transmetuar, pasi nuk ekziston si koncept në legjisllacionin e huaj.

Përkthyesit duhet të kuptojnë në thelb çështjeve ligjore, të jenë familjarë me terminologjinë juridike dhe të përkthejnë duke ndjekur procedurat e standardit ndërkombëtar ISO 20771:2020.

Çështje që lidhen me përkthimet juridike

Gjatë përkthimit të dokumenteve juridike duhet të merren parasysh çështjet e mëposhtme:

- Fusha e së drejtës: Përkthyesi i mirë i terminologjisë juridike e di se edhe brenda fushës juridike ka fusha krejtësisht të dallueshme të së drejtës që kërkojnë teknika specifike përkthimi. Për shembull, një kontratë nuk ngjason fare me një testament.
- Konceptet ligjore: Një përkthyes i mirë i terminologjisë juridike duhet të hulumtojë dhe të konstatojë përmbajtjen e koncepteve juridike që përmban dokumenti origjinali nga dokumenti i përkthyer, sepse mund të mos ketë as një koncept përkatës në gjuhën e synuar ose në sistemin ligjor të cilit i drejtohet produkti i tyre.
- Sistemi juridik i vendit përkatës: Një përkthyes i mirë i terminologjisë juridike e di se përkthimet juridike shpesh kërkojnë përdorimin e terminologjisë që lidhet me sisteme të ndryshme juridike. Ai gjithashtu duhet të jetë i vetëdijshëm se në çdo vend përdoret terminologji e ndryshme juridike (në varësi të sistemit të zbatueshëm të rregullave ligjore), e cila shpesh është mjaft e ndryshme nga terminologjia përkatëse në një vend tjetër ku flitet e njëjta gjuhë.
- Përdorimi ligjor: Një përkthyes i mirë i terminologjisë juridike kupton përdorimin e synuar të përkthimit, i cili ndikon në qasjen e tyre po aq sa edhe vetë teksti. Terminologjia, frazeologjia, sintaksa, niveli i stilit dhe shumë parametra të tjerë varen nga qëllimi i përdorimit të përkthimit (p.sh. është vetëm për informacion, dispozita detyruese të kontratës apo duhet të paraqitet në gjykatë si provë?).

Gjatë përkthimit të një teksti në fushën e së drejtës, përkthyesi duhet të ketë parasysh sa vijon. Sistemi ligjor nga teksti burimor është i strukturuar në një mënyrë që i përshtatet kulturës dhe kjo reflektohet në gjuhën juridike, në mënyrë të ngjashme, teksti i synuar duhet të lexohet nga dikush i njohur me sistemin tjetër ligjor (i cili korrespondon me juridiksionin për të cilin është përgatitur teksti i synuar) dhe gjuhën e tij. Shumica e formave të shkrimit juridik, dhe kontratave në veçanti, kërkojnë të vendosin të drejta dhe detyrime të përcaktuara qartë për individë të caktuar. **Është e nevojshme të sigurohet një korrespondencë e saktë me këto të drejta dhe detyrime në tekstin burimor dhe në përkthim.** Përkthimi juridik mund të përfshijë gjithashtu, certifikatat e njësimi me origjinalin, deklaratat e dëshmitarëve, depozitimet, kreditet, testamentet, aktet e themelimit, dokumentet gjyqësore, dokumentet e imigracionit, titujt e pronësisë dhe në disa raste prania e përkthyesit në gjykatë.

Përveç boshllëqeve terminologjike ose boshllëqeve leksikore, përkthyesi mund të fokusohet në aspektet e mëposhtme. Kontratat tekstuale në gjuhën burimore janë shpesh specifike për kulturën dhe mund të mos korrespondojnë me kontratat në gjuhën e synuar (shih p.sh. Nielsen 2010). Strukturat gjuhësore që gjenden shpesh në gjuhën burimore mund të kenë struktura drejtpërdrejt ekuivalente në gjuhën e synuar. Prandaj, përkthyesi duhet të udhëhiqet nga disa standarde të ekuivalencës gjuhësore, sociale dhe kulturore midis gjuhës së përdorur në tekstin burimor për të prodhuar një tekst të synuar në gjuhën e synuar. Këto standarde korrespondojnë me një sërë parimesh të ndryshme të përcaktuara si qasje të ndryshme ndaj përkthimit në teorinë e përkthimit. Secili prej standardeve imponon një prioritet të caktuar midis elementeve të gjuhës burimore që duhet të ruhen në gjuhën e synuar. Për shembull, duke ndjekur qasjen funksionale, përkthyesit përpiqen të gjejnë struktura në gjuhën e synuar me të njëjtat funksione si në gjuhën burimore, në mënyrë që funksionaliteti i një pasazhi teksti në gjuhën burimore të vlerësohet më shumë, të themi, sesa kuptimi i fjalët specifike në gjuhën burimore dhe renditjen në të cilën ato shfaqen aty.

Qasjet e ndryshme ndaj përkthimit nuk duhet të ngatërrohen me qasje të ndryshme ndaj teorisë së përkthimit. Të parat janë standardet e përdorura nga përkthyesit në tregtinë e tyre, ndërsa të dytat janë thjesht paradigma të ndryshme të përdorura në zhvillimin e teorisë së përkthimit.

Ekziston një konfuzion midis emrave të disa standardeve të përkthimit të përdorura në praktikën ligjore. Jo shumë avokatë dhe gjyqtarë janë të njohur me terminologjinë e përdorur në teorinë e përkthimit dhe shpesh kërkojnë përkthyes dhe përkthyes të gjykatës që t'u japin atyre një përkthim të mirëfilltë. Ata shpesh e gjykojnë këtë term si një standard të qartë të cilësisë që ata dëshirojnë në tekstin e synuar. Megjithatë, kjo zakonisht nuk do të thotë se ato ofrojnë përkthim fjalë për fjalë në kuptimin e standardit të përkthimit në teorinë e përkthimit, me të cilin ata nuk janë të njohur. Përdorimi i këtij termi nga ana e tyre bazohet në një

keqkuptim jospesifik se një përkthim i saktë arrihet vetëm kur fjalët “korrekte” të gjuhës së synuar zëvendësojnë fjalët përkatëse të tekstit burimor. Në fakt, gjithçka që ata duan është të kenë një përkthim besnik dhe të rrjedhshëm të tekstit burimor, pa dyshim që një përkthyes i mirë do ta sigurojë atë. Ata nuk e kuptojnë se përkthimet fjalë për fjalë mund të tingëllojnë si absurditet të plotë në gjuhën e synuar dhe zakonisht nuk e kanë idenë për standardet e ndryshme profesionale të përkthimit. Shumë përkthyes ndoshta do të zgjedhin t’i përmbahen standardit që ata vetë e shohin më të përshtatshëm në një situatë të caktuar, bazuar në përvojën e tyre në vend që të përpiqen të trajnojnë stafin e gjykatës.

Përkthyesit ligjorë shpesh konsultojnë fjalorë juridikë, dhe veçanërisht fjalorë juridikë dygjuhësh. Por duhet pasur shumë kujdes, pasi disa fjalorë ligjorë dygjuhësh janë të cilësisë së dobët dhe përdorimi i tyre mund të çojë në përkthim të gabuar.

BIBLIOGRAFIA

1. *Nielsen, Sandro (1994). The bilingual LSP dictionary. Principles and practice for legal language. Gunter Narr Verlag. ISBN 978-3-8233-4533-6.*
2. *Nielsen, Sandro (2010). «Translational Creativity: Translating Genre Conventions in Statutes». Vertimo Studijos 3: 23–35.*
3. *Šarčević, Susan (2000). «Legal translation and translation theory: a receiver-oriented approach» (PDF). University of Rijeka.*
4. *«All New Theories And Concepts About Translation In New Century».*
5. *Downing, Bruce T. · Bogoslaw, Laurence H. (25 Shkurt 2003). «Effective Patient-Provider Communication Across Language Barriers: A Focus on Methods of Translation».*

AIDA ZOTO
UNIVERSITETI I TIRANËS
FAKULTETI I GJUHËVE TË HUAJA
DEPARTAMENTI I GJUHËS GREKE
aida.zoto@unitir.edu.al

PËRKTHYESI NË KOMUNIKIMIN NDËRKULTUROR **ROLI I PEDAGOGUT TË GJUHËVE TË HUAJA**

HYRJE

Në kohën kur globalizimi bën që shoqëritë të lidhen ngushtësisht me njëra-tjetrën, komunikimi ndërkulturor dhe bashkëpunimi ndërkombëtar kanë një rëndësi thelbësore për zhvillimin shoqëror dhe personal të individëve⁸⁰. Në këtë kontekst, roli i pedagogut të gjuhëve të huaja si përkthyes ndërkulturor shtrun një sfidë dhe detyrë të rëndësishme në formimin e një brezi të ri të aftë për të funksionuar në një ambient global⁸¹.

Përkthyesi ndërkulturor, i cili është më shumë se një përkthyes i thjeshtë, është një udhëheqës i aftë që i udhëzon studentët në njohjen dhe kuptimin e kontekstit kulturor të gjuhës origjinale dhe atë të gjuhës së përkthyer⁸². Në këtë aspekt, pedagogu i gjuhëve të huaja ka një detyrë të ndërgjegjshme për të promovuar një mjedis mësimor ku studentët mund të zhvillojnë aftësitë e tyre të përkthimit ndërkulturor dhe të kuptojnë thellësinë e lidhjes midis gjuhës dhe kulturës.

Në sferën e arsimit, pedagogu duhet të krijojë strategji mësimore inovative që përfshijnë mësimin nga burime kulturore të ndryshme, përdorimin e materialeve

⁸⁰ Arthur, N., Stewart, J. (2001). Multicultural Counselling in the New Millennium: Introduction to the Special Theme Issue. *Canadian Journal of Counselling/ Revue canadienne de counselling*/2001, Vol. 35:1

⁸¹ Γεράλη-Ρούσου, Ελένη (2006). «Κίνητρα παρώθησης των εκπαιδευτικών», στο: Πρακτικά Συνεδρίου με θέμα: Οι Ξένες Γλώσσες στη δημόσια υποχρεωτική εκπαίδευση: δεδομένα και προοπτικές, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Αθήνα 31 Μαρτίου-2 Απριλίου 2006

⁸² Darling-Hammond, L. (1998). Teachers and teaching: Testing policy hypotheses from a national commission report. *Educational Researcher*, 27(1)

mësimore të pasura kulturore, dhe organizimin e diskutimeve që inkurajojnë reflektimin mbi dallimet dhe ngjashmëritë kulturore⁸³. Duke i ndihmuar studentët të zhvillojnë njohuri të thella në fushën e përkthimit ndërkulturor, pedagogu ofron një kontribut të pazëvendësueshëm në përgatitjen e tyre për të jetuar dhe punuar në një shoqëri të vazhdueshme në ndryshim dhe globalizim.

Përkthyesi ndërkulturor

Në një botë të globalizuar, ku shkëmbimi i informacionit dhe bashkëpunimi ndërkulturor janë thelbësore, përkthyesi ndërkulturor shtron sfida të reja dhe krijon një nevojë jetike për ndërgjegjësim dhe përgatitje të thellë në këtë fushë.

Përkthyesi ndërkulturor nuk është thjesht një përkthyes i fjalëve nga një gjuhë në tjetrën, por një udhëheqës i aftë që shkon përtej kufijve të thjeshtë të përkthimit. Ai është një shembull i dinamikës së përshtatjes në situatat e ndryshme kulturore⁸⁴. Një përkthyes ndërkulturor është personi që jo vetëm njeh thellësinë e gjuhës origjinale dhe të asaj të përkthyer, por gjithashtu ka një kuptim të thellë të kontekstit kulturor dhe shoqëror. Një përkthyes i tillë nuk është vetëm një mbajtës i njohurive gjuhësore, por një pasqyrim i thellë i traditave, zakoneve, dhe vlerave të një komuniteti. Për të përfshirë dhe interpretuar me saktësi një kulturë në gjuhën tjetër, përkthyesi ndërkulturor duhet të ketë një njohuri të gjerë të sfidave dhe ndryshimeve kulturore⁸⁵.

Në përgjithësi, përkthyesi ndërkulturor është një përkthyes me një perceptim të pasur të botës dhe një aftësi të shquar për të komunikuar në mënyrë efektive në ndërveprimin e kulturave të ndryshme⁸⁶. Ky proces përfshin jo vetëm një kuptim të thellë të gjuhës, por edhe një ndërgjegjësim të thellë të ngjarjeve dhe kontekstit shoqëror. Pra, ai nuk është thjesht një mesazh-dhënës nga një kulturë në tjetrën. Përkthyesi ndërkulturor është një interpretues i kontekstit kulturor që sjell me vete njohuri të thella dhe aftësi analize për të kuptuar thellësinë e kulturës në fjalë. Ai duhet të bëjë gjithçka që është e mundur për të shmangur humbjen e nuancave kulturore dhe për të përmbushur misionin e tij të ndërtimit të një ure kulturore midis komuniteteve të ndryshme⁸⁷. Përfundimisht, roli i përkthyesit

⁸³ Deardorff, D. K., & Van Gaalen, A. (2012). Outcomes assessment in the internationalization of higher education. *The SAGE handbook of international higher education*

⁸⁴ Ο διαπολιτισμικός μεταφραστής. Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου <https://migration.gov.gr/migration-policy/integration/draseis-koinonikis-entaxis-se-ethniko-epipedo/draseis-diapolitismikis-diamesolavisis/>

⁸⁵ García, M. Të Kuptuarit e Sfidave në Përkthimin Ndërkulturor. *Studime Kulturore*, 25(3), 112-130

⁸⁶ Hernandez, A. (2022). “Dallimet Kulturore në Mësimin e Gjuhëve të Huaja.” *Konferenca Ndërkombëtare e Pedagogjisë*, 14(1), 45-58

⁸⁷ Jones, S. (2019). “Roli i Pedagogut në Edukimin Ndërkulturor.” *Revista Përkthyesit*, 14(2), 45-58

ndërkulturor është shumëdimensional dhe përmban një spektrum të gjerë të aftësive dhe njohurive. Ai është jo vetëm një interpretues i fjalëve, por gjithashtu një ambasador i kulturës dhe komunikues i një bote që po ndryshon me shpejtësi⁸⁸.

Roli i pedagogut të gjuhëve të huaja si përkthyes ndërkulturor

Në epokën e globalizmit, ku komunikimi ndërkulturor dhe bashkëpunimi ndërkombëtar po marrin një rëndësi gjithnjë e më të madhe, roli i pedagogut të gjuhëve të huaja si përkthyes ndërkulturor bëhet thelbësor për përgatitjen e studentëve në një mjedis të lidhur ngushtë me realitetin multikulturor. Ky rol shtrihet përtej vetëm thjeshtësisë së transmetimit të njohurive gramatikore dhe leksikore; ai kërkon një qasje të thellë ndaj përfshirjes kulturore dhe kuptimit të thellësive të kontekstit të gjuhës mësohet nga studentët⁸⁹.

Pedagogu i gjuhëve të huaja duhet të shfaqë disa karakteristika që shkojnë përtej funksionit të thjeshtë mësimor. Ai duhet të jetë më shumë se një mësues; ai duhet të jetë një udhëheqës i aftë që jo vetëm frymëzon respekt dhe kuptim ndaj diversitetit kulturor, por gjithashtu nxit aftësitë e studentëve për të përkthyer dhe komunikuar në mënyrë të ndërgjegjshme në një kontekst global⁹⁰.

Një nga aspektet kyçe të këtij roli është inkurajimi i studentëve për të njohur dhe respektuar kontekstin kulturor të gjuhës që po studiojnë. Kjo kërkon përfshirjen e elementeve kulturore në mësim, duke sjellë shembuj konkretë dhe situata që reflektojnë realitetin kulturor. Për shembull, organizimi i diskutimeve dhe aktiviteteve që shqyrtojnë dhe përmirësojnë aftësitë e përkthimit ndërkulturor është një mjet efektiv⁹¹.

Megjithatë, kjo detyrë përballet me sfida të shumta. Një nga sfidat kryesore është ruajtja e një balance të qëndrueshme midis mësimit të gjuhës dhe thellimit të njohurive kulturore. Pedagogu duhet të sigurohet që studentët të marrin njohuri të mjaftueshme në të dyja fushat pa humbur thellësinë e aspektit kulturor. Një tjetër sfidë është trajtimi i dallimeve kulturore me respekt dhe përgjegjësi. Pedagogu duhet të evitojë stereotipet dhe paragjykimet, duke kultivuar një mjedis të ndërgjegjshëm dhe tolerant në klasë⁹².

⁸⁸ Pascua, I. 2003. "Translation and Intercultural Education", *Meta-translation pour les enfants*, 48, pp. 276-284

⁸⁹ Major, E. 2006. Secondary teachers as Cultural Mediators for Language Minority Students. *The Clearing House: A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas*. 80(1), 29-32

⁹⁰ Γκόβαρης, Χ. 2001. Εισαγωγή στην διαπολιτισμική εκπαίδευση, Ατραπός

⁹¹ Μπίκος Κ. (2008). Κοινωνικές σχέσεις στην τάξη εφήβων με πολιτισμικές ιδιαιτερότητες. Στο Παπαναούμ Ζ. (επιστημονική υπεύθυνος), *Διαπολιτισμική Εκπαίδευση και Αγωγή-Οδηγός Επιμόρφωσης*. Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ

⁹² Pym, A. (2012) *On Translator Ethics* Trans. Heike Walker. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins

Nëse pedagogu do të ketë sukses në këtë rol, ai duhet të angazhohet në një trajnim të vazhdueshëm dhe përditësim të njohurive të tij në lidhje me zhvillimet kulturore dhe gjuhësore aktuale. Kjo përfshin përdorimin e burimeve shtesë, librave të fundit, dhe pjesëmarrjen në konferenca dhe seminare ndërkulturore⁹³.

Pra, roli i pedagogut të gjuhëve të huaja si përkthyes ndërkulturore është më shumë se thjesht një detyrë mësuesi. Ai ka një ndikim të thellë në formimin e studentëve dhe aftësitë e tyre për të funksionuar në një mjedis të shumëllojshëm dhe të lidhur ndërkulturore. Përmes një qasjeje të përgjegjshme dhe inovative, pedagogu mund të ndihmojë në përgatitjen e një brezi të ri të studentëve, të cilët jo vetëm do të jenë përkthyes të aftë ndërkulturore, por edhe ndërmjetësues të suksesshëm në një botë gjithnjë e më të lidhur ndërkulturore.

Strategjitë e pedagogut për përmirësimin e përkthimit ndërkulturore

Pedagogu i gjuhëve të huaja ka një rol kyç në formimin e studentëve si përkthyes ndërkulturore, duke u përqendruar në përmirësimin e aftësive të tyre për të kuptuar, përkthyer dhe komunikuar në një kontekst global. Ky rol shtrihet përtej mësimdhënies së thjeshtë të gramatikës dhe leksikut, duke u fokusuar në zhvillimin e një mjedisi që inkurajon respektin ndaj diversitetit dhe kuptimin e thellë të kontekstit kulturor të gjuhës që po mësojnë nxënësit.

Për të ilustruar këtë, mund të përdoren shembuj konkrete dhe strategji efektive:

- ✓ projekte të përkthimit të kulturës: Organizimi i projekteve të përkthimit ku studentët trajtojnë materiale nga kultura të ndryshme. Këto mund të jenë përkthime të teksteve letrare, artikujve të mediave, apo materialeve audiovizuale. Përmes kësaj metode, studentët jo vetëm përmirësojnë aftësitë e tyre përkthimi, por edhe zhvillojnë njohuri më të thella kulturore⁹⁴. Një shembull konkret mund të përfshijë zgjedhjen e një poezie nga një autor i njohur si Konstantinos Kavafis. Studentët mund të zgjedhin një poezi të tillë, si "Ithaka," një nga veprat më të njohura të Kavafisit. Studentët do të angazhohen në një përpjekje përkthimi të fragmenteve të kësaj poezie nga gjuha greke në gjuhën shqipe. Në këtë proces, ata do të përdorin njohuritë e tyre në gjuhësi dhe kulturë për të interpretuar thellësinë e tekstit origjinal dhe për të përshtatur sensin kulturor në përkthimin e tyre. Më pas, studentët do të prezantojnë projektin e tyre duke përfshirë një prezantim multimedial. Ky prezantim mund të përmbajë segmente video

⁹³ Rudvin, M. & Tomassini, E. 2008. "Migration, ideology and the interpreter-mediator: The role of the language mediator in education and medical settings in Italy", in C. Valero-Garcés & A. Martin (eds.) *Crossing Borders in Community Interpreting: Definitions and dilemmas*, Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, pp. 245–266

⁹⁴ Bassnett, S. 2011. *Reflections On Translation*. Bristol and Buffalo and Toronto: Multilingual Matters

të tyre duke lexuar përkthimin në gjuhën e tyre, analiza mbi mënyrën se si kanë interpretuar kontekstin kulturor të poezisë, dhe përdorimi i elementeve multimedialë për të forcuar përjetimin e dëgjuesve.

Përmes kësaj përvoje, ata do të zhvillojnë aftësitë e tyre të përkthimit, kuptimin e kontekstit kulturor, si dhe aftësitë multimediale për të ndarë përvojën e tyre me audiencën;

- ✓ simulime të situatave ndërkulturore: Duke organizuar simulime të situatave të vërteta ndërkulturore, studentët përballet me sfidat reale të përkthimit dhe komunikimit në një mjedis multikulturor. Kjo mund të përfshijë shkëmbime rolesh, ku studentët përjetojnë rolet e një përkthyesi ndërkulturor në një kontekst të përcaktuar⁹⁵. Një shembull konkret nga gjuha shqipe për simulime të situatave ndërkulturore mund të jetë organizimi i një skenari shkollor ku studentët përjetojnë një situatë praktike përkthimi dhe komunikimi në një mjedis multikulturor (skenari: një klasë e studentëve shqiptarë është duke studiuar një tekst letrar të një autori grek të shekullit të njëzetë. Për të bërë eksperiencën më intensive, pedagogu mund të organizojë një simulim ku secili student përjeton rolin e një përkthyesi ndërkulturor në një kontekst të përcaktuar; Hapat e simulimit: a) zgjedhja e tekstit: studentët zgjedhin një fragment të një romanit, një poezie, apo një eseje nga autori grek i studiuar në klasë. Teksti duhet të jetë i pasur me elemente kulturore dhe të ketë sfida përkthimi, b) përkthimi i tekstit: secili student përkthen tekstin nga gjuha greke në shqipe, duke theksuar thellësinë e kontekstit dhe duke ruajtur shprehjet dhe vlerat origjinale të autorit, c) simulimi i rolit: në fund, studentët organizojnë një sesion ku secili prej tyre paraqet përkthimin e tij para klasës, duke shpjeguar vendimet e tij në përkthim dhe si kanë interpretuar elementet kulturore, d) shkëmbimi i roleve: pas paraqitjeve individuale, pedagogu mund të organizojë një shkëmbim rolesh, duke i vendosur studentët në role të ndryshme si përkthyes ndërkulturorë. Për shembull, ata mund të paraqesin përkthime të njëjta në grupe dhe pastaj të bëjnë një komentim dhe krahasim mes tyre.

Kjo strategji e simulimit të situatave ndërkulturore do të ndihmojë studentët të përjetojnë sfidat e përkthimit dhe komunikimit në një kontekst të caktuar kulturor, duke i bërë ata më të ndërgjegjshëm ndaj dallimeve gjuhësore dhe kulturore;

- ✓ analiza e teksteve multikulturore: studentët mund të zgjedhin dhe analizojnë tekste nga kultura e tyre origjinale dhe pastaj të përkthejnë

⁹⁵ Valero-Garcés, C. 2008. "Hospital interpreting practice in the classroom and the workplace", in C. Valero-Garcés & A. Martin (eds.) *Crossing Borders in Community Interpreting: Definitions and Dilemmas*, Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, pp. 165-185

ato në gjuhën tjetër. Kjo mund të shoqërohet me diskutime të thella mbi dallimet kulturore që shfaqen në përkthim dhe mënyrat e interpretimit të tyre⁹⁶. Për të ilustruar këtë ide në kontekstin shqiptaro-grek, studentët shqiptarë mund të zgjedhin një poezi të njohur nga poezia shqiptare, për shembull, “Poema e Mjerimit” nga Migjeni. Kjo poezi ka një thellësi emocionale dhe shpreh trishtimin e autorit për gjendjen e shoqërisë së kohës së tij. Studentët mund ta analizojnë kontekstin historik dhe kulturor shqiptar në të cilin u krijua poezia dhe do të përpiqen të kuptojnë shpirtin dhe mesazhin që Migjeni dëshiron të komunikojë. Pasi të kenë analizuar poezinë në kontekstin e saj origjinal, studentët do të përkthejnë “Mjerimin” në gjuhën greke. Në këtë proces, ata do të ballafaqohen me sfidat e përkthimit të një poezie me ngjyra të thella emocionale dhe do të mundohen të transmetojnë shpirtin e asaj poezie në gjuhën e tyre të përkthyer. Pas përkthimit, do të organizohen diskutime mbi dallimet kulturore që shfaqen në përkthimin e “Mjerimit”. Studentët mund të analizojnë ndryshimet në perceptimin e trishtimit, emocioneve dhe vlerave që shpreh Migjeni në poezinë origjinale. Kjo do të sjellë përpara ndryshimet në interpretimin dhe kuptimin e mesazhit të poezisë nga një kulturë në tjetrën;

- ✓ fushata të përkthimit multimedial: përdorimi i teknologjisë dhe krijimi i projekteve multimediale përmes të cilave studentët mund të përkthejnë dhe përshtatin përmbajtje nga një kulturë në tjetrën. Kjo jo vetëm rrit aftësitë e përkthimit, por gjithashtu zhvillon aftësinë e studentëve për të komunikuar në një mjedis dixhital dhe multikulturor⁹⁷. Për shembull, në kuadër të fushatës së përkthimit multimedial, studentët nga një klasë shqiptare dhe një klasë greke mund të bashkëpunojnë në një projekt përkthimi multimedial. Ata mund të zgjedhin një poezi nga një autor shqiptar të njohur dhe ta përkthejnë atë në gjuhën greke. Pasi kanë përkthyer poezinë, ata mund të krijojnë një projekt multimedial për ta prezantuar përkthimin dhe për të shpjeguar kontekstin kulturor dhe historik të poezisë. Projekti mund të përfshijë krijimin e një videoje kur studentët paraqesin përkthimin e tyre, duke përdorur materiale të ndryshme si pamje nga vendi i autorit, informacion rreth kohës kur është shkruar poezia, dhe detaje mbi jetën dhe veprën e autorit. Gjithashtu, ata mund të përdorin elemente multimediale si muzika tradicionale shqiptare ose pamje të poezisë origjinale. Kështu, përmes kësaj fushate, studentët do të jenë në gjendje të përdorin teknologjinë dhe aftësitë e tyre përkthimi për të sjellë përpara audiencën e tyre greke një eksperiencë të pasur me

⁹⁶ House, J. 2016. *Translation As Communication Across Cultures*. London and New York: Routledge

⁹⁷ Schleiermacher, F. 1813/1992. «On the different methods of translating» στο R. Schulte και J. Biguenet (επιμ.) (1992)

kulturë dhe për të komunikuar në një mjedis dixhital dhe multikulturor. Ky projekt do të përcjellë jo vetëm mesazhin letrar, por edhe njohuritë e thella mbi kontekstin kulturor shqiptar, duke ndihmuar në shpërndarjen dhe promovimin e kulturës së tyre në një audiencë të re;

- ✓ integrimi i teksteve klasike greke dhe folklorit shqiptar: Përdorimi i teksteve klasike greke dhe folklorit shqiptar në mësim mund të jetë një mjet efektiv për të sjellë përpara nxënësit aspekte të thella të kulturave të ndryshme⁹⁸. Për të shpjeguar idenë e integritit të teksteve klasike greke dhe folklorit shqiptar në mësim, mund të shohim një shembull konkret duke krahasuar dy pasazhe, një nga klasiku grek dhe një nga folklori shqiptar: a) pasazhi nga Iliada e Homerit (teksti klasik grek), ku një grup studentësh mund të përkthejnë dhe të analizojnë një pasazh nga Iliada e Homerit, siç është episodi i Luftës së Trojës. Ata do të diskutojnë për rolin e heronjve, siç është Akili, dhe do të analizojnë vlerat dhe traditat e shoqërisë së lashtë greke, b) përralla shqiptare (folklori shqiptar), ku një grup tjetër grup studentësh mund të zgjedhë një përrallë shqiptare, si “Hija e maleve” nga Ernest Koliqi. Ata do të përkthejnë dhe do të shpjegojnë mesazhet kulturore dhe vlerat që shfaqen në këtë përrallë tradicionale shqiptare. Në përfundim, studentët do të diskutojnë dhe krahasojnë temat dhe vlerat që shfaqen në të dy tekstet. Për shembull, ata mund të krahasojnë dinamikën e heroit në Iliada me karakterin kryesor të një përralle shqiptare dhe të diskutojnë se si çdo traditë shpreh vlerat dhe identitetin kulturor të saj.

Ky shembull konkret i përdorimit të teksteve klasike greke dhe folklorit shqiptar në mësim do të ndihmojë nxënësit të kuptojnë dhe të vlerësojnë thellësinë e kulturave të ndryshme nëpërmjet pasazheve të shquara të historisë dhe folklorit.

Këto strategji ofrojnë një përjasje të pasur dhe inovative në mësimin e gjuhëve të huaja, duke përqendruar vëmendjen në formimin e aftësive të studentëve për të operuar si përkthyes ndërkulturorë në një shoqëri gjithnjë e më të globalizuar. Kombinimi i këtyre strategjive siguron një përvojë mësimore të pasur dhe të përshtatshme për botën e sotme multikulturore.

PËRFUNDIM

Në një kohë kur globalizimi po forcon lidhjet midis shoqërive dhe komunikimi ndërkulturor po bëhet jetik për zhvillimin shoqëror dhe personal, roli i pedagogut të gjuhëve të huaja si përkthyes ndërkulturor po kap një rëndësi të veçantë. Ky

⁹⁸ Παπασαλιά, Φ. & Σελλά-Μάζη, Ε. 2010. Γλωσσολογική προσέγγιση στη Θεωρία και τη Διδακτική της Μετάφρασης. Αθήνα: Παπαζήσης.

rol nuk është thjesht një përkthyes fjalësh, por një udhëheqës i aftë që shkon përtej kufijve të thjeshtë të përkthimit dhe kujdeset për të udhëzuar studentët në njohjen dhe kuptimin e kontekstit kulturor të gjuhës origjinale dhe atë të gjuhës së përkthyer.

Pedagogu i gjuhëve të huaja duhet të krijojë një mjedis mësimor inovativ dhe përfshirës, duke përdorur strategji të ndryshme për të inkurajuar zhvillimin e aftësive të studentëve në fushën e përkthimit ndërkulturor. Duke përdorur projekte të përkthimit të kulturës, simulime të situatave ndërkulturore, analizën e teksteve multikulturore dhe fushatat e përkthimit multimedial, pedagogu ndihmon studentët të zhvillojnë njohuri të thella kulturore dhe aftësi të përkthimit, duke i përgatitur ata për një shoqëri të lidhur ngushtë me realitetin multikulturor.

Roli i pedagogut të gjuhëve të huaja si përkthyes ndërkulturor kërkon jo vetëm njohuri të thella të gjuhës, por edhe një kuptim të thellë të kontekstit kulturor dhe shoqëror. Pedagogu duhet të inkurajojë respektin ndaj diversitetit kulturor dhe të krijojë një mjedis mësimor që nxit reflektimin mbi dallimet dhe ngjashmëritë kulturore. Përmes kësaj qasjeje të përgjegjshme dhe inovative, pedagogu bën një kontribut të pazëvendësueshëm në përgatitjen e një brezi të ri të studentëve për të funksionuar me sukses në një shoqëri të vazhdueshme në ndryshim dhe globalizim.

BIBLIOGRAFIA

1. Arthur, N., Stewart, J. (2001). Multicultural Counselling in the New Millennium: Introduction to the Special Theme Issue. *Canadian Journal of Counselling/ Revue canadienne de counseling*/2001, Vol. 35:1
2. Bassnett, S. 2011. *Reflections On Translation*. Bristol and Buffalo and Toronto: Multilingual Matters
3. Darling-Hammond, L. (1998). Teachers and teaching: Testing policy hypotheses from a national commission report. *Educational Researcher*, 27(1)
4. Deardorff, D. K., & Van Gaalen, A. (2012). Outcomes assessment in the internationalization of higher education. *The SAGE handbook of international higher education*
5. Garcia, M. Të Kuptuarit e Sfidave në Përkthimin Ndërkulturor. *Studime Kulturore*, 25(3), 112-130
6. Hernandez, A. (2022). "Dallimet Kulturore në Mësimin e Gjuhëve të Huaja." *Konferenca Ndërkombëtare e Pedagogjisë*, 14(1), 45-58
7. House, J. 2016. *Translation As Communication Across Cultures*. London

- and New York: Routledge
8. Jones, S. (2019). “Roli i Pedagogut në Edukimin Ndërkulturor.” *Revista Përkthyesit*, 14(2), 45-58
 9. Major, E. 2006. Secondary teachers as Cultural Mediators for Language Minority Students. *The Clearing House: A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas*. 80(1), 29-32
 10. Pascua, I. 2003. “Translation and Intercultural Education”, *Meta-traduction pour les enfants*, 48, pp. 276-284
 11. Pym, A. (2012) *On Translator Ethics* Trans. Heike Walker. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins
 12. Rudvin, M. & Tomassini, E. 2008. “Migration, ideology and the interpreter-mediator: The role of the language mediator in education and medical settings in Italy”, in C. Valero-Garcés & A. Martin (eds.) *Crossing Borders in Community Interpreting: Definitions and dilemmas*, Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, pp. 245–266
 13. Schleiermacher, F. 1813/1992. «On the different methods of translating» στο R. Schulte και J. Biguenet (επιμ.) (1992)
 14. Valero-Garcés, C. 2008. “Hospital interpreting practice in the classroom and the workplace”, in C. Valero-Garcés & A. Martin (eds.) *Crossing Borders in Community Interpreting: Definitions and Dilemmas*, Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, pp. 165-185
 15. Γεράλη-Ρούσου, Ελένη (2006). «Κίνητρα παρώθησης των εκπαιδευτικών», στο: Πρακτικά Συνεδρίου με θέμα: Οι Ξένες Γλώσσες στη δημόσια υποχρεωτική εκπαίδευση: δεδομένα και προοπτικές, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Αθήνα 31 Μαρτίου-2 Απριλίου 2006
 16. Γκόβαρης, Χ. 2001. Εισαγωγή στην διαπολιτισμική εκπαίδευση, Ατραπός
 17. Μπατσαλιά, Φ. & Σελλά-Μάζη, Ε. 2010. Γλωσσολογική προσέγγιση στη Θεωρία και τη Διδακτική της Μετάφρασης. Αθήνα: Παπαζήσης.
 18. Μπίκος Κ. (2008). Κοινωνικές σχέσεις στην τάξη εφήβων με πολιτισμικές ιδιαιτερότητες. Στο Παπαναούμ Ζ. (επιστημονική υπεύθυνος), *Διαπολιτισμική Εκπαίδευση και Αγωγή-Οδηγός Επιμόρφωσης*. Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ
 19. Ο διαπολιτισμικός μεταφραστής. Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου <https://migration.gov.gr/migration-policy/integration/draseis-koinonikis-entaxis-se-ethniko-epipedo/draseis-diapolitismikis-diamesolavisis/>

SOKOL ÇUNGA
ARISTOTLE UNIVERSITY OF THESSALONIKI, PHDS
(GENERAL DIRECTORATE OF ARCHIVES, TIRANA, ALBANIA)
sokolcunga@gmail.com

**WORDS, POETRY, POEMS: CULTURAL RELATIONS BETWEEN
GREECE AND ALBANIA THROUGH THE WORK OF THE ALBANIAN
WRITER LASGUSH PORADECI**

ABSTRACT

Since the 18th century, education in Greek language schools used to be the main education for the Orthodox Christians of the Southern Albania (but not only). While the 19th century school, the Zosimaia of Ioannina, was the seedbed of many Albanians who took active role into the Albanian Renaissance of the 19th century. During the 19th-beginning of the 20th century many Albanians were educated in the Greek schools of Epirus, Macedonia, and Monastir. Lasgush Poradeci (1899 – 1987) did not study in any of these schools, but the tradition was all around him: as a student at the Romanian high school in Monastir and then at the French Lyceum of Athens, as a university student in Bucharest and as a PhD student of philology in Graz.

Lasgush's work is characterized by the genuine use of the Albanian language, by the strong control of meter in poetry, but also by the multiple levels of meanings in the same text. Researchers attribute to Lasgush unique literary and language abilities, but they rarely have taken any position about the source-texts that may have influenced Lasgush. In this paper we will identify those cases when Modern Greek literature has influenced Lasgush's work. Moreover, the cases will be compared and analyzed, while trying to argue the importance of the inter-cultural and inter-lingual exchange and communication between Greece and Albania.

Keywords: *inter-cultural relations, inter-lingual relations, Albanian literature, Greek literature.*

ABSTRAKT

Që prej shek. XVIII arsimit në shkollat që përdornin gjuhën greke ishte arsimit kryesor për të krishterët ortodoksë të Shqipërisë së Jugut (por jo vetëm). Kurse shkolla e shek. XIX, Zosimea e Janinës, ishte fidanishtja e shumë shqiptarëve që luajtën rol aktiv në Rilindjen Shqiptare të shek. XIX. Gjatë shek. XIX-fillimit të shek. XX, shumë shqiptarë u shkolluan në shkollat greqisht në Epir, Maqedoni dhe Manastir. Lasgush Poradeci (1899-1987) nuk studioi në ndonjë nga këto shkolla, por traditën e kishte kudo përreth: si student në shkollën e mesme rumune në Manastir, më pas në Liceun Francez të Athinës, si student universitar në Bukuresht dhe si student doktorial për filologji në Grac.

Puna e Lasgushit karakterizohet nga përdorimi gjenial i gjuhës shqipe, nga kontrolli kompetent i metrit të poezi, por dhe nga nivelet e shumëfishta kuptimore që bart i njëjti tekst. Studiuesit i atribuojnë Lasgushit aftësi unike letrare dhe gjuhësore, por rrallë kanë marrë qëndrime rreth teksteve burimore që mund të kenë ndikuar Lasgushin. Në këtë artikull do të identifikojmë ato raste kur letërsia bashkëkohore greke ka ndikuar punën e Lasgushit. Këto raste do të krahasohen dhe analizohen, teksa rrekemi të argumentojmë rëndësinë e shkëmbimeve ndërkulturore dhe ndërgjuhësore, si dhe rëndësinë e komunikimit mes Greqisë dhe Shqipërisë.

Fjalë kyçe: *marrëdhënie ndërkulturore, marrëdhënie ndërgjuhësore, letërsi shqipe, letërsi greke.*

Since the second half of the 18th century, during the entire 19th century, the Neo-Hellenic Illuminism was an important contributor to the ideas that served as the foundation of the Albanian Renaissance and the national awakening of the Albanians. The strong connections, tempered during the Ottoman Empire, started to suffer when the Megali Idea appeared as a threat for the Southern part of Albania, while Albanians were struggling to invent and apply the principles of the national state. The years of the First World War were especially critic for these relations.

Nevertheless, cultural communication was not suspended. I will come directly to my subject: the work of Lasgush Poradeci and the influences of Greek language and literature in his case, after a brief biography of the author.

Lasgush Poradeci, the pen name of Llazar Gusho, was born in Pogradec on December 27th, 1899, and died on November 12th, 1987. His literary activity, concentrated mostly during the years 1920 – 1944, includes two books of poetry and plenty of critical papers published in different periodicals. After the WWII he worked mostly as a translator of eminent authors from German and Russian literature until his retirement.

Lasgush was educated between Monastir (nowadays Bitola), Athens, Bucharest, and Graz. In the framework of this paper, it is important to mention his 4 years stay in Athens, a time shared between studies at the Lycee Française Leonin and recovering from his lifelong lung disease at the “Sotiria” Sanatorium. (During those years he also worked for a short period of time at the Ionian Bank.) While latter, during his university and PhD studies, his ties with Greek language and philology should have been those of an academic level.

1. How can one prove the influence of Greek language and culture on the work of Lasgush? For as much as we know, Lasgush never mentioned any admiration for the Greek literature of his time. Nevertheless, during his prolonged studies it is very natural that he studied Greek language and literature, as a philology student. Thus, it is not strange to see that he is using an Albanian word according to the “Greek” way.

[...]

Ndaj hoqa rëndë-ashtu,

Gjer në greminë,

Llaftarën **që më zu**

Për dashurinë;

[...]

(“Gremina”, p. 296.)

[...]

Ah ku ‘sht ajo, ajo,

Që dashuronja,

Dhe llaftaronja, oh,

Kur t’a shikonja!

[...]

(“Kamadeva”, p. 338.)

In Albanian, *llahtari* (noun) and *i / e llahtarisur* (adjective) mean *great fear, dreadful, tremendous, terrifying*. While Lasgush gives us another use: as a noun meaning *λαχτάρα*, same as in Greek, *great desire, craving, yearning*, and the adjective with the same meaning. Furthermore, he coins the verb *llaftaronj* (*λαχταρώ*), that does not exist in Albanian.

2. It is also impressive that Georgios Drosinis (1859 – 1951) was part of Lasgush’s

readings. There are two poems of Drosinis that Lasgush used as an inspiration (and / or translated). The first one is “Vasha me drapër” (“The girl with the sickle”), and second one is “Vesa dhe loti” (“The dew and the tear”). The original text of Drosinis goes:

Φύσα, ἀγεράκι τῆς ἀγῆς,
Κ’ ἔλα νὰ μὲ δροσίης,
Καὶ σὺ, Ἥλιε, ἀπ’ τὸ βουνὸ μὴ βγῆς,
Γιατὶ θὰ μὲ μαυρίσης.

Τὰ στάχυα γέρνουνε βαριά,
Δρεπάνι καρτεροῦνε,
Μπῆκαν στὸ θέρος τὰ χωριά,
Τ’ ἀλώνια ἀνθοβολοῦνε.

Κι’ ἄν εἶμαι κόρη ζηλευτή,
Τὸν ἀργαλειὸ θ’ ἀφήσω.
Ἔχω πατέρα δουλευτῆ,
Καὶ πάω γιὰ νὰ θερίσω.

Μ’ ἓνα δρεπάνι κοφτερὸ
Θερίζω τὰ σιτάρια,
Μὲ μιὰ ματιὰ μου στὸ χορὸ
Θερίζω παλικάρια!⁹⁹

While Lasgush goes:

Vasha me drapër¹⁰⁰

Fryn er’ e bukur në mëngjes,
Sikur vesohet qjelli,
Un’ ika shelgjeve përmes,
Mos të më zërë dielli.

⁹⁹ ΔΡΟΣΙΝΗ, Γ. (1997), Αμαρυλλίς, in: Απαντα, τόμος τέταρτος, Αθήναι 1997, pp. 341-342.

¹⁰⁰ PORADECI, L., (2010) Vepra 1, fq. 241.

Sepse po thyen gjer përdhe
 Kallinj zërmërë-plotë,
 Rëndon korriku dhe nëdr ne
 Me drith-e afsh të ngrohtë

Jam vash-e rritur në shtëpi,
 Me vegël me shigjetë,
 po kam t'im-at në varfëri
 dhe dal të korr dhe vetë.

Kur bje kallinjve drapri im,
 Qit zjarr si vetëtimat;
 Kur syri im shtje një vështrim,
 Godet në zemër trimat.

On the manuscript page of this poem Lasgush recognizes the authorship and gives the reference of the book: “Created based on the Greek [text] of Georgios Drosynis by Lasgush Poradeci. August 17th, 1930.”

The same attribution appears on the next poem, “The dew and the tear”:

Εἶπ' ἡ δροσιά στὸ δάκρυ γεμάτη περηφάνεια:
 - Στὴ γῆ παραρριγμένο ἢ μοῖρα σ' ἔχει φέρη!
 Δὲ μοιάζεις σὺ μ' ἐμένα, τὴν κόρη τὴν οὐράνια,
 Τὴν ἀδελφὴ τοῦ ἀνέμου, τῶν λουλουδιῶν τὸ ταῖρι.

Κ' εἶπε τὸ δάκρυ: - Ἀλήθεια! γεννιέμαι ἀπὸ τὸν πόνο
 Καὶ βγαίνω ἀπ' τῶν ἀνθρώπων τὸ μάτι τὸ κλαμένο.
 ἐσὺ ἀπ' τ' οὐράνια στὴ γῆ σταλάζεις μόνο –
 ἐγὼ ἀπ' τῆ γῆ ἐδῶ κάτω στὸν οὐρανὸ πηγαίνω!¹⁰¹

In the version of Lasgush (where the artistic changes of Lasgush have been written in italics):

¹⁰¹ ΔΡΟΣΙΝΗ, Γ. (1997), Ἀμαρυλλίς, in: Ἄπαντα, τόμος τέταρτος, Ἀθήναι 1997, p. 365.

Vesa dhe loti¹⁰²

I mburrej vesa lotit *më një të shkrepur djelli*:
 Përdhe ndaj *baltësirës* ty fati i zi të flaku;
 S'më shëmbëllen ti mua që jam një bijë qjelli'
 Që jam e motr' e erës dhe shoqe e çdo *zambaku*.

Dhe loti tha: Vërteta! më lindi dhëmbj' e zezë,
 Dhe dal nga syr' i vuar i *zembrës* njerzore:
 Po kur se ti prej qjellit pikon vetëm përdhezë,
 Un' ik nga balt' e rëndë drejt *kaltërsish* qjellore.

Where does mere translation differ from original creation? This is a wide discussion. My goal is not to show if Lasgush has borrowed or translated the poems, but to give an example of literary influence from Greek into Albanian.

3. “Kamadeva”: the last poem of Lasgush

This third example is moderately complicated. It seems unclear when did Lasgush finished the poem “Kamadeva”. Luan Topçiu¹⁰³ gives us the year 1958, while Moikom Zeqo says that Lasgush took years to write the poem. In 1981 Zeqo published some fragments of “Kamadeva” in the periodical newspaper “Drita”. This poem is the longest and most complicated work of Lasgush. It could be described as a novel in verses, considering the length and the plot.

While translating the work *Serpent and Lily* of Nikos Kazantzakis into Albanian, it was impossible not to notice some similarities that we noticed between the prose of Kazantzakis and the poem “Kamadeva” of Lasgush. The table below shows the most important similarities between the two works.

¹⁰² PORADECI, L., (2010) Vepra 1, fq. 283.

¹⁰³ Topçiu, L., (2000), Tekstualizëm dhe stil (mbi poezinë e Lasgush Poradecit), pp. 36-37.

Table 1

Author	Nikos Kazantzakis	Lasgush Poradeci
Title of the work	<i>Serpent and Lilly</i>	“Kamadeva” (Kama, god of erotic love, desire and pleasure, son of Dharma or Brahma)
Name of the author	Karma Nirvami (pseudonym only in this book; strong declaration about)	Lasgush Poradeci (lifelong pseudonym)
Similarities		
Influences of eastern religion and philosophy	Deliberate use of Brahmanism and Buddhist cosmotheory in this book	Deliberate use of Brahmanism and Buddhist cosmotheory in most of his work
Protagonist	<i>The painter</i>	<i>The writing personae</i>
Deuteragonist	<i>The lover (Lilly)</i>	<i>The lover (Lilly)</i>
Linear narration	The protagonist recalls how he met the Lover → he invites her → the first meeting → they separate temporarily → they meet again → sexual intercourse → death prevails	The protagonist recalls how he met the Lover → he invites her → the first meeting → they separate temporarily → they meet again → sexual intercourse → final separation (death prevails)
Keywords in both works	Lily	Lily
	Demon that envies love / life	Kamadeva, demon that envies love / life
	the shadow of death hovers about	the shadow of death hovers about
	<i>λαχταρώ / λαχτάρα</i> (craving, feverish desire)	llaftari / llaftarë (craving, feverish desire)
	strong sexual desire	Kamadeva (the Indian cupid, god of erotic love)
	violet (flower, the hidden, timid desire)	violet (flower, the hidden, timid desire)
	lovers bend over each other (in continuity)	lovers bend over each other (in continuity)
	elements of byzantine liturgy and hymnology	elements of byzantine hymnology
Differences		
Style	Psychological prose	Metric poetry
Origin / inspiration	Not known (Influenced by R. M. Rielke and Gabriele d’Annunzio)	Inspiration from Dante (probably from <i>Vita Nuova</i> , where Dante meets Beatrice, separates, meets her again, for the last time, before her death)

In conclusion, what is cultural influence, translation, borrowing, inspiration, recycling of ideas? Difficult to say. I would not dare to judge if in the case of Drosinis there is a translation or a new poetic work. What is important, in the context of the Greek-Albanian relations and exchanges, is the continuous communication between Greek and Albanian communities, cultures, languages. That is why this conference and the new collaboration between the Faculty of Foreign Languages, University of Tirana, and the Faculty of Translation and Interpretation of the Ionian University are an important step, a higher step of communication and bilateral influences, to the possible extent.

BIBLIOGRAPHY

1. Poradeci, Lasgush: *Vepra 1*, Tiranë 2010.
2. Topçiu, Luan: *Tekstualizëm dhe stil (mbi poezinë e Lasgush Poradecit)*, Tiranë, 2000.
3. Δροσίνη, Γεωργίου: Άμαρυλλίς, στο: *Άπαντα*, τόμος τέταρτος, Αθήναι 1997.

PROF. ASOC. DR. ALMA PINARI & MSC. (PHDS) ELVIRA XHAMANI
DEGA E GJUHËS RUSE
DEPARTAMENTI I GJUHËVE SLLAVE DHE BALLKANIKE
FAKULTETI I GJUHËVE TË HUAJA
UNIVERSITETI I TIRANËS
alma.pinari@unitir.edu.al & elvira.xhamani@unitir.edu.al

**INTERPRETIMI I NJË VEPRE ARTISTIKE NË GJUHË TË HUAJ,
SI NJË MJET FORMIMI I KOMPETENCËS NDËRKULTURORE
NË STUDIMIN E ASAJ GJUHE TË HUAJ**

ABSTRAKT

Në këtë kumtesë do të trajtohet interpretimi i një teksti letrar si një mjet për formimin e kompetencës ndërkulturore. Do të merren në analizë punime shkencore të gjuhëtarëve të ndryshëm të huaj dhe të vendit, por edhe të filozofëve të huaj, të cilët gjithashtu i kanë kushtuar vëmendje të mjaftueshme edukimit të individit përmes letërsisë artistike. Si rezultat i analizës, del se një nga detyrat më të rëndësishme socio-pedagogjike është formimi i shkrim-leximit ndërkulturor të studentëve, i cili mund të realizohet përmes studimit dhe interpretimit të teksteve letrare. Ky punim merr një rëndësi të veçantë për faktin se kohët e fundit, gjithnjë e më shumë po konsiderohet si domosdoshmëri dhe si çështje akute edukimi i një specialisti që do të jetë në gjendje të mendojë globalisht, të kuptojë veten dhe të perceptojë në mënyrë adekuate një kulturë të huaj. Meqenëse integrimi i një kulture të gjuhës së huaj në një tjetër tashmë po merr përmasa globale dhe në një periudhë shumë të shkurtër kohore, kjo qasje është shumë e rëndësishme në studimin e gjuhëve të huaja për të krijuar një dialog kompetent të kulturave dhe komunikimit ndërkulturor.

Fjalë kyçe: *interpretim, kompetencë ndërkulturore, detyre socio-pedagogjike, identifikimi, reflektimi.*

INTERPRETATION OF A LITERARY WORK INTO A FOREIGN LANGUAGE AS A MEANS OF FORMING INTERCULTURAL COMPETENCE IN LEARNING THIS FOREIGN LANGUAGE

ABSTRACT

In this paper, the interpretation of a literary text as a tool for the formation of intercultural competence will be addressed. Scientific works of various foreign and local linguists, but also of foreign philosophers, who have also paid sufficient attention to the education of the individual through artistic literature, will be analysed.

As a result of the analysis, it appears that one of the most important socio-pedagogical tasks is the formation of students' intercultural literacy, which can be recreated through the study and interpretation of literary texts. This paper takes on a special importance, due to the fact that recently, it is increasingly being considered as a necessity and as an acute issue to educate a specialist who will be able to think globally, understand himself and adequately perceive a foreign culture. Since the integration of one foreign language culture into another is already taking global proportions and in a very short period of time, this approach is very important in the study of foreign languages to create a competent dialogue of cultures and intercultural communication.

Keywords: *interpretation, intercultural competence, socio-pedagogical tasks, identification, reflection.*

Në botën moderne, me integrimin e një bashkësie kulturore në tjetri, çështja e dialogut të kulturave ndërmjet tyre po bëhet gjithnjë e më e mprehtë. Që ky dialog të zhvillohet sa më suksesshëm, është shumë e rëndësishme të kultivohet, toleranca ndaj një kulture dhe gjuhe të huaj. Praktika na tregon, që vetëm njohja e gjuhës së një populli tjetër, njohurit mbi traditat, zakonet dhe njohuritë mbi vendin janë të pa mjaftueshme, por është e nevojshme të perceptohet një kulturë gjuhësore e huaj në nivelin mendor në mënyrë që procesi i integritimit në një mjedis tjetër kulturor të zhvillohet plotësisht. Dihet se gjuha e çdo kombi është habitati natyror i kulturës së tij. Praktikisht të gjitha gjuhët e botës janë në kontakt të ngushtë me njëra-tjetrën, por në të njëjtën kohë ato përpiqen të ruajnë origjinalitetin e tyre. Është ky identitet që mbart veçoritë dalluese të vlerave kulturore të çdo populli. Tiparet dalluese të vlerave kulturore janë të përfaqësuara në shumë vepra arti,

përmes të cilave mund të kuptohen vlerat e vërteta shpirtërore të njerëzve dhe të vendit në tërësi. Falë shkrimtarëve të tillë si Nekrasovi, Lermontovi, Pushkini, Gogoli, Tolstoi, Çehovi dhe Dostoevski, e gjithë bota mësoi për realizmin dhe patriotizmin rus. Por jo gjithmonë leximi i teksteve letrare ndihmon për të kuptuar plotësisht një kulturë të huaj dhe për të kultivuar tolerancë. Kjo kërkon të kuptuarit dhe zbulimin e kuptimit kryesor të veprës. Në këtë drejtim, interpretimi i teksteve letrare është një komponent i rëndësishëm në formimin e kompetencës ndërkulturore. Mësimi i teknikave të interpretimit të një teksti letrar është hallka më e rëndësishme në formimin e kulturës së leximit, kulturës së përgjithshme të një personaliteti gjuhësor. Kur studion një gjuhë të huaj, interpretimi i një teksti letrar rezulton të jetë i lidhur me zgjidhjen e një sërë problemesh metodologjike: komunikimi i informacionit për vendin e gjuhës që studiohet, prezantimi i gjuhës mësimore dhe materialit të të folurit, zhvillimi i shijes estetike, etj. Gjuhëtari rus, Demjankov në artikullin e tij “Interpretimi gjuhësor i tekstit: strategjitë universale dhe kombëtare” vëren se në shoqërinë moderne fjala *interpretim* përdoret shpesh në të folurin e përditshëm dhe madje është bërë modë. **Shembulli që ai jep tregon se fjala *interpretim* ka një lloj konotacioni negativ.**¹⁰⁴ *Kjo nuk është një e vërtetë e padiskutueshme, është thjesht një interpretim.* “Duke iu qasur interpretimit jo vetëm si mjet, por edhe si objekt i filologjisë, kritika letrare, filozofia e gjuhës dhe gjuhësia fitojnë një gjuhë të përbashkët, interesa të përbashkëta dhe material të përbashkët kërkimor. Interpretimi në filologji përfshin dy aspekte: i pari: për të kuptuar veten dhe nga ana tjetër, për të shpjeguar dhe/ose vërtetuar këtë kuptim për të tjerët. K. A. Rogova, studiuesja e parë dhe specialistja kryesore në stilistikën e teksteve ruse, shprehet se “Interpretimi është zbulimi i kuptimit të tekstit. Procesi i interpretimit është i ndërlidhur dhe siguron komunikim dhe mirëkuptim”¹⁰⁵. Filozofi francez, një nga përfaqësuesit kryesorë të hermeneutikës filozofike, Paul Ricoeur, e lidh interpretimin me një vepër të veçantë të të menduarit, “që konsiston në deshifrimin e kuptimit pas kuptimit të dukshëm, në zbulimin e niveleve të kuptimit të përmbajtura në kuptimin e drejtpërdrejtë”. Kështu, mund të themi se interpretimi i një vepre artistike nuk është vetëm një proces teknik që të lejon të interpretosh fjalët e autorit dhe të zbulosh kuptimin, por është gjithashtu një aktivitet krijues i lexuesit, i cili varet nga niveli i tij intelektual.

Ne dëshirojmë t’i kushtojmë vëmendje përkufizimit të konceptit të produktit artistik, i cili jepet nga A. B. Jesin, duke thënë se një vepër letrare është një vepër artistike në kuptimin e ngushtë të fjalës, domethënë është një nga format

¹⁰⁴ Демьянков В. З., (2001), Лингвистическая интерпретация текста: Универсальные и национальные (идиоэтнические) стратегии // Язык и культура: Факты и ценности: К 70-летию Юрия Сергеевича Степанова / Отв. редакторы: Е. С. Кубрякова, Т. Е. Янко. Языки славянской культуры, – М., с. 5.

¹⁰⁵ Рогова К. А., (2002), Художественная речь русского зарубежья: 20-30-е годы XX в.: Учеб. пособие. Изд. С-Петербургского университета, С-Петербург, С. 326.

e ndërjegjes sociale¹⁰⁶. Si gjithë arti në përgjithësi, një vepër letrare është një shprehje e një përmbajtjeje të caktuar emocionale dhe mendore, një kompleks ideologjik dhe emocional në një formë figurative, estetikisht domethënëse. A. B. Jesin i referohet M. M. Bakhtin, sipas të cilit, një vepër arti është ajo që tha shkrintari, prandaj, “një fjalë për botën” është një akt reagimi i një personi të talentuar artistikisht ndaj realitetit përreth. V. N. Toporov, hapi konceptin e një vepre arti më gjerësisht në 1982. “Një vepër letrare është një formacion kompleks, shumëdimensional që lejon qasje të ndryshme në studimin e saj: nga pikëpamja e teorisë së tekstit, gjuhësisë së tekstit, hermeneutikës, poetikës dhe stilistikës.¹⁰⁷ **Në këtë drejtim, mund të themi se një tekst letrar kryen disa funksione, si:** *transmetimi i informacionit, ruajtja e informacionit dhe, siç thamë më lart, lexuesi i një teksti letrar është në bashkëkrijim me mesazhin e marrë përmes interpretimit dhe kuptimit të asaj që autori donte të thoshte. N. L. Galejeva vëren se një tekst që përmban parametrin e artit zgjon reflektimin, duke çuar në formimin e një hapësire të caktuar të të kuptuarit, ku reflektimi fiksohet në formën e vlerave shpirtërore - kuptimeve dhe ideve, të cilat, nga ana tjetër, janë në gjendje të pasurojnë hapësirën shpirtërore të një personi. Hapësira shpirtërore kuptohet si një tërësi paradigmash semantike, ideologjike, vlerash, ndjenjash, idesh, njohurish, konceptesh, besimi, dukurish të përgjithshme kulturore.¹⁰⁸ . Kështu, duke përdorur përkufizimin e dhënë nga N. L. Galejeva, mund të shqyrtojmë konceptin e ndërkulturës, pasi ky koncept është një nga përbërësit e fenomeneve të përgjithshme kulturore, i cili është një nga përbërësit e hapësirës shpirtërore të një personi. Koncepti i komunikimit ndërkulturor është një përkthim i drejtpërdrejtë nga anglishtja «Crossculture», e cila mund të përkthehet si “kryqëzimi i kulturave”. Në titujt e librave të huaj për komunikimet ndërkulturore, në një mënyrë apo tjetër, ka shprehje: “në prag të kulturave”, “në kryqëzimin e kulturave”, “përplasja e kulturave” etj. Kjo thekson natyrën problematike të komunikimit ndërkulturor, thekson dallimet, jo ngjashmëritë. Detyra e pedagogut është të sigurohet që këto dallime të mos irritojnë, por të ngjallin interes për studimin e një kulture të huaj për identifikimin e mëtejshëm të studentit dhe njohjen më të thellë të kulturës së tyre dhe identifikimin e saj me një gjuhë të huaj. Këtu lind pyetja për formimin e kompetencës ndërkulturore midis studentëve që studiojnë një gjuhë të huaj. Për të kuptuar se çfarë është kompetenca ndërkulturore, së pari do të shqyrtojmë konceptin e “kompetencës” dhe nga cilat komponentë përbëhet ajo. A.V. Hutorskoj ofron përkufizimin e mëposhtëm të “kompetencës”. Kompetenca - përfshin një grup cilësish të ndërlidhura të një personi (njohuri, aftësi, metoda të veprimtarisë), të vendosura në lidhje me një*

¹⁰⁶ Есин А. Б., (2000), Принципы и приемы анализа литературного произведения: Учеб. пособие. - 3-е изд.: Флинта, Наука, - М., с. 11.

¹⁰⁷ Топоров В. Н., (1995), Миф. Ритуал. Символ. Образ: Исследования в области мифопоэтического: Избранное. Издательская группа «Прогресс» - «Культура», - М., с. 259.

¹⁰⁸ Галеева Н.Л. (1999), Параметры художественного текста и перевод. Тверь, с.8-9

gamë të caktuar objektesh dhe procesesh dhe të nevojshme për një veprimtari prodhuese me cilësi të lartë në lidhje me to.¹⁰⁹

Në sistemin arsimor dhe shkencor, nismëtarët e studimit të komunikimit ndërkulturor janë mësuesit e gjuhëve të huaja, të cilët ishin të parët që kuptuan se për një komunikim efektiv me përfaqësuesit e kulturave të tjera nuk mjafton njohja e plotë e një gjuhe të huaj. Praktika e komunikimit me të huajt ka vërtetuar se edhe njohja e thellë e një gjuhe të huaj nuk përjashton keqkuptimet dhe konfliktet me folësit amtare të kësaj gjuhe. Prandaj, mësimi i gjuhëve të huaja përfshin njohjen e studentëve me historinë, zakonet, traditat, organizimin shoqëror të vendit të gjuhës që studiohet. Problemi i formimit të shkrim-leximit ndërkulturor të studentëve është një detyrë e rëndësishme socio-pedagogjike. Sot kërkohet një specialist që është në gjendje të mendojë globalisht, të kuptojë veten dhe të tjerët, të kuptojë kulturën jo vetëm të popullit të tij, por edhe të popujve të tjerë. Është e rëndësishme që studenti të zotërojë kulturën e dallimeve dhe mirëkuptimit, gjegjësisht shkrim-leximin ndërkulturor, që është baza e komunikimit dhe e marrëdhënieve ndëretnike në përgjithësi. Një gjuhë e huaj ka një potencial të pashtershëm për formimin e kompetencës ndërkulturore.

Shkencëtari amerikan R. Henvey dallon 4 nivele të shkrim-leximit ndërkulturor:

Niveli 1 - një person njihet me çuditë sipërfaqësore dhe të dukshme. Këto tipare bëhen stereotipe të zakonshme dhe perceptohen si diçka ekzotike.

Nivelet 2 dhe 3 - një person depërton në thelbin e veçorive të thella të kulturës, në kontrast me tonat. Por nëse në nivelin e dytë këto tipare irritojnë me absurditetin dhe pangjashmërinë e tyre, atëherë në nivelin e 3-të ato tashmë duken të justifikuar në mënyrën e tyre, deri diku racionale.

Vetëm në nivelin 4 është e mundur të perceptohet kultura përmes syve të bartësit të saj.

Interpretimi i veprave letrare ndihmon për të perceptuar në mënyrë adekuate informacionin semantik dhe vlerësues. Gjatë leximit të veprave të tilla, ndodh identifikimi, i cili ndihmon për të kuptuar një person tjetër duke u identifikuar me të, dhe përmes interpretimit të mëtejshëm të tekstit letrar, ndodh reflektimi, i cili ndihmon për të kuptuar tjetrin përmes arsytimit.

Të gjithë këta komponentë janë shumë të rëndësishëm për formimin e kompetencës ndërkulturore, e cila nuk çon në një “përplasje kulturash”, siç e interpretojnë këtë koncept disa autorë të huaj, por në një “kryqëzim kulturash” dhe dialogun e tyre kompetent.

¹⁰⁹ Хуторской А.В. (2002), Ключевые компетенции и образовательные стандарты: Доклад на отделении философии образования и теории педагогики РАО. Центр «Эйдос».

BIBLIOGRAFIA

1. Демьянков В. З., (2001), Лингвистическая интерпретация текста: Универсальные и национальные (идиоэтнические) стратегии // Язык и культура: Факты и ценности: К 70-летию Юрия Сергеевича Степанова / Отв. редакторы: Е. С. Кубрякова, Т. Е. Янко. Языки славянской культуры, – М., С. 323.
2. Рогова К. А., (2002), Художественная речь русского зарубежья: 20-30-е годы XX в.: Учеб. пособие. Изд. С-Петербургского университета, С-Петербург., С. 326.
3. Есин А. Б., (2000), Принципы и приемы анализа литературного произведения: Учеб. пособие. - 3-е изд.: Флинта, Наука, - М., С. 248.
4. Топоров В. Н., (1995), Миф. Ритуал. Символ. Образ: Исследования в области мифопоэтического: Избранное. Издательская группа «Прогресс» - «Культура», - М., С. 367.
5. Галеева Н.Л., (1999), Параметры художественного текста и перевод. Тверь, с.8-9

DR. MARSELA LIKAJ
UNIVERSITETI I TIRANËS
FAKULTETI I GJUHËVE TË HUAJA
DEPARTAMENTI I GJUHËS GJERMANE
marsela.likaj@unitir.edu.al

LETËRSIA GREKE PËRMES PËRKTHIMIT NË GJUHË GJERMANE

ABSTRACT

Greek literature through its translation into German

This paper discusses Greek literature and its translation into German. After a brief overview of Greek literature and its division into periods, the paper will focus on modern literature and its translations into German. Special attention is paid to translations of modern literature in the 20th and early 21st centuries. A number of authors of the 20th century will be considered, such as Nikos Kazantzakis, Giorgos Seferis, Odysseas Elytis, Constantine Cavafy, who in various genres have made Greek literature popular not only in German-speaking countries, but in all the world. A special interest is given to some contemporary authors whose works were translated into German during the translation influx in 2000-2001 such as Ioanna Karystiani, Soti Triandafyllou, Petros Markaris and Antonis Sourounis. They present an as yet unknown Greece, the fate of its inhabitants beyond the Mediterranean sun and whitewashed houses. Looking beyond the facades, the reader realizes that some things haven't changed yet and that they actually exist. Some of the contemporary writers belong to the generation of immigrants, who bring a new perspective to literature. These works represent a new era of Greek literature, but in a sense they also bring European history from a Greek perspective.

Keywords: *Greek literature, translation, cultural exchange.*

ABSTRAKT

Ky punim trajton letërsinë greke, dhe përkthimin e saj në gjermanisht. Pas një hyrjeje të shkurtër panoramike mbi letërsinë greke dhe ndarjen e saj në periudha, punimi do të fokusohet në letërsinë moderne dhe përkthimet e saj në gjuhën gjermane. Vëmendje e veçantë i është kushtuar përkthimeve të letërsisë moderne në shekullin e 20-të dhe në fillim të shekullit të 21-të. Do të merren në konsideratë një sërë autorësh të shekullit të 20-të, si Nikos Kazantzakis, Giorgios Seferis, Odysseas Elytis, Constantine Cavafi, të cilët në zhanre të ndryshme e kanë bërë letërsinë greke të njohur jo vetëm në vendet gjermanishtfolëse, por në të gjithë botën. Një interes i veçantë u kushtohet disa autorëve bashkëkohorë, veprat e të cilëve janë përkthyer në gjermanisht gjatë fluksit të përkthimeve në vitet 2000-2001 si Ioanna Karystiani, Soti Triandafyllou, Petros Markaris dhe Antonis Sourounis. Ata paraqesin një Greqi ende të panjohur, fatin e banorëve të saj përtej diellit mesdhetar dhe shtëpive të lyera me të bardha. Duke parë përtej fasadave, lexuesi kupton se disa gjëra nuk kanë ndryshuar ende dhe se ato ekzistojnë aktualisht. Disa nga shkrimtarët bashkëkohorë i përkasin brezit të emigrantëve, të cilët sjellin një këndvështrim të ri në letërsi. Këto vepra përfaqësojnë një epokë të re të letërsisë greke, por në njëfarë kuptimi ato sjellin edhe historinë evropiane nga këndvështrimi grek.

Fjalë kyç: *letërsi greke, përkthim, shkëmbim kulturash.*

Panorama historike e letërsisë greke ka qenë gjithmonë e bazuar në një koncept të letërsisë që vetëm kohët e fundit është bërë i zakonshëm në filologjinë moderne. Në një kuptim gjithëpërfshirës, përkufizimi “letërsi greke” nënkupton gjithçka që shkruhet në gjuhën greke për një publik specifik, pra jo vetëm letërsi artistike por edhe vepër filozofike, shkrim historik, fjalim publik apo dhe një biografi e hedhur në letër (krahaso: Griechische Literatur, 1981:1). Termi “letërsi greke” i referohet letërsisë në greqisht, d.m.th. si në greqishten e lashtë, ashtu edhe në gjuhën moderne greke.

Një ndarje e përgjithshme e saj do të ishte:

- Letërsia antike greke
- Letërsia bizantine
- Letërsia moderne greke

Letërsia e Greqisë së lashtë është origjina e zhvillimit të filozofisë, historiografisë dhe zhanreve letrare. Për shkak të kolonizimit, grekët njohën popuj dhe vende të tjera duke shkëmbyer ide dhe mendime për botën. Përmes shkrimit të këtyre

përvojave, ata krijuan zhanre të ndryshme, duke formësuar kështu letërsinë dhe kulturën evropiane.

Shkrimtari i madh gjerman, Goethe vlerëson se grekët kishin trinitetin esencial të mirësisë, të vërtetës dhe të bukurisë, për të përjetuar një zbulesë unike të bukurisë. Për të, Helenizmi ishte sinonim i qenies njerëzore. “*Midis të gjitha kombeve, grekët e kanë ëndërruar ëndrrën e jetës më bukur nga të gjithë*”, thotë Gëte në përmbledhjen e tij “Maksima dhe reflektime” (Goethe 2016). Ai i konsideronte grekët si një popull i aftë për t’i dhënë trajtë jetës, për të përjetuar deri në kufijtë e ekzistencës, që arrinin përsosjen e njerëzimit nëpërmjet bashkëveprimit harmonik të të gjitha kapaciteteve njerëzore dhe duke e shijuar të jetuarit, punuarit dhe vuajturit në këtë botë, dhe në të tashmen.

Admirimi i tij për Homerin e tundoi atë të shkruante epos në hexametër. Përveç Homerit, ai gjithashtu i referohet Sofokliut dhe Theokritit, sepse siç shprehet ai “ata më kanë mësuar të ndiej”. Mbi të gjitha, “Iliada” dhe “Odisea” i zbuluan atij shumë për natyrën e njeriut dhe të botës, si dhe për gjenium dhe artin. Nga kjo dije krijoi më pas “Götz-in”, “Werther-in”, “Prometeu-n” dhe “Faust-in”. Ky është një fakt që tregon se letërsia antike greke ka dalë prej kohësh përtej kufijve nacionalë dhe është bërë pjesë tashmë e arsenalit kulturor evropian e madje dhe botëror.

Studiues të ndryshëm gjermanë apo evropianë e kanë të vështirë të heqin një vijë ndarëse midis letërsisë antike greke, letërsisë së vjetër greke dhe letërsisë moderne greke. Madhështia e antikitetit grek është një fakt për të cilin autorët e letërsisë së re greke janë të vetëdijshëm. Ata e ndiejnë vazhdimisht peshën e krahasimit me letërsinë antike greke, duke e cilësuar: “sikur të mbanin Olimpin mbi supë”.

Le të vijmë tek vitet e pushtimit osman. Për tre shekuj me radhë, trojet greke ishin nën sundimin osman. Ishin pikërisht këngët popullore që luajtën një rol të rëndësishëm në ruajtjen dhe zhvillimin e gjuhës, si edhe në përhapjen përtej trojeve greke përmes dijetarëve grekë që jetonin jashtë vendit. Në vitin 1816, filologu gjerman Werner von Haxthausen-i (1780-1842) hartoi një përmbledhje me 50 këngë, të cilat ia tregoi edhe njërit prej vëllezërve Grimm, Jakob Grimm-it, sikurse edhe shkrimtarit të mirënjohur Gëte. Me gjithë entuziazmin e tyre për këto perla të letërsisë greke, përmbledhja e Haxthausen-it mbeti e pabotuar deri në vitin 1935. Ishte shkrimtari Werner Müller (1794-1827), i cili mblodhi, përktheu dhe botoi një sërë këngësh të vyera greke. Kjo vëmendje ndaj Greqisë u pasua nga një botim i një filologu tjetër gjerman Carl Iken (1789-1841) “*Leukothea*” një koleksion letrash nga një grek mbi sistemin politik, letërsinë dhe poezinë e Greqisë së re” (2 vëllime) duke vijuar më pas me botime të tjera në revistën *Eunomia*, kontribut ky për njohjen e poezisë dhe prozës së re greke (Iken, 2018)).

Edhe në periudhën midis dy Luftërave Botërore kishte eksponentë kulturorë, të cilët përkthyen dhe publikuan vepra nga letërsia e re greke. Në vitin 1917 u botua Alexandros Papadiamandis, në vitin 1928 Karl Dieterich botoi antologjinë e tij të parë "Poetë modernë grekë", ndërsa në vitin 1944 doli Antologjia me titull "Ëndrra mbi valë", e cila përmbante 31 tregime të autorëve të ndryshëm grekë nga Alexandros Papadiamandis e deri tek Kostas Uranis, përzgjedhur nga Alexander Steinmetz.

Kur flasim për përcjelljen e letërsisë greke në gjuhë të ndryshme duhen mbajtur parasysh edhe disa çështje, si për shembull:

- Cilat janë fazat më produktive në historinë e përkthimit të letërsisë greke?
- Kush i përkthen këto tekste/libra?
- **Çfarë lloj tekstesh janë?**
- Cilët janë aktorët kryesorë që luajnë rol në përkthimin e letërsisë greke (si p.sh., Shtëpitë botuese etj.)
- Kush i lexon këto përkthime

Përgjithësisht grekët janë një popull me një diasporë të madhe të shpërndarë në të gjithë botën. Nisur nga ky fakt mund të thuhet se intelektualët e kësaj diaspore janë edhe përcjellësit kryesorë të letërsisë dhe kulturës greke në kulturën botërore në përgjithësi, sikurse edhe në atë gjermanofone. Këta intelektualë, një pjesë e të cilëve edhe filologë, konstatojnë se në bibliotekat universitare gjermane gjenden një numër i konsiderueshëm tekstesh të antikitetit: përkthime të Homerit, tragjedi dhe komedi greke të së njëjtës periudhë si edhe shumë studime mbi to, ndërsa nga letërsia moderne greke (të paktën deri në fund të shekullit të 20-të) gjendej vetëm një numër i kufizuar veprash të autorëve bashkëkohorë grekë.

Le të shohim fazat më produktive të përkthimit të letërsisë greke në gjuhën gjermane.

Në vitet '20 të shekullit XIX, janë pikërisht dijetarët e mëdhenj që përkthejnë veprat e antikitetit e më pas të Greqisë së kohës, ku një rol të rëndësishëm kanë vjershat dhe këngët popullore, sikurse dhe legjenda "Die Pöpstin Johanna" e Emmanouil Roidis)

Pas formimit të shtetit grek e deri në vitet '60 të shekullit XX përkthimet janë të pakta. Bestseller-i absolut është romani i Nikos Kazantzakis "Zorba", dalë në 1946, përkthyer në gjermanisht 1952 (700 000 kopje të shitura në Gjermani). Ky roman është ndër ato vepra që vënë një standard që vështirë të kapërcehet. Në njërin anë janë gjermano-perëndimorët që zbulojnë diellin dhe detin dhe tërhiqen

nga bukuritë e Greqisë, duke rritur interesimin për ta njohur dhe kuptuar më mirë vendin dhe kulturën greke, nga ana tjetër është Ministria e Kulturës por edhe vetë emigrantët grekë që kujdesen ta ruajnë imazhin e Zorbës deri në tavernat e thjeshta.

Nikos Kazantzakis (1883-1957) është një ndër emrat më të njohur të letërsisë së re greke, i cilësuar shpesh si “babai i letërsisë së re greke”. Kazantzakis është përkthyes i Faustit të Gëtes në gjuhën greke. Ai qëndroi në Berlin nga viti 1920 – 1923, shkroi disertacionin mbi Niçen, me të cilin ndezi një dialog letrar-filozofik greko-gjerman.

Në vitin 1945, ai u ngarkua nga qeveria greke që të hetojë krimet e luftës të kryera nga forcat okupuese gjermane në Kretë. Rezultatet e këtij hetimi u botuan në vitin 1983 nga komuna e Heraklionit nën titullin “Raporti i Komisionit Qendror mbi konstatimin e Krimeve të Luftës në Kretë”. Kazantzakis krijoi eposin e vet “Odise”, të përkthyer edhe në gjuhën gjermane nga Gustav A. Conradi, ndërsa në vitin 1946 hartoi romanin që mori famë botërore “Alexis Zorbas”, vepër kjo që shënon edhe pikën kulmore të shkëmbimit kulturor greko-gjerman. Ky roman përmban qartazi tiparet e filozofisë së Niçes, e cila u bë model për Kazantzakis-in, në veçanti për shkak të shpirtit të tij të pamposhtur të lirë.

Pas Luftës së Dytë Botërore vjen një fazë tjetër përkthimesh, kryesisht e poetëve (Elytis, Kavafis, Seferis, Ritsos)

Shumë lexues gjermanë mund të kenë dëgjuar emrat e shkrimtarëve Nikos Kazantzakis dhe Konstantinos Kavafis, disa të tjerë njohin autorët lirikë dhe nobelistët Jorgos Seferis (1963) dhe Odysseas Elytis (1979). Në kohën e përpjekjeve kundër diktaturës (1967-1974) lexues që tërhiqen kah politika kanë lexuar edhe për Jannis Ritsos-in, poezi të të cilit, u shoqëruan me muzikën e Mikis Theodorakis-it duke u bërë pjesë e disa koncerteve në hapësirën gjermanofone.

Në Republikën Federale Gjermane, një kontribut të çmuar për përkthimin dhe botimin në gjermanisht të një numri të madh veprash nga letërsia e re greke ka filologia e Departamentit të Filologjisë Moderne Greke në Bochum dhe Marburg, Isidora Rosenthal-Kamarinea (1918-2004). Ajo themeloi në vitin 1966 revistën “Hellenika”, një revistë për miqtë e Greqisë (sic ishte nëntitulli i saj), e cila u bë zëri i disa shoqatave gjermano-greke. Pas vitit 2006, Hellenika botohet me nëntitullin Revista për kulturën greke dhe marrëdhëniet gjermano-greke dhe vjen si botim i Bashkimit të shoqatave gjermano-greke. Ndërsa në RDGJ ishte filologu Johannes Irmscher (1920-2000) i cili kujdesej për përhapjen e letërsisë së re greke në RDGJ, duke preferuar vepra me përmbajtje politike, ose të autorëve të përndjekur politikisht.

Letërsia e rezistencës e periudhës së diktaturës ushtarake të viteve 1967-1974

u botua nën titullin “Ekzekutimi i mitit u krye në mëngjes herët” duke u bërë e njohur edhe në Gjermani. Megjithatë, shtëpitë botuese gjermane ishin të tërhequra karshi letërsisë greke, duke i vlerësuar temat e trajtua në letërsinë bashkëkohore greke si “grekocentrike” (Thënia e ish-drejtorit të Panairit të Frankfurtit: “Gjeni një tjetër Kazantzakis”).

Në vitet '90, përgjatë gjithë dekadës u përkthyen 120 tekste, jo vetëm libra të mirëfilltë, por edhe ese.

Në vitin 1995, në Berlin u krijua Fondacioni Kulturor Grek me synim përhapjen e kulturës (edhe të letërsisë) greke në hapësirën gjermanofone. U zhvilluan seminare përkthimi dhe u dhanë çmime për përkthimin e veprave, u ftuan në Gjermani autorë grekë, si Ioanna Karystiani ose Titos Patrikios duke kulmuar në Panairin Ndërkombëtar të Librit në Frankfurt në vitin 2001, ku Greqia u paraqit si vendi Mysafir i panairit.

Në vitin 2001 vijjnë të përkthyer në gjuhën gjermane 75 tituj të rinj. Ndër autorët që spikatën në Panairin Ndërkombëtar të Librit në Frankfurt mund të përmendim:

Pavios Matessis: Die Tochter der Hündin (Hanser)

Aris Alexandrou: Die Kiste (Antje Kunstmann)

Petros Markaris: Der Nachtfalter (Diogenes)

Antonis Sourounis: Der Rosenball (Piper)

Andreas Staikos: Kulinarische Liebschaften (Eichbom)

Griechische Lyrik des 20. Jahrhunderts (Suhrkamp)

Kiki Dimoula: Gedichte (Axel Dielmann)

Soti Triantafyllou: Der unterirdische Himmel (Zsolnay)

Ioanna Karystiani: Die Frauen von Andros (Suhrkamp)

E lindur në Athinë më 1957, Triandafyllou duket se është në rrugë të mbarë për t'u bërë një shkrimtare kulturi. Në hapësirën gjermanofone janë përkthyer tre romane të saj:

Der unterirdische Himmel. Qielli nëntokësor (Zsolnay Verlag, Vjenë 2001)

Die Bleistiftfabrik. Fabrika e lapsave, (Zsolnay Verlag, Vjenë 2004)

Das Zeichen des Jägers. Shenja e gjuetarit, triller, (Suhrkamp, Frankfurt 2009)

Der unterirdische Himmel. Qielli nëntokësor

Në përpjekjen për të përshkruar trazirat kulturore të një të riu në Amerikë, Triandafyllou arrin të krijojë një strukturë të re narrative. Në këtë vepër nuk ka situata të mbingarkuara emocionale, ajo qëndron e matur dhe objektive. Ndonjëherë ajo e trondit dhe lehtëson lexuesin në të njëjtën kohë me thyerjen e tregimit në momente kritike, duke futur në mënyrë të papritur harta të qytetit të SHBA, të cilat duhet t'i tregojnë lexuesit ku gjendet heroi i romanit, aty-këtu shfaqet fotografia e një muzikanti të njohur të jazz-it, të cilin Billy (heroi i romanit) e admiron, apo futja në mënyrë enciklopedike e shpjegimeve për zonat e rulotave, industrinë e makinave etj. Në mënyrë të ngjashme me teknikat e montazhit dhe kolazhit që janë hasur në fillimin e shekullit të 20-të në letërsinë botërore (mund të përmendim këtu *Alfred Döblin me Berlin Alexanderplatz*).

Libri i dytë “Fabrika e lapsave” është një nga librat më të lexuar të vitit 2000 në Greqi. Ai është një roman historik që fillon si një sagë familjare që paraqet marrëdhëniet shoqërore diku nga mesi i shekullit të 19-të. “Fabrika e lapsave” është një roman i mrekullueshëm për shekullin e 19-të, paraqitur nga këndvështrimi grek. Ai nuk lë jashtë asgjë të rëndësishme, madje Rosa Luxemburg-u dhe Karl Liebknecht-i njihen me dy heronjtë e romanit. Por për Triandafyllou-n është gjithashtu e rëndësishme të bëhet e qartë se të gjithë romanet e saj kanë të njëjtin motiv: *Rrethanat e jetës njerëzore* qofshin këto të një natyre politike apo thjesht personale. Heronjtë e saj revoltojnë kundër normave ekzistuese nga të cilat ata duan të shpërthejnë me çdo kusht.

Historia është një ndërmarrje e guximshme që mund të quhet larje hesapesh me komunizmin. Për vetë Triandafyllou-n, „Fabrika e lapsave“ është përpjekja për të shkruar kundër politizimit të detyruar dhe për të nderuar të gjithë revolucionarët e kësaj bote, të cilët do të vdisnin për idealet e vërteta, si heroi në romanin e saj, Vangalis-i.

Një autore bashkëkohore greke e përkthyer në gjuhën gjermane është Ioanna Karistiani (lindur në vitin 1952 në Kretë nga prindër aziatikë). Nga kjo autore janë përkthyer në gjuhën gjermane 3 vepra të saj.

Die Augen des Meeres. Sytë e detit. Suhrkamp, Frankfurt 2009.

Schattenhochzeit. Dasma hije. Übersetzt von Michaela Prinzinger. Suhrkamp, Frankfurt 2003.

Die Frauen von Andros. Gratë nga Andros-i. Übersetzt von Norbert Hause. Suhrkamp, Frankfurt 2001.

Ajo zgjodhi ishujt e Androsit dhe të Kretës si vendet e romaneve të saj, gjë që e bëri atë menjëherë të famshme në Greqi. Asaj i interesojnë vendet e vogla të Greqisë me njerëz të thjeshtë të panjohur.

„Si autorë nuk mund ta pyesim veten, se cila temë mund të tërheqë një lexues nga Hanover-i. Ne duhet të qëndrojmë besnikë ndaj vetes dhe historive tona. Personalisht, besoj se duke zgjedhur një vend të vogël në Greqi dhe duke e trajtuar atë në mënyrë të ndershme dhe të drejtë në historitë e mia, gjithkush e ndjen këtë.“ Cituar nga: Neue Griechische Literatur in deutscher Übersetzung. Ein Radioessay 31.07.2001“

Kriza ekonomike e Greqisë ndikoi negativisht edhe në tregun e librit grek në Gjermani. Që nga ajo kohë janë të paktë titujt e veprave greke të botuar në Gjermani. Shtëpitë botuese shfaqin më tepër interes për ato tekste që flasin për krizën greke. Kështu për shembull, edhe autori grek i romaneve triller, më i suksesshmi në hapësirën gjermanofone, Petros Markaris i dedikoi një trilogji të tërë temës së krizës greke, duke i plotësuar dëshirën shtëpisë së tij botuese (Diogenes).

Diaspora dhe shoqatat e ndryshme kulturore vazhdojnë të luajnë një rol shumë të rëndësishëm në përcjelljen e letërsisë greke në Gjermani. Këtu do të përmendja “Kuartetin Letrar të Athinës”, i cili prej mbi 20 vitesh prezanton vepra dhe autorë të rëndësishëm në të dyja kulturat.

Megjithatë, i gjithë spektri i literaturës bashkëkohore greke në Gjermani është mbresëlënës. Greqia paraqet veten në literaturën e saj si një vend mesdhetar, që duke u ndodhur në periferi të Evropës, midis Orientit dhe Perëndimit, dhe me një përvojë historike edhe të rënies së perandorive ka një këndvështrim të vetin dhe ruan një vetëdije mbi aspektin tragjik të jetës.

BIBLIOGRAFIA

1. Griechische Literatur, Hrsg. Ernst Vogt in Verbindung mit Olof Gigon, Hil-debrecht Hommel, Albin Lesky, Arnaldo Momigliano, Carl Werner Müller, Hans-Joachim Newiger, Gustav Adolf Seeckund Martin L. West (Neues Handbuch der Literaturwissenschaft Band 2), Wiesbaden 1981, f. 1–18.
2. “Konstantinos Simonides: Literarische Fälschungen und die Erfindung der Nation”, in: Müller/Diamantopoulou/Gastgeber/Katsiakiori-Rankl:

- Die getäuschte Wissenschaft. Ein Genie betrügt Europa - Konstantinos Simonides, Wien: V&R, 2017, f. 27-52.
3. Neue Griechische Literatur in deutscher Übersetzung. Ein Radioessay 31.07.2001
 4. Axioti, M.: Antigone lebt: neugriechische Erzählungen, Volk u. Welt, 1960.
 5. Goethe, J.W.: Über Kunst und Altertum, B.3 Heft 1, Stuttgart 1821.
 6. Goeth, J.W.: Maximen und Reflexionen, Holzinger 2016.
 7. Iken, C.J.L.: Leukothea, Wentworth Press 2018, S.262.
 8. Köpstein, H.: Probleme der neugriechischen Literatur, Akademie Verlag, Berlin 1959, S.35-42.
 9. Karystiani, I.: Die Augen des Meeres, Suhrkamp, Frankfurt 2009.
 10. Karystiani, I.: Schattenhochzeit, Suhrkamp, Frankfurt 2003.
 11. Karystiani, I.: Die Frauen von Andros, Suhrkamp, Frankfurt 2001.
 12. Kazantzakis, A.: Alexis Sorbas, Pipper Verlag 2001.
 13. Triantafillou, S.: Der unterirdische Himmel, Zsolnay Verlag, Wien 2001.

PROF. AS. DR. EMA KRISTO & PROF. AS. DR. JONIDA BUSHI
DEPARTAMENTI I GJUHËS GJERMANE
FAKULTETI I GJUHËVE TË HUAJA, UT
ema.kristo@unitir.edu.al/ jonida.bushi@unitir.edu.al

**FRAZELOGJIZMAT NË LETËRSINË PËR FËMIJË
PËRKTHIMI LETRAR NË LETËRSINË PËR FËMIJË DHE TË RINJ –
RASTI I SHPREHJEVE FRAZELOGJIKE NË ROMANIN
ZEMËR SI BOJA (TINTENHERZ) I CORNELIA FUNKE**

ABSTRAKT

Frazologjizmat janë një pasuri e veçantë edhe në letërsinë për fëmijë. Frazologjizmat bëjnë leximin më argëtues, sjellin një element shumëngjyrësh dhe emocionesh në tekste dhe përmirësojnë aftësinë e fëmijëve për të kuptuar thellësisht mesazhet dhe ngjarjet.

Përkthimi i frazeologjizmave në letërsinë për fëmijë vjen me disa sfida të veçanta dhe kërkon një aftësi të theksuar për të kapur thelbin e tyre dhe përshtatur ato në kultura dhe gjuhë të ndryshme. Për përkthyesit është e rëndësishme të kuptojnë thelbin e çdo shprehjeje frazeologjike dhe të jenë kreativë për të përshtatur shprehjet në mënyrë që të jenë tërheqëse dhe të kuptueshme për fëmijët në gjuhën e tyre.

Përkthimi letrar është një disiplinë e rëndësishme për të bërë të njohur dhe të prekshme letërsinë e vendeve dhe kulturave të ndryshme. Ky artikull synon të trajtojë përkthimin letrar në një fushë të veçantë të letërsisë, asaj të letërsisë për fëmijë dhe të rinj. “*Zemër si boja*” i autores Cornelia Funke është padyshim një libër i veçantë i letërsisë për fëmijë dhe të rinj në Gjermani. Në tekstin origjinal në gjermanisht, vepra shquhet për lojën me gjuhën, për pasurinë gjuhësore e figurshmërisë artistike e njëkohësisht për përdorimin e disa fjalëve ose frazave që janë të vështira ose të pamundura për t’u përkthyer. Punimi synon të evidentojë kapërcimin e pengesave gjuhësore në dukje të pakapërcyeshme duke u fokusuar në mënyrën në të cilin realizohet përkthimi në gjuhën shqipe, nëse ka ndryshim me origjinalin në aspektin gjuhësor dhe mënyrën e përkthimit të shprehjeve frazeologjike etj.

Fjalë kyç: *shprehje frazeologjike, tekst letrar, origjinal, përkthim, krahasim, figurë artistike.*

ABSTRACT

Phraseologies are a distinctive treasure in children's literature. They make reading more enjoyable, bring a myriad of elements and emotions into texts, and enhance children's ability to deeply understand messages and events. The translation of phraseologies'/idioms in children's literature comes with specific challenges and requires a strong skill set to capture their essence and adapt them to different cultures and languages. For translators, it is crucial to grasp the core of each idiomatic expression and be creative in adapting them in a way that is appealing and understandable for children in their language.

Literary translation is an important discipline for making the literature of different countries and cultures known and accessible. This article aims to address literary translation in a specific field of literature, that of children's and young adult literature. "Ink heart" by the author Cornelia Funke is undoubtedly a special book in German children's literature. The work stands out for playing with language in the original German text, linguistic richness, artistic figurativeness, and the use of some words or phrases that are challenging or impossible to translate. The study aims to highlight the overcoming of seemingly insurmountable language barriers by focusing on the way translation is carried out in the Albanian language, examining whether there are differences with the original in linguistic aspects and the translation of idiomatic expressions, etc.

Keywords: *phraseologies, literary text, original, translation, comparison, artistic figure*

HYRJE

Interesi për përkthimin e letërsisë për fëmijë ka përjetuar një zhvillim të shpejtë gjatë viteve të fundit. Rëndësia e letërsisë për fëmijë dhe procesi i përkthimit të saj zënë një vend të veçantë në skenën ndërkombëtare, pasi audiencën kryesore të kësaj letërsie e përbëjnë fëmijët. Shpesh herë, tekstet e letërsisë për fëmijë shkruhen nga autorë të rritur. Përkthyesit e letërsisë për fëmijë duhet të jenë në gjendje të përkthejnë tekstet në një mënyrë që të jenë të kuptueshme dhe të përshtatshme për lexuesit e vegjël. Përkthimi duhet të ruajë jo vetëm thelbin e historive, por edhe të shfaqë humorin, magjinë, dhe emocionet e përfshira në tekstet origjinale.

Në aspektin metodologjik në këtë artikull synohet të trajtohet përmes një analize të thelluar të tekstit origjinal në gjuhën gjermane me variantin e tekstit në gjuhën

shqipe, e mbështetur në aspekte teorike lidhur me fushën e përkthimit letrar në letërsinë për fëmijë e të rinj. Analiza krahasuese do të fokusohet në realizimin gjuhësor shprehjeve frazeologjike, të cilat krahas vlerave estetike, si pjesë e strukturave tekstore luajnë një rol të veçantë në rrokjen dhe kuptimin të tekstit.

Pikëpamje të ndryshme mbi përkthimin

Fillimisht, është e rëndësishme të theksojmë se letërsia për fëmijë nuk ka një përkufizim të vetëm dhe përfundimtar. Ka shumë interpretime dhe kuptime të ndryshme të kësaj fushe. Pyetja themelore që lind është: Cilat janë cilësitë që karakterizojnë letërsinë për fëmijë? Astrit Bishqemi¹¹⁰ vlerëson se në konceptin e “letërsisë për fëmijë” përfshihen kërkesat pedagogjike dhe ato edukative, duke përfshirë vepra të përshtatura ose shkruara për audiencë të rritur, por që janë të kuptueshme ose mund të shërbejnë për fëmijët. Oittinen e paraqet letërsinë e fëmijëve si “letërsi që është prodhuar dhe destinuar për fëmijë ose letërsi që lexohet nga fëmijët”. Ehlers, nga ana tjetër, përfshin në këtë kategori “të gjitha veprat me gojë dhe me shkrim që adresojnë ëndrrat, emocionet dhe mendimet e fëmijëve”¹¹¹. Klingberg veçon dallimin midis ‘letërsisë për fëmijë’ dhe ‘letërsisë që lexojnë fëmijët’, duke e kufizuar letërsinë për fëmijë si atë që krijohet posaçërisht për këtë grup lexuesish.¹¹² Librat për fëmijë shfaqen në letërsinë botërore për të transmetuar vizionin dhe kulturën e brezit të ri. Në këtë kontekst, letërsia për fëmijë shërben si një mjet edukues, didaktik dhe argëtues. Megjithatë, Rita Oitinen nxit një diskutim duke shprehur dyshime rreth nevojës për të përkufizuar letërsinë për fëmijë. Ajo vëren se veprat letrare dhe zhanret evoluojnë, duke marrë kuptime të ndryshme dhe ripërkufizohen gjithnjë nga e para. Kjo nënkupton se ajo që sot mund të jetë letërsi për të rritur, në të ardhmen mund të shndërrohet në letërsi për fëmijë.¹¹³

Në lidhje me përkthimin e letërsisë për fëmijë ka gjithashtu mendime të shumta. Përkundër asaj që mendohet zakonisht, përkthimi i letërsisë për fëmijë nuk është i thjeshtë, ai është më i vështirë dhe më i rëndësishëm sesa përkthimi i letërsisë për të rritur. Sepse letërsia për fëmijë luan një rol të rëndësishëm në edukimin e fëmijëve. Puurtinen¹¹⁴ argumenton se përkthimi i letërsisë për fëmijë që disa

¹¹⁰ Bishqemi, A. (2006) *Histori e Letërsisë Botërore për Fëmijë*. Sejko, Tiranë. f.51

¹¹¹ Ehlers, S. (1996): *Literarische Texte lesen lernen*. München: Klett Edition Deutsch. f. 33

¹¹² Klingberg, G. (1986): „Children’s Fiction in the Hands of the Translators “. Malmo: CWK Gleerup, f.61

¹¹³ Oittinen, R. (2006): „No Innocent Act: On the Ethics of Translating for Children“, in: Jan Van Coillie, Walter P. Verschueren (Hg.): *Children’s Literature in Translation; Challenges and Strategies*. Manchester: St Jerome Publishing. f.62

¹¹⁴ Puurtinen, T. (1995): *Linguistic Acceptability in Translated Children’s Literature*, Joensuu: University of Joensuu. f. 54

konsiderojnë relativisht të thjeshtë, mund të ndryshojë nga kultura në kulturë dhe të përballet me një numër kufizimesh. Emrat, strukturat e fjalive ose konotacionet që janë të huaja për kulturën e synuar mund të mos jenë problem për të rriturit, por mund të jenë të paqarta për fëmijët. Sipas Puurtinen, përkthimi ndikohet nga normat didaktike, ideologjike, morale, etike dhe fetare që janë thelbësore në një kohë dhe kulturë të caktuar. Për më tepër, ka edhe një sërë ndryshimesh mes gjuhëve dhe kulturave në lidhje me normat e pranuar gjerësisht. Në lidhje me letërsinë për fëmijë, prirjet janë të ndryshme: përkthyesi mund të ruajë elementët e huaj ose mund t'i asimilojë ato sipas gjuhës dhe kulturës së përkthimit. Ndër elementët e huaj që mund t'i nënshtrohen njërës prirje ose tjetrës përmendim emrat e personazheve, njësitë matëse të hapësirave, peshave, njësitë monetare, referencat kulturore, etj. Prirja e përkthyesit ndaj huajëzimit i vendos lexuesit para një përgjegjësie më të madhe gjatë procesit të leximit, ata përballen me më shumë sfida gjatë interpretimit sepse teksti i përkthyer përmban një sërë elementësh të huaj, ashtu siç ata shfaqen në tekstin origjinal, pjesë e kulturës përfaqësuar nga gjuha origjinale.

Studiuesit pohojnë se një përkthyes letrar për fëmijë mund të ketë një liri shumë më të madhe në krahasim me përkthyesin e letërsisë për të rritur. Sipas Oittinen¹¹⁵, njohuritë mbi sfondin, kulturën, gjuhën, fëmijërinë dhe imazhin e fëmijërisë së përkthyesit ndikojnë në përkthim, duke luajtur një rol thelbësor në përcaktimin e strategjisë së përkthimit.

Për këtë arsye, përkthimi letrar për fëmijë ndryshon nga përkthimi i të rriturve. Ky ndryshim kërkon miratimin e metodave ose rregullave të ndryshme për përkthimin e letërsisë për fëmijë. Strategjitë e përkthimit letrar për fëmijë përfshijnë përshtatjen, shtimin, fshirjen, shkurtimin dhe modernizimin dhe pastrimin. Sidoqoftë, përkthyesi nuk është plotësisht i pakufizuar kur përdor këto strategji.¹¹⁶

Veçori frazeologjike

Si përkufizohen frazeologjizmat, frazemat? Cilat janë veçoritë e këtyre shfaqjeve gjuhësore natyrale, të cilat përmbledhen në këtë koncept dhe për të cilat dihet se gjenden në çdo gjuhë prej një kohe të gjatë? Për çudi hulumtimet e gjuhëve të veçanta tregojnë se ka një përputhshmëri të veçorive kryesore, një dukuri e cila thur hipotezën e frazeologjizmave apo idiomave si “universale gjuhësore”. Në literaturën shkencore pranohen si veçori kryesore të frazeologjizmave: struktura me shumë gjymtyrë, polileksikaliteti, qëndrueshmëria dhe figuracioni.

¹¹⁵ Oittinen, R. (2000): *Translating for Children*. New York/London: Garland Publishing. f. 41

¹¹⁶ Puurtinen, T. (2006): „*Translating Children’s Literature: Theoretical Approaches and Empirical Studies*“, in: Gillian Lathey (Hg.): *The Translation of Children’s Literature: A Reader*, Clevedon: Multilingual Matters. f.111

Si tipare të tjera të frazeologjizmave vlej në leksikalizimi dhe riprodhueshmëria. Tipari i parë është më i pagabueshmi nga të gjithë: pavarësisht disa përjashtimeve në lidhje me përkufizimin, frazeologjizmat figurojnë si njësi shumëgjymtyrëshe. Ato karakterizohen nga një qëndrueshmëri relative dhe kuptimi i tyre nuk mund të dalë në mënyrë të lirë, që do të thotë se kuptimi i përbërësve veç e veç nuk e jep kuptimin e përgjithshëm të zinxhirit të leksemave. Idiomaciteti është dhe më i ndërlikuari, sepse bëhet fjalë për pasojat semantike të strukturës shumëgjymtyrëshe dhe të qëndrueshmërisë.

Për të gjitha frazeologjizmat vlen si kusht themeltar qëndrueshmëria e tyre. Kjo do të thotë që një frazeologjizëm përdoret dhe njihet si një fjalë. Por forma e tij nuk është ngulitur në mënyrë absolute, ajo mund të bëhet e ndryshueshme pak a shumë: “Nëse flitet për qëndrueshmëri, nënkuptohet mënyra dhe numri i varianteve midis të cilave duhet të vendosë folësi.”¹¹⁷

Ka frazeologjizma që janë krejt të qëndrueshme dhe nuk lejojnë ndryshime - një shprehje e tillë do të ishte *të hedhësh pushkën në drithë: këtu nuk mund të ndërrohet asnjë nga përbërësit pa u prishur kuptimi; mund të thuash hedh armën në drithë*, veç kjo ka tjetër kuptim nga njësia e parë, ose *të hedhësh pushkën në tërshërë*, ka kuptim tjetër gjithsesi nga shprehja të *hedhësh pushkën në drithë, që do të thotë të dorëzohesh shpejt*. Ekzistojnë edhe frazeologjizma më pak të ngulitura dhe më të ndryshueshme, ndërrimi i përbërësve tek të cilat nuk e ndryshon kuptimin e përgjithshëm.¹¹⁸

Së fundmi, ekzistojnë shprehje frazeologjike që shfaqin një masë të madhe ndryshueshmërie dhe qëndrueshmëri të dobët. Nga sa thamë më sipër, rrjedh që frazeologjizmat janë njësi polileksikore të një qëndrueshmërie relative. Këtë e nënvizojnë p.sh. variantet dhe modifikimet. Si rrjedhim, frazeologjia përmbledh frazeologjizma të qëndrueshme dhe më pak të qëndrueshme.

Jo çdo kriter duhet të vlejë në të njëjtën mënyrë për të gjitha frazeologjizmat. Kështu polileksikaliteti mund të shihet si një tipar universal për të gjitha frazeologjizmat, ndërsa idiomaciteti jo. Edhe kriteri i qëndrueshmërisë është më tepër problematik sesa i lehtë. Pjesa më e madhe e frazeologjizmave lejon ndryshime në kufij të caktuar, vetëm një pakicë është tërësisht e ngurosur. Më së shumti bëhet fjalë për shprehje me përbërës unikalë dhe me anomali të tjera. Cilësitë frazeologjike të përmendura nuk mund të shqyrtohen gjithmonë si madhësi e caktuar e absolute, sepse shpesh perceptimi i tyre varet subjektivisht nga folësi, dëgjuesi.

¹¹⁷ Burger, H. (2003). Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen. (4. Ausg.). Berlin: Erich Schmidt Verlag. F. 53

¹¹⁸ Fleischer, W. (1997). Phaseologie der deutschen Gegenwartssprache. Bibliographisches Institut. f. 87

Frazeologjia në letërsinë për fëmijë dhe të rinj

Frazat dhe shprehjet frazeologjike kanë një rol thelbësor në letërsinë për fëmijë dhe të rinj, duke krijuar një atmosferë të veçantë dhe duke ndihmuar në formimin e aftësive letrare të lexuesve të rinj. Autorët e librave për këtë grupmoshë kanë si qëllim të përdorin gjuhën në mënyrë që të jetë e kuptueshme për lexuesit e tyre të vegjël. Frazeologjia, ose përdorimi i shprehjeve të zakonshme dhe frazave me domethënie të veçantë, ka një rëndësi të veçantë në krijimin e një lidhjeje të ngushtë midis lexuesit dhe tekstit.¹¹⁹

Për analizën e shprehjeve frazeologjike në këtë artikull kemi zgjedhur si shembull konkret romanin “Tinteherz” (*zemër si boja*), i rekomanduar për fëmijë mbi 10 vjeç. Përdorimi i frazeologjisë në këtë roman shërben si një mjet për të krijuar një lidhje emocionale mes lexuesit dhe ngjarjeve në libër. Autori ka përzgjedhur fjalë dhe shprehje që fuqizojnë përjetimin emocional të lexuesit, duke e bërë këtë roman jo vetëm një aventurë lexuese, por edhe një eksperiencë të pasur emocionale dhe intelektuale.

Në këtë kontekst, Burger, shpjegon se përdorimi i një gjuhe të kuptueshme dhe i përshtatshme është kyç në krijimin e një lidhjeje të fuqishme me audiencën e tij të re. Ai vlerëson ndikimin e frazeologjisë dhe zgjedhjen e një gjuhe të përshtatshme për të përcjellë mesazhe dhe emocione në mënyrë që të kuptohen dhe nga lexuesit e tij të vegjël.¹²⁰

Romani *Tinteherz (zemër si boja)* rekomandohet për fëmijët mbi 10 vjeç, prandaj është një roman për fëmijë ose të rinj. Autorët e librave për fëmijë shpesh përpiqen të gjejnë se çfarë lloj gjuhe është e përshtatshme për fëmijët. Burger dallon lloje të përdorimit të frazave në librat për fëmijë. Sipas tij përdorimi i frazave dhe shprehjeve frazeologjike të komplikuar nuk është i pritshëm aq shpesh në librat e fëmijëve dhe të rinjve, pasi kërkohen aftësi më të larta njohëse për të kuptuar këto lojëra gjuhësore.¹²¹

¹¹⁹ Jonida Bushi “Phraseologismen im Fremdsprachunterricht” Journal L’Association 1901 SEPIKE, Website: <http://www.sepikcloud.com> Publisher: L’Association 1901 Sepike, Country: DE. 2020, f.5.

¹²⁰ Burger, H. (2003). *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. (4. Ausg.). Berlin: Erich Schmidt Verlag. f. 53

¹²¹ Burger, H. (2003). *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. (4. Ausg.). Berlin: Erich Schmidt Verlag. f. 54

Romani „Zemër si boja“

Romani *Zemër si boja* është libri i parë i shkruar në trilogjinë *Bota e bojës*, botuar në 2003. *Gjak si boja*, pjesa e dytë doli në 2005 dhe pjesa e tretë e quajtur *Vdekja si boja* u publikua në 2007 të autores Cornelia Funke¹²². Në këtë artikull do të analizohet dhe në fokus do të jetë vetëm romani *Zemër si boja*. Veprimi në roman ndodh në të tashmen dhe shumicën e kohës në botën reale, dhe në një botë joreale gjithashtu. Për të kuptuar romanin, bëhet një hyrje e shkurtër e përmbajtjes.¹²³

Intertekstualiteti luan një rol të rëndësishëm gjatë gjithë trilogjisë. Çdo kapitull fillon me një citim ose një fragment nga letërsia botërore. Citimet tregojnë përmbajtjen e kapitullit vijues.

Në fund të çdo kapitulli ka ilustrime nga vetë autorja, të cilat jo gjithmonë përputhen me përmbajtjen. Temat kryesore përfshijnë miqësinë dhe marrëdhëniet midis njerëzve dhe zhvillimin e tyre (si Megi dhe Elinor), guximin, dhembshurinë dhe gjithashtu fuqinë e leximit dhe dashurinë për librat (raftet e librave të veshur

¹²² Cornelia Funke është një autore gjermane e librave për fëmijë dhe të rinj. Ajo është autorja më e suksesshme dhe më e njohur ndërkombëtarisht. Ka lindur më 10 dhjetor 1958 në Dorsten. Është diplomuar në pedagogji. Më pas ajo punoi për tre vjet me fëmijët si edukatore dhe njëkohësisht studioi ilustrim librash në Hamburg. Pasi ilustroi libra për fëmijë për të tjerët, ajo filloi të shkruante vetë.

Ka shkruar libra të shumtë për fëmijë dhe të rinj, mbi 40 të tillë. Shumica e librave i përkasin letërsisë fantastike. Ajo ilustroi vetë librat e saj. Librat e Cornelia Funke janë përkthyer në shumë gjuhë dhe tregimet e saj njihen në mbi 45 vende të botës. Gjithsej 4.5 milionë libra nga Cornelia Funke janë shitur vetëm në gjermanisht. Në gjuhën shqipe libri është përkthyer nga Elona Mistrovica, në shtëpinë botuese Dudaj dhe mban titullin “Zemër si boja”.

Ajo është e njohur botërisht me librin *Der Herr der Diebe*. Revista amerikane “Time” e zgjodhi atë si një nga 100 njerëzit më me ndikim të vitit 2005. Ajo mori çmime të shumta për veprat e saj. Në vitin 2003 ajo mori çmimin Corine (çmim ndërkombëtar për librin) për romanin *Herr der Diebe*, në vitin 2004 për librin *Tintehertz* mori Çmimin e Jurisë së Lexuesve të Rinj dhe Çmimin Fantazi të qytetit të Wetzlar. Disa prej veprave të saj janë vendosur në skenë.

Suksesi i romanit “Zemër si boja” pasqyrohet edhe në realizimin filmik të tij. Filmi u shfaq në kinema më 11 dhjetor 2008, me të njëjtin titull. *Zemër si boja* është një roman emocionues, pjesa e parë e trilogjisë “Bota e bojës”, me të cilën Cornelia Funke fitoi disa çmime.

¹²³ Një natë një i huaj u shfaq në një shtëpi, në të cilën jeton një vajzë dymbëdhjetë vjeçare me emrin Megi dhe babai i saj Mortimer Folchart, i quajtur Mo nga vajza e tij. Gjithçka ndryshon atë natë. Emri i të huajit është Gishtpluhuri. Ai dhe Mo e njohin njëri-tjetrin që më parë. Gishtpluhuri ka ardhur te Mo për ta paralajmëruar në lidhje me një Bricjap. Historia aventureske fillon nga ky moment. Mo ka një dhunti të veçantë. Ndërsa Mo lexon librat, historia nga librat bëhet realitet dhe personazhet nga librat zgjohen dhe bëhen realë dhe vijnë në botën e tij. Mo nuk e ndau kurrë këtë dhunti me vajzën e tij. Kur Megi ishte tre vjeç, Mo po lexonte një histori nga libri “Zemër si boja”, ndërsa një zotëri i lig me zemër të zezë, Bricjapi, u çlirua nga litarët e fjalëve dhe u shfaq në sallon. Po në të njëjtin çast fatal, ndodhi edhe diçka tjetër më e rëndë: gruaja e Mosë u zhdruk përgjithmonë mes faqeve të librit. Ndërkaq, Bricjapi i pamëshirshëm kërkon prej Mo Gjuhëzanës që t’ia nënshtrojë dhuntinë e tij qëllimeve të veta djallëzore. Megi gjendet e përfshirë në një vorbull ndodhish, gjatë të cilave përfytyrimi shndërrohet në realitet.

me pëlhurë, bibliotekat që shfaqen vazhdimisht shërbejnë si skenë veprimi). Personazhet në libër janë të lehtë për t'u kuptuar nga lexuesi për shkak të përshkrimit të detajuar. Mënyra e të shkruarit karakterizohet nga imazhe unike dhe shprehje të fuqishme. Shkrimi i thjeshtë dhe i kuptueshëm është në të njëjtën kohë interesant dhe e tërheq lexuesin në botën e përshkruar. Personazhet shpesh identifikohen me emra të pazakontë, shpesh të lidhur me karakterin ose pamjen e tyre.

Analiza e tekstit - Shprehjet frazeologjike

Frazeologjizmat mund të dallohen nga kombinimet e lira të fjalëve ose fjalitë sipas një sërë të vetive të tyre të veçanta. Sipas Burger (2010), këto karakteristika përfshijnë polileksikitetin, stabilitetin dhe idiomatikën. Romani *Tintenherz* përmban shprehje frazeologjike të shumta, gjithsesi në pjesën empirike ne u përqendruam vetëm në dy forma siç janë **Zwillingsformeln (format binjake) dhe idiomat.**

- romanet për fëmijë dhe të rinj priren të përdorin fraza dhe shprehje që janë të lehta për t'u kuptuar nga lexuesi dhe në të njëjtën kohë u mundësojnë atyre të përfytyrojnë më lehtë situatat.
- ekziston rreziku që lexuesit e vegjël të mos i kuptojnë të gjitha frazat, prandaj përdorimi i frazave idiomatike në tekst duhet të jetë i tillë që kuptimi i tyre të jetë i qartë në kontekst, në mënyrë që lexuesit të kuptojnë lehtësisht edhe fraza plotësisht idiomatike të panjohura.

Formulat binjake (të quajtura edhe formula të çifteve) formohen sipas modelit të mëposhtëm: dy fjalë me të njëjtën pjesë të ligjëratës ose e njëjta fjalë dy herë kombinohen me lidhëzën *dhe* (ose me një lidhëz tjetër) ose një parafjalë për të formuar një formulë të çiftëzuar. Rendi i komponentëve është kryesisht i fiksuar ose preferohet një renditje. Rendi i formulave binjake me komponentë unikë është plotësisht i fiksuar. Formulatat binjake tregojnë shkallë të ndryshme idiomatike:

idiomatike - *gang und gäbe*

pjesërisht idiomatike - *klipp und klar*

jo idiomatike - *dick und fett*

Mord und Totschlag geben	
„Wegen eines solchen Buches hat es schon Mord und Totschlag gegeben. Ich brauchte zum Glück sie nur zu kaufen.“(f.50)	„Për një libër si ky, ka njerëz që arrijnë deri aty sa të vrasin. Mua për fat të mirë m'u desh vetëm ta blija (f.43)

Në fushën juridike Mord und Totschlag kuptohen si dy vepra të ndryshme, por në këtë rast ato trajtohen si sinonime dhe (ndonëse vrasja është një akt më i rëndë se vrasja nga pakujdesia) të lidhura nga kuptimi i shprehjes. Shprehja është plotësisht idiomatike dhe metaforike. Përkthimi në shqip nuk korrespondon plotësisht me origjinalin gjermanisht, pra është një ekuivalencë e pjesshme.

Schritt und Tritt	
„Heute gehe ich allein. Und wenn ich jemanden brauche, der mir auf Schritt und Tritt nachläuft, schaff ich mir einen Hund an.“ (f. 373)	Sot do të shkoj vetëm. Dhe nëse ndonjëherë do të dua dikë që të më ndjekë nga pas, atëherë do të marr një qen. (f.308)

Në këtë rast, bëhet fjalë për një formulë emërore binjake, e cila mund të përshkruhet si një kombinim i dy sinonimeve me rimë fundore. Duke e dyfishuar, kuptimi përforcohet. Shprehja është stilistikisht neutrale. Përkthimi shqip është pjesërisht ekuivalent me tekstin burimor gjerman. Aspekti semantik është ruajtur pjesërisht, gjithashtu kanë ndodhur ndryshime edhe në rrafshin leksikor dhe gramatikor. (parafjalë + rrethanor vendi)

viel zu viel	
»Das ist doch Unsinn!«, sagte sie ärgerlich. »Du gibst viel zu viel auf das, was dieser Streichholzfräser erzählt.« (f. 96)	„Gjepura! - ia ktheu e zemëruar. - I beson si shumë fjalët e atij ngrënësit të shkrepëseve.“ f.79

Është një formulë binjake ndajfoljore që është stilistikisht neutrale. Në gjermanisht ka një dyfishim, që rrit kuptimin. Në përkthimin shqip, përkthyesi nuk e ka mbajtur këtë formë, por përkthimi mund të konsiderohet plotësisht i barasvlershëm, sepse i përshtatet kontekstit dhe është konciz.

dicht an dicht	
„Meggie strich mit der Hand über die dicht an dicht stehenden Buchrücken!“ (S. 66)	Megi kaloi dorën në shpinën e veshjes së shqepur të librit. (f.55)

Në këtë rast kemi të bëjmë me një formulë binjake ndajfoljore, e cila duhet të konsiderohet si stilistikisht neutrale. Dyfishimi në tekstin burimor rrit kuptimin. Përkthimi në gjuhën shqipe nuk korrespondon aspak me origjinalin dhe shprehja nuk është ekuivalente.

Idiomat

Këto ndërtime përbëhen nga të paktën dy fjalë. Sipas shkallës së idiomatikës ndahen në shprehje të plota, të pjesshme ose jo idiomatike. Kuptimi i përgjithshëm i tyre nuk mund të dallohet nga komponentët përbërës. Kuptimi i tyre nuk duhet kuptuar fjalë për fjalë, por figurativisht. Në libër gjenden kryesisht idioma foljore.

mit allen Wassern gewaschen sein	Kuptimi: i rrahur me vaj e me uthull
Sie [Bücher] waren ihr Zuhause in der Fremde – vertraute Stimmen, Freunde, die sich nie mit ihr stritten, kluge, mächtige Freude, verwegen und mit allen Wassern der Welt gewaschen, weit gereist, abenteurerprobt. (f. 24)	Ato (librat) ishin shtëpiza e saj, miq me të cilët nuk grindej asnjëherë, miq që dinin shumë gjëra, miq të pushtetshëm, të guximshëm, me përvojë, njohës të hollë të botës, dhe që i bëjnë ballë çdo të papriture. (f.22)

Përkthyesja është përpjekur të japë kuptimin e kësaj shprehje duke e perifrastuar. Nuk ka ekuivalencë, dhe nuk është ruajtur si idiomë foljore.

jmdn. in die Finger bekommen/kriegen	Kuptimi: bie në dorë të dikujt
„Was soll ich Capricorns Männer erzählen, wenn sie mich in die Finger bekommen?“ (f. 31)	Po të më kapin çfarë duhet ti them Bricjapit? (f.28)

Përkthyesja ka dhënë kuptimin e kësaj shprehje duke e perifrastuar në mënyrë shumë neutrale. Nuk ka ekuivalencë. Një përkthim më i mirë i kësaj shprehje frazeologjike do të ishte: *bie në dorë të dikujt*, i cili shpreh edhe figurshmërinë e shprehjes në gjuhën gjermane.

mit jmdm. unter einer Decke stecken	Kuptimi: merrem vesh me dikë
„Du hast es gestohlen!“, schrie Meggie, außer sich vor Wut. „Und du hast diese Männer geholt, ja, genau. Du und dieser Capricorn, ihr steckt unter einer Decke! [...]“ (f.95)	Ti e ke vjedhur! – e akuzoi vajza e tërbuar nga inati – Dhe dërgove të thërrisnin ata burrat; po ishe ti! Ti dhe Bricjapi jeni marrë vesh me njëri tjetrin. (f.78)

Përkthimi i kësaj shprehjeje frazeologjike është plotësisht ekuivalent dhe ruan të njëjtën figurshmëri dhe kuptim.

sich (Dativ) in die Hosen machen (salopp) / scheißen	Kuptimi: Dhihem në brekë
„Die Schatzinsel! Himmel, ich habe mir fast in die Hosen gemacht vor Angst!“ Elinor tauchte hinter Darius auf und schob ihn unsanft zur Seite. (f. 196)	Ishulli i thesarit! O zot. Pothuajse i laga rrobat nga tmërri! – tha Elinori, ndërsa u shfaq nga mbrapa Darius dhe e shtyu atë mënjane. (f.160)

Duhet theksuar se edhe fjalët paraqesin një shkallë të pranueshme banaliteti; përkthimi i duhur do të ishte: u dhiva në brekë (nga frika). Ky përkthim do të arrinte një shkallë emocionaliteti më të lartë.

sich auf die Lippen beißen	Kuptimi: mos e thuaj diçka; kontrolloje veten që të mos flasësh
„Sie?“ Staubfinger lachte auf. „Herrgott, demnächst sagst du noch Herr Staubfinger zu mir. Ich kann dieses Siezen nicht leiden, also lass es, ja?“ Meggie biss sich auf die Lippen und nickte. (f. 64)	Vazhdon të më flasësh me „ju“? Për atë qiell, pas pak do më thërrasësh “zoti gishtpluhur”! Dëgjio, më bezdis kjo gjë. Hiq dorë, më kuptove? Megi kafshoi buzët dhe tundi kokën në shenjë pohimi.(f.71)

Përkthimi “kafshoi buzët” është një përkthim i përshtatshëm dhe i kuptueshëm për shprehjen gjermane “sich auf die Lippen beißen”. Shprehja në kuptimin e saj të gjerë tregon përpjekjen për të qëndruar heshtur ose për të kontrolluar fjalët, duke mos thënë diçka që mund të shkaktojë pasoja në atë moment.

ein Herz aus Stein haben	Kuptimi: të mos kesh ndjenja
Mo ... Wo war er? Meggie biss sich auf die Lippen, damit sie nicht zitterten, aber sie wusste, dass die Angst in ihren Augen saß und dass Capricorn sie dort sah. Ein Herz aus Eis wünschte sie sich und lächelnde Lippen statt der zitternden eines Kindes, dem man den Vater gestohlen hatte. (f. 140)	Moja.... Ku ishte? Megi kafshoi buzët që të mos e shihnin se i dridheshin, por e dinte se në vështrim i lexohej frika dhe se, me siguri, Bricjapi po e shihte. Më mirë të kishte pasur një zemër prej akulli dhe një buzëqeshje guximtare e jo atë pamjen e tronditur të një vogëlusheje që ia kanë rrëmbyer të atin. (f.115)

Përkthimi i modifikuar duket i përshtatshëm dhe ekuivalent me origjinalin. Në tekstin origjinal, shprehja “ein Herz aus Stein haben” është kuptuar si “të mos kesh ndjenja,” dhe ky kuptim përcillet në përkthimin e modifikuar: “Më mirë të kishte pasur një zemër prej akulli.” Këtu, kemi një modifikim të shprehjes *zemër prej guri në zemër prej akulli*. Kuptimi i përgjithshëm i frazës është ruajtur, dhe ndryshimet janë të kuptueshme dhe përshtatshme.

in einer (alten) Wunde bohren; in (alten) Wunden bohren	Kuptimi: lëndoj dikë duke i kujtuar ngjarje (të vjetra) të dhimbshme
„Nun, das ist vermutlich auch besser so. Warum in alten Wunden bohren? Und du erinnerst dich ja eh nicht an sie. Das Zeichen auf der Bibliothekstür hat sie gemalt. Aber jetzt komm. Sonst verpasst du deine Vorstellung.“ (f. 75)	E po, besoj se është më mirë kështu. Pse ta rrotullosh thikën në plagë? Në fund të fundit, ti nuk mund ta mbash mend. Atë simbolin në derën e bibliotekës e ka vizatuar ajo. Por tani eja me mua, përndryshe ke për ta humbur shfaqjen.

Përkthimi është i përshtatshëm dhe i kuptueshëm. Fjala “rrotullosh” përdorur në përkthim për “bohren” shpreh mirë veprimin e të kujtuarit të një teme që i sjell dhimbje dikujt duke u përqendruar në një ngjarje të vjetër të dhimbshme.

jemandem schlägt/klopft das Herz bis zum Hals; jemandes Herz schlägt/klopft bis zum Hals	Kuptimi: dikush është shumë i emocionuar / i tensionuar / i ngazëllyer / nervoz
Elinor schwang widerstrebend die Beine aus dem Auto. Meggie stieg auch aus und stellte sich neben sie. Das Herz schlug ihr bis zum Hals. Sie hatte noch nie einen Mann mit einem Gewehr gesehen. (f. 133)	Elinori zbriti me mëdyshje. Megi e ndoqi pas. Zemra i rrihte si e marrë. Nuk ishte ndodhur asnjëherë përballë një njeriu me armë zjarri në dorë. Kishte parë të tillë vetëm në televizor. (f.109)

Përkthimi paraqet mjaft qartë emocionin dhe tensionin e personazhit. Kuptimi i frazës “Das Herz schlug ihr bis zum Hals” është përkthyer në mënyrë të përshtatshme me “Zemra i rrihte si e marrë”, duke përdorur një shprehje e cila shpreh përshtypjen e një tensioni ose emocioni të theksuar. Pra, përkthimi është i përshtatshëm dhe përputhet me kontekstin e tekstit origjinal.

PËRFUNDIME

Letërsia për fëmijë mbart një nivel të caktuar vështirësie në përkthim, i cili lidhet me kulturën, gjuhën, aftësinë krijese të përkthyesit dhe një sërë strategjish që përdoren në të.

Romanet për fëmijë përdorin fraza dhe shprehje të thjeshta për t’u kuptuar nga lexuesi mbështetur në moshën e tij dhe nivelin gjuhësor që ai zotëron.

Gjuha e përpunuar me figuracion artistik (metafora, krahasime, shprehje frazeologjike) rrezikon të mos kuptohet nga lexuesit e vegjël e për këtë arsye ajo duhet të jetë e qartë.

Gjatë analizës se si është realizuar përkthimi u vu re që figuracioni artistik i përdorur nga autorja në veprën origjinale jo gjithmonë është ruajtur duke përdorur një sërë strategjish të njohura në përkthimin e letërsisë për fëmijë. Kjo dukuri u vu re më së shumti në shembuj e ilustruar për përkthimin e metaforave e krahasimeve, shprehjeve frazeologjike e idiomava për të cilat përkthyesi shpesh ka realizuar:

Ekuivalencë të plotë;

Ekuivalencë të pjesshme;

Shndërrim të metaforës në krahasim;

Përshtatje sinonimike;

Mungesë të plotë ekuivalence;

Në përshtatjen e shprehjes frazeologjike;

Perifrazime neutral;

Përkthim të barazvlefshëm dhe përshtatje kontekstuale etj.

Nga analiza konkrete e shembujve të marrë mbërrimë në disa përfundime themelore:

Përkthimi i letërsisë për fëmijë mbart vështirësi që lidhen me natyrën e gjuhës origjinale dhe natyrën e gjuhës në të cilën përkthehet.

Përkthimi i figuracionit artistik, shprehjeve frazeologjike, idiomave varet më së shumti me jo vetëm aftësinë e përkthyesit për të zgjedhur formën më të plotë në të cilën ruan aspektin semantik, ngarkesën emocionale dhe vlerën estetike por edhe në hapësirën që të krijon struktura gjuhësore, moshën e lexuesit, kultura nga e cila vjen dhe kultura në të cilën përkthehet vepra.

BIBLIOGRAFIA

1. Bushi, J. "Phraseologismen im Fremdsprachunterricht" Journal L`Association 1901 SEPIKE, Website: <http://www.sepikcloud.com> Publisher:L`Association 1901 Sepike, Country: DE. 2020 Numri i Faqeve: 4-10.
2. Funke, C. (2010) Tintenherz, Dressler Verlag, Hamburg
3. Funke, C. (2011) Zemër si boja, Botimet Dudaj, Tiranë
4. Bishqemi, A. (2006) Histori e Letërsisë Botërore për Fëmijë. Sejko, Tiranë.
5. Burger, H. (2003). Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen. (4. Ausg.). Berlin: Erich Schmidt Verlag.
6. Ehlers, S. (1996): Literarische Texte lesen lernen. München: Klett Edition Deutsch
7. Fleischer, W. (1997). Phaseologie der deutschen Gegenwartssprache. Bibliographisches Institut.
8. Klingberg, G. (1986): „*Children's Fiction in the Hands of the Translators*“. Malmo: CWK Gleerup
9. Oittinen, R. (2000): *Translating for Children*. New York/London: Garland Publishing.
10. Oittinen, R. (2006): „No Innocent Act: On the Ethics of Translating for Children“, in: Jan Van Coillie, Walter P. Verschueren (Hg.): *Children's Literature in Translation; Challenges and Strategies*. Manchester: St Jerome Publishing,
11. Puurtinen, T. (1995): *Linguistic Acceptability in Translated Children's Literature*, Joensuu: University of Joensuu.
12. Puurtinen, T. (2006): „Translating Children's Literature: Theoretical Approaches and Empirical Studies“, in: Gillian Lathey (Hg.): *The Translation of Children's Literature: A Reader*, Clevedon: Multilingual Matter.

PROF. ASSOC. DR. AIDA GJINALI
UNIVERSITY OF TIRANA
FACULTY OF FOREIGN LANGUAGES
ITALIAN LANGUAGE DEPARTMENT
aida.gjinali@unitir.edu.al

**THE ART OF COMMUNICATION
IN FOREIGN LANGUAGE CLASSES**

ABSTRACT

The purpose of this paper is to focus on communication in foreign language classes as a very important aspect related to the development of this skill in the perspective of not only mainly linguistic but above all the development of communication skills and communicative production skills in the language alien to every context and situation in which every individual will find himself in the future. Starting from this point of view, bearing in mind that in foreign languages this is even more complicated as many other factors related to the individual's personality, his cognitive styles and especially the cultural differences that exist between languages are involved, there is a need for teachers of foreign languages to consider the fact that communicating does not mean only expressing yourself correctly in that language, but knowing how to communicate within a certain context, to convey the right message, to understand what the interlocutor is conveying and to create relationships and human relations necessary for the socialization and social integration of the individual. Therefore, for this purpose, in language classes it is necessary to use diverse strategies and techniques that enable such a thing, taking into consideration the age, the language level, the student in the whole sphere of his personality for the best quality training in this aspect.

Keywords: *communication, foreign language, technique, teaching, skills.*

ARTI I KOMUNIKIMIT NË KLASAT E GJUHËS SË HUAJ

ABSTRAKT

Punimi në fjalë ka si qëllim të vëre në fokus komunikimin në klasat e gjuhës së huaj si një aspekt mjaft të rëndësishëm lidhur me zhvillimin e kësaj aftësie në këndvështrimin jo vetëm kryesisht gjuhësor por mbi të gjitha të zhvillimit të aftësive komunikuese dhe atyre prodhuese komunikative në gjuhë të huaja në çdo kontekst dhe situatë në të cilën çdo individ do të mund të gjendet në të ardhmen. Nisur nga ky këndvështrim duke pasur parasysh që në gjuhë të huaj kjo është akoma më e ndërlikuar pasi ndërfiten mjaft faktorë të tjerë që lidhen me personalitetin e individit, stilet e tij konjitive dhe sidomos me diferencat kulturore që ekzistojnë ndërmjet gjuhëve, lind nevoja që mësuesit e gjuhëve të huaja të marrin në konsideratë faktin që të komunikosh nuk do të thotë vetëm të shprehesh korrektesash në atë gjuhë por të dish të komunikosh brenda një konteksti të caktuar, të përcjellësh mesazhin e duhur, të kuptosh atë çfarë përcjell bashkëbiseduesi dhe të krijosh marrëdhënie dhe raporte njerëzore të nevojshme për socializmin dhe integrimin shoqëror të individit. Ndaj për këtë qëllim në klasat e gjuhës është e nevojshme që të përdoren strategji e teknika të larmishme që e mundësojnë një gjë të tillë duke marrë në konsideratë moshën, nivelin gjuhësor, nxënësin në tërë sferën e personalitetit të tij për një formim sa më cilësor në këtë aspekt.

Fjalë kyçe: *komunikim, gjuhë e huaj, teknika, mësimdhënie, aftësi.*

1. HYRJE

1.1. Përkufizimi i komunikimit

Nga pikëpamja psikologjike, të komunikosh do të thotë të bashkëndash, të krijosh një lidhje ose të vendosësh një marrëdhënie. Sipas përkufizimit të dhënë Iacob L¹²⁴ në librin **Psikologjia Sociale, komunikimi shihet si një marrëdhënie e bazuar në ndarjen e një kuptimi. Në aktin e komunikimit, informacioni është një premisë absolutisht e nevojshme, por që nuk është i mjaftueshëm, sepse, nëse ka një keqkuptim midis informacionit dhe kornizës relacionale që drejton dhe rregullon kuptimin e tij, komunikimi anulohet.**

¹²⁴ Iacob L., (1999), "Didactic communication" tek Cosmovici A., *Scolar Pscycology*, Iasi, Polirom.

1.2. Çdo të thotë të komunikosh

Komunikimi është një proces ndërveprimi midis njerëzve, grupeve, si një marrëdhënie e ndërmjetësuar nga fjala, imazhi, gjesti, simboli ose shenja. I konsideruar si një proces, komunikimi konsiston në transmetimin dhe shkëmbimin e informacionit (mesazheve) ndërmjet njerëzve.

Të komunikosh do të thotë t'u thuash të tjerëve se kush je, çfarë dëshiron, pse dëshiron një gjë të caktuar dhe çfarë mjetesh do të përdorësh për të arritur qëllimet e tua. Në këtë kuptim, të komunikosh do të thotë të heshtësh, të presësh përgjigjen, reagimin e atij që ke dashur të shpallësh ekzistencën e të cilit vërtet dëshiron të thuash diçka.

1.2.1. Tiparet e komunikimit

Komunikimi karakterizohet nga fakti se:

- ka gjithmonë një objektiv të materializuar në kërkesën për të ndikuar në të menduarit, ndjenjat dhe sjelljen e bashkëbiseduesit;
- qëllimi arrihet nëse mesazhi dëgjohet, kuptohet dhe pranohet nga marrësi;
- është një proces dinamik: pasi të fillojë, ai evoluon dhe ndryshon;
- është një proces i pakthyeshëm; mesazhi, pasi të jetë lëshuar dhe marrë, nuk mund të tërhiqet më;
- Ekziston një dialog i dyanshëm midis transmetuesit dhe marrësit;

1.2.2. Çfarë është arti i komunikimit

Arti i komunikimit është një fushë që ka të bëjë me strategjitë dhe teknikat e ndryshme të përdorura për të përcjellë në mënyrë efektive një mesazh ose ide tek një audiencë specifike. Ai përfshin aftësinë për të shprehur veten në mënyrë të qartë, bindëse dhe empatike, në mënyrë që të krijojë lidhje dhe mirëkuptim me të tjerët.

Brenda artit të komunikimit, merren parasysh disa aspekte, duke përfshirë:

- *Komunikimi verbal*: përfshin përdorimin e fjalëve dhe gjuhës për të shprehur mendimet, konceptet dhe emocionet. Ai përfshin zgjedhjen e fjalëve të duhura, strukturën e fjalisë, shqiptimin e saktë dhe përdorimin e duhur të gramatikës.
- *Komunikimi joverbal*: ka të bëjë me të gjitha ato sinjale dhe gjeste që shoqërojnë komunikimin verbal, si gjuha e trupit, shprehjet e fytyrës, kontakti me sy, gjestet e duarve dhe qëndrimi. Komunikimi joverbal

mund të përcjellë mesazhe të fuqishme dhe të ndikojë në perceptimin e bashkëbiseduesit.

- *Dëgjimi aktiv*: është një element themelor në artin e komunikimit. Ai përfshin t'iu kushtoni vëmendjen tuaj të plotë personit që flet, të tregoni interes, të bëni pyetje përkatëse dhe të tregoni ndjeshmëri. Dëgjimi aktiv ndihmon në krijimin e një lidhjeje më të thellë dhe nxit mirëkuptimin e ndërsjellë. Këtu është për t'u shtuar motivimi dhe interesi ndaj argumentit që duhet të ofrohet nga bashkëbiseduesi për të vijuar bashkëbisedimin.
- *Empatia*: Të kuptuarit e emocioneve dhe perspektivave të të tjerëve është një faktor vendimtar në komunikimin efektiv. Empatia përfshin vënien e vetes në vendin e tjetrit, përpjekjen për të kuptuar këndvështrimin e tyre dhe reagimin e duhur në përputhje me rrethanat.
- *Përshtatshmëria*: aftësia për të përshtatur stilin e komunikimit sipas kontekstit, audiencës dhe objektivit të dëshiruar. Kjo nënkupton aftësinë për të përdorur tone, regjistra dhe mënyra të ndryshme komunikimi për të arritur rezultate optimale.
- *Qartësia dhe konciziteti*: shprehja e qartë e ideve, shmangia e paqartësisë dhe konfuzionit. Përdorimi i gjuhës së thjeshtë dhe të drejtpërdrejtë ndihmon për të siguruar që mesazhi të kuptohet pa vështirësi.

Arti i komunikimit mund të zbatohet në kontekste të ndryshme, si komunikimi ndërpersonal, komunikime grupi, prezantime publik, negociata, marketing dhe shumë situata të tjera ku është thelbësore të përçohet informacioni në mënyrë efektive. Praktika e vazhdueshme dhe mësimi i vazhdueshëm mund të kontribuojnë në zhvillimin e aftësive komunikuese gjithnjë e më të rafinuara.

2. Rekomandimet e Parlamentit Evropian

Siç përcaktohet në Rekomandimin e Parlamentit Evropian dhe të Këshillit të 18 dhjetorit 2006 mbi Kompetencat kryesore për të mësuarit gjatë gjithë jetës (2006/962/EC):¹²⁵

Përkufizimi:

Komunikimi në gjuhët e huaja ndan gjerësisht dimensionet kryesore të aftësive të komunikimit në gjuhën amtare: ai bazohet në aftësinë për të kuptuar, shprehur dhe interpretuar konceptet, mendimet, ndjenjat, faktet dhe opinionet si në formë gojore ashtu edhe me shkrim (të dëgjuarit, të folurit, të lexuarit). dhe shkrimi) në një gamë të përshtatshme të konteksteve shoqërore dhe kulturore (në arsim

¹²⁵ Official Journal of the European Union, (2006)

[https://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:394:0010:0018:en:PDF#:~:text=The%20Reference%20Framework%20sets%20out,7\)%20Sense%20of%20initiative%20and](https://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:394:0010:0018:en:PDF#:~:text=The%20Reference%20Framework%20sets%20out,7)%20Sense%20of%20initiative%20and)

dhe trajnim, punë, shtëpi dhe kohë të lirë) sipas dëshirave ose nevojave të dikujt. Komunikimi në gjuhë të huaj kërkon gjithashtu aftësi të tilla si ndërmjetësimi dhe mirëkuptimi ndërkulturor. Niveli i aftësisë së një individi do të ndryshojë ndërmjet katër dimensioneve (të dëgjuarit, të folurit, të lexuarit dhe të shkruarit) dhe ndërmjet gjuhëve të ndryshme, dhe sipas prejardhjes sociale dhe kulturore, mjedisit, nevojave dhe/ose interesave të atij individi.

Njohuritë, aftësitë dhe qëndrimet thelbësore në lidhje me këtë kompetencë:

- Kompetenca në gjuhët e huaja kërkon njohuri të fjalorit dhe gramatikës funksionale dhe një ndërgjegjësim për llojet kryesore të ndërveprimit verbal dhe regjistrat e gjuhës. Njohja e konventave shoqërore, dhe aspekti kulturor dhe ndryshueshmëria e gjuhëve është e rëndësishme. Njohuri mbi konventat shoqërore dhe aspektin kulturor dhe ndryshueshmëria e gjuhëve është e rëndësishme.
- Aftësitë thelbësore për komunikim në gjuhë të huaja konsistojnë në aftësinë për të kuptuar mesazhet e folura, për të nisur, mbështetur dhe përfunduar biseda dhe për të lexuar, kuptuar dhe prodhuar tekste të përshtatshme për nevojat e individit. Individët gjithashtu duhet të jenë në gjendje të përdorin mjetet ndihmëse në mënyrë të përshtatshme, dhe të mësojnë gjuhë gjithashtu joformalisht si pjesë e të mësuarit gjatë gjithë jetës.
- Një qëndrim pozitiv përfshin vlerësimin e diversitetit kulturor, si dhe një interes e kuriozitet për gjuhët dhe komunikimi ndërkulturor.

3. Komunikimi në klasat e gjuhës së huaj

«Të folurit është një mjet thelbësor i mësimdhënies»,¹²⁶ siç thuhet nga Brighetti dhe Minuz. Gjithashtu sipas Ehlich dhe Rehbein¹²⁷ (1986) “komunikimi në klasë paraqitet si e pandërprerë, e dendur nga jashtë, pothuajse e pandërprerë vazhdimësi e fjalës”.

Në klasë, në përgjithësi ndodhin dy lloje ndërveprimesh komunikuese: komunikimi mësues-nxënës dhe komunikimi nxënës-nxënës. Në veçanti, lloji i parë i kritikohet ndonjëherë për artificialitetin e tij, veçanërisht në rastet kur mësuesi ka një rol qendror, ndërsa studenti kufizohet në përgjigjen pasive të pyetjeve dhe ndjekjen e udhëzimeve që i janë dhënë.

Megjithatë, duhet theksuar se, siç na kujton Seedhouse¹²⁸ “Ndërveprimi

¹²⁶ Brighetti C., Minuz F. (2008), *Abilità del Parlato*, Guerra Edizioni, Perugia.

¹²⁷ Ehlich K., Rehbein J. (1986), *Muster und Institution. Untersuchungen zur schulischen Kommunikation*, Gunter Narr, Tübingen.

¹²⁸ Seedhouse, P. (1995), *L2 classroom transcripts: data in search of a methodology?* TESL-EJ, 1 (4), pp. 1-37.

komunikues në klasë LS ka një veçori unike, përkatësisht lidhjen midis qëllimeve pedagogjike që qëndrojnë në themel të aktiviteteve të ndryshme në klasë dhe formave dhe modeleve gjuhësore të ndërveprimit që rrjedhin nga ato aktivitete në klasë. Ky është rasti pavarësisht nga ‘metoda’ që mësuesi përdor”².

Për rrjedhojë, vlerësimi i ndërveprimit komunikues që ndodh në momente të ndryshme të orës së mësimit duhet të bëhet mbi bazën e objektivave që mësuesi ka vendosur herë pas here për të arritur, të cilat nga ana e tyre janë të lidhura ngushtë me forma dhe modele të caktuara gjuhësore komunikimit.

Natyrisht, kjo mund të shkaktojë, në disa raste, shkëmbime komunikuese që nuk kanë të bëjnë fare me komunikimin real. Madje, mund të ndodhë edhe që, megjithëse nxënësi prodhon thënie që do të ishin të pranueshme në një bisedë normale, këto të mos pranohen nga mësuesi, pasi nuk janë në përputhje me synimet pedagogjike që ai ka vendosur.

3.1. Koha që zë komunikimi në klasë

Komunikimi *i mësuesit* ka tendencë të zërë më shumë kohë sesa ajo e studentëve, si në mësimsdhënien e gjuhës ashtu edhe në disiplina të tjera. Në fakt, Popi F.,¹²⁹ na thotë që në disa studime që kanë trajtuar këtë temë kanë nxjerrë në pah faktin se zakonisht, në klasë, nxënësi zë fjalën në 30% të kohës. Kjo e dhënë gjen një përgjigje të pjesshme në vëzhgimin se, nga katër *lëvizjet e ligjërit*, të listuara nga Bellack¹³⁰, tre, ‘strukturimi’, ‘kërkimi’ dhe ‘reagimi’ janë zakonisht të rëndësishme për mësuesin. Vetëm një, ‘përgjigja’, është zakonisht prerogativë e studentit.

Gategno¹³¹ në vëzhgimin e tij në lidhje me komunikimin në klasë vuri re pikërisht që është mësuesi ai që komunikon më shumë dhe ndaj dhe duke u bazuar në këtë vëzhgim ai hartoi një metodë të quajtur Silen Way, ku mësuesi komunikon mjaft pak duke nxitur sferën konjitive të nxënësit për zgjidhjen e problemit. Sigurisht që kjo metodë ka avantazhet dhe disavantazhet e veta nëse do të merreshim me analizimin e hollësishëm të tij, por ky nuk është qëllimi ynë në këtë punim. Ajo çfarë po kërkojmë të vëmë në dukje është fakti që tashmë rolet kanë ndryshuar dhe qëllimi i është të kuptohet qartë që në qendër të mësimsdhënies është nxënësi në gjithë tërësinë e tij dhe si e tillë është ai që duhet të komunikojë shumë më tepër në klasë se sa mësuesi. Kjo mundësohet jo vetëm duke i ofruar atij stimuj

¹²⁹ Popi F., *Interazione orale nelle classi L2* <https://digilander.libero.it/dibiasio.neoassunti/TEM-ATICA7/Favorire/interazione.pdf>

¹³⁰ Bellack, A., Kliebard, H., Hyman, R., Smith, F. (1966). *The Language of the Classroom*. Teachers College Press, New York.

¹³¹ Richard J., Rodgers T.S., (2001), *Approaches and Methodologies in Language Teaching*, Cambridge University Press, London.

të mjaftueshëm për realizimin e një komunikimi efikas por duke përdorur teknika të tilla që ia mundësojnë atij këtë lloj komunikimi. Gjithsesi në realizimin e një komunikimi dialogues në gjuhë të huaja ndërmjet dy apo më shumë bashkëbiseduesish ndikojnë shumë faktorë duke u nisur nga ato individuale në ato të jashtëm. Këto faktorë janë:

- Personalë (personaliteti, emocionet, të qenët introversë apo jo) ¹³²
 - Druajta për të qenë të saktë në përcjelljen e mesazhit, saktësi kjo si në këndvështrimin e e saktësisë gramatikore ashtu edhe kuptimore
 - Dëshifrimi i kodit gjuhësor të ofruar
 - Interpretimi i gabuar i gjuhës verbale dhe jo
 - Interpretimi gabuar i aspekteve të gjuhës paraverbale
 - Motivimi
 - Argumenti i bisedës
 - Lloji i inteligjencës që përdorim në komunikim (Gardener) ¹³³
 - Lloji i tipologjisë së individit: auditiv, visiv, etj.

- Të jashtëm
 - Konteksti në të cilën ndodh eventit komunikativ, pra kuptueshmëria e e tij
 - Ritmi i të folurit, shpejtësia, intonacioni që mund të deshifrohen dhe interpretohen në mënyrë të gabuar
 - Niveli gjuhësor i komunikimit
 - Regjistri gjuhësor
 - Tipologjia e tekstit komunikues
 - Etj.

Sigurisht që komunikimi influencohet akoma nga shumë faktorë të tjerë të cilët ndikojnë pozitivisht apo negativisht në komunikim.

Ajo çka duhet të ketë parasysh mësuesi në mësimin e gjuhës së huaj është që të ketë parasysh të gjithë këto faktorë në mënyrë të tillë që të ofrojë larmi teknikash për zhvillimin e komunikimit, të stimulojë nxisë dhe ofrojë mbështetjen e duhur për t'i mundësuar çdo nxënës në klasën e tij artikulumin e gjuhës së huaj duke pasur parasysh që qëllimi kryesor i këtij artikulumit është përcjellë dhe kuptueshmëria e mesazhit duke i dhënë më rëndësi atij sesa formës siç dhe udhëzohet nga metodat dhe qasjet e që e vënë theksin më shumë tek efikasiteti i mesazhit sesa tek forma e tij.

¹³² Mariano L., Pozzo G., (2002), Stili, strategie e strumenti nell'apprendimento linguistico, La nuova Italia, Firenze.

¹³³ Gardener H., (2006), Multiple Intelligences: New Horizons in Theory and Practice. New Horizons.

4. Teknika për zhvillimin e aftësisë komunikuese në klasë

➤ Dramatizimi ¹³⁴

Është një formë simulimi që nuk lejon asnjë liri: nxënësit duhet të recitojnë (përmendësh ose duke lexuar) tekstin e gjetur në manual ose në një tekst të përgatitur nga mësuesi ose nga vetë klasa. Kjo teknikë kërkon shumë kohë për t'u përgatitur. Sidomos nëse regjistrohet dhe më pas analizohet së bashku me nxënësit, mundëson memorizimin e shprehjeve që kryejnë aktet komunikuese, por përpjekja e ekzekutimit nuk duket adekuate për rezultatet.

Shërben për të memorizuar shprehjet në aktet kryesore të komunikimit

➤ Marrja e rolit /Role taking

Ky term i krijuar nga Littlewood i referohet atij lloji të simulimit në të cilin studentët janë ende shumë të udhëhequr nga teksti burimor dhe kufizojnë ndërhyrjen e tyre në ndryshimin e disa elementeve.

Merrni si shembull një situatë të vendosur në një bar; për aktet komunikuese në lidhje me ofertën e një pije, pranim (ose refuzim, ose modifikim) dhe falënderim. Në gjuhën e huaj është paraqitur paradigma e asaj që mund të ofrohet në një lokal, duke përdorur një listë çmimesh që liston pijet; një fotografi ose poster që tregon banakun në një lokal; copa nga insertet e reklamave për pije dhe pije alkoolike.

Në mësimin e një gjuhe të huaj si gjuhë e dytë, mësuesi mund t'i bëjë vetë studentët të kujtojnë këtë paradigmë, duke u kërkuar atyre të ndajnë përvojat e tyre, duke rikrijuar një listë çmimesh të besueshme në dërrasën e zezë, duke i bërë ata të gjejnë reklama.

Kryen këtë operacion zëvendësimi. Mësuesi sugjeron dramatizimin e tekstit burimor, duke ndjekur transkriptimin e tij, duke zëvendësuar atë që mund të zëvendësohet.

Ky nuk është një operacion thjesht mekanik: nëse teksti burimor fliste për "KAFFE", kualifikuesit mund të ishin "e shkurtër ; e gjatë; makiato"; nëse në rolin e një studenti nuk porosit një kafe, por një uiski, kualifikimi i mundshëm është "me/pa akull"; një kola në vend do të jetë "me / pa akull. Pipë , limon"; e kështu me radhë. Për më tepër, çmimi gjithashtu ndryshon rast pas rasti dhe studenti që simulon rolin e kamarierit duhet ta ketë parasysh këtë. Një modifikim, pra, nënkupton të tjerat, kaskadë, dhe ushtrimi është më kompleks se sa mund të duket në shikim të parë.

¹³⁴ D'annunzio B., https://www.italy.it/sites/default/files/Filim_TECNICHE_DIDATTICHE.pdf

➤ **Krijimi i roleve/ Role making** ¹³⁵

Ky lloj simulimi ofron më shumë hapësirë për zgjedhjet autonome të bashkëbiseduesve: paraqitet situata dhe tregohen aktet kryesore komunikuese që duhen kryer, por nxënësit i lihet detyra të shtojë të gjitha aktet e nevojshme rutinë shoqërore (përsëritje, faleminderit. etj.), dhe të kryejnë aktet komunikuese sipas shprehjeve të ndryshme që nxënësit kanë gjetur në tekstin hapës (L italisht) dhe në përvojën e tyre të përditshme (italisht L2). ¹³⁶

Ky lloj i teknikës së simulimit korrespondon pjesërisht me atë që Robert di Pietro e ka përcaktuar si skenar, i cili megjithatë përfshin edhe artikullin tjetër, lojën e roleve të duhura.

➤ **Loja me role/ role play**

Ky variant është më i liri nga të gjithë ata që përfshihen në zonën e simulimit. Koordinatat e situatës, qëllimet e ndërveprimit, çdo informacion shtesë u jepen studentëve dhe më pas studentët lihen të lirë të zhvillojnë shkëmbimin komunikues sipas strategjive të tyre, duke kujtuar elementë nga njësiti e mëparshme ose nga përvoja ose nga përvoja e përditshme, duke shtuar detaje etj.

Loja me role (loja ose interpretimi i roleve) konsiston në simulimin e sjelljeve dhe qëndrimeve të adoptuara përgjithësisht në jetën reale; rolet i marrin dy ose më shumë nxënës përballë grupit të bashkëmoshatarëve – vëzhgues. Nxënësit duhet të marrin përsipër rolet e caktuara nga mësuesi dhe të sillen ashtu siç mendojnë se do të sillen në të vërtetë në situatën e dhënë.

Prandaj, kjo teknikë ka për qëllim të fitojë aftësinë për të imituar një rol dhe për të kuptuar në thellësi atë që kërkon roli. Luajtja me role nuk është përsëritje e një skenari, por një recitim i vërtetë subjekti. Ka të bëjë me sjelljet e individëve në marrëdhëniet ndërpersonale në situata të sakta operationale për të zbuluar se si njerëzit mund të reagojnë në rrethana të tilla.

➤ **Dialogu i hapur**

Kjo teknikë është pjesërisht e jashtme për grupin e ilustruar deri më tani: nxënësve u jepet një fletë në të cilën shfaqen vetëm rreshtat e njërës personazh dhe ftohen të krijojnë rreshtat e tjetrit. Për ta bërë këtë, ata duhet të kenë parasysh rreshtat e mëparshëm por edhe vijues; është një teknikë që forcon ndërgjegjësimin për

¹³⁵ Balboni P.E., (2014) Didattica dell'italiano a stranieri, Bonacci, Roma.

¹³⁶ Daniela Bertocchi, 1995, Il dialogo, il finto dialogo e il monologo. <file:///C:/Users/m/Downloads/303214.pdf>

dimensionin tekstual, që është unitar, koherent dhe koheziv i një dialogu.¹³⁷

Gjatë këtyre aktiviteteve mësuesi duhet të ndërhyjë sa më pak: në fakt ai nuk do të jetë pranë nxënësve të tij kur duhet të përdorin italishten në situata reale.

Është mësuesi ai që tregon qartë përfundimin e ushtrimit të simulimit, përndryshe çiftet më të ngadalta monopolizojnë përdorimin e orës së mësimit dhe çiftet që kanë mbaruar humbasin përqendrimin; për të ndaluar aktivitetin, një ose më shumë çifteve mund t'i kërkohej të kryejnë versionin e tyre të dialogut para klasës: nga njëra anë, kjo çon në vëmendje më të madhe gjatë shfaqjes së parë, e cila u zhvillua në «privat» e tavolinë; së dyti, ofron një lloj modeli për korrigjim; çiftet që e kanë zhvilluar dialogun ndryshe mund të kërkojnë sqarime, ndërhyrjet korrigjuese mbi atë dialog mund të korrigjojnë në mënyrë indirekte dialogët e çifteve të tjera etj.

Aktivitetet simuluese janë të dobishme për mbledhjen e reagimeve, d.m.th. informacione mbi autonominë funksionale të studentëve individualë. Rezultatet e këtyre vëzhgimeve mund të raportohen në një formë ose në një regjistër, për t'u bërë më pas pjesë e vlerësimit përfundimtar. Të paktën dy faktorë duhet të mbahen të ndarë në verifikim:

- efektiviteti pragmatik i komunikimit
- korrektësinë gjuhësore të shprehjes

➤ **Transkodifikimi**

Kalimi nga një kod në një tjetër p.sh.

- Nga ai i shkruar në atë folur, (përmbledhja, diskutimi mbi argumentin që trajtohet në tekstin e shkruar)
- nga ai pamor në atë të folur (një pikturë, figurë, imazh e diskutimi mbi të)
- nga mimika në atë të folur (gjetja/sfidë/ problem solving)
- lojëra me fjalë

5. **Korrigjimi i gabimeve në komunikim kur dhe si** ¹³⁸

Metodat më të hershme e shikonin gabimin si një pengesë serioze në mësimin e gjuhës së huaj dhe insistonin në shmangien dhe korrigjimin e menjëhershëm të tij dhe e ndëshkonin atë. Kështu që edhe mësuesit e formimit tradicional prirën ta korrigjojnë atë për saktësi nga ana morfologjike, sintaksore, shqiptimore, leksikore kjo duke e konsideruar atë një devijancë saktësie që duhet shmangur

¹³⁷ Mezzadri M., (2015), I nuovi ferri del mestiere, Bonacci editore, Torino, Italia, fq. 214- 220.

¹³⁸ Mezzadri M., (2015), I nuovi ferri del mestiere, Bonacci editore, fq. 276

medoemos pasi mund të sjellë në ngulitjen e gabimit në memorien e nxënësit.¹³⁹

Çfarë ndodh zakonisht me trajtimin e gabimit në komunikim:

- Ai korrigjohet menjëherë pa u shpjeguar se ku qëndron gabimi, gjë që nuk sjell reflektim mbi atë që korrigjohet dhe si rrjedhojë mbetet sërish pjesë e nxënësit;
- Ndërpritet rrjedha e komunikimit dhje kjo sjell ndërprerje të vijueshmërisë së aktit komunikativ;
- Krijon tension tek nxënësi i cili i korrigjuar në mënyrë të vazhdueshme mund ta ndërpresë fare komunikimin;
- Krijon një atmosferë demotivimi pasi nxënësi i korrigjuar krijon një vlerësim të ulët për veten si i paaftë për të krijuar një akt komunikues.
- Frenon dëshirën për t'u shprehur para mësuesit pasi duke e parë atë si pikë referimi gjuhësore të një niveli të lartë nuk e krahason dot veten me të ndaj dhe mund të mos e fillojë fare një akt komunikimi.

5.1. Shmangia e problematikave në korrigjim

Mësuesi me formim bashkëkohor e ka tashmë të qartë që vlera e komunikimit është përcjellja e mesazhit dhe kuptueshmëria e tij nga bashkëbiseduesi në mënyrë të tillë që akti komunikativ të ketë vijueshmëri kjo duke konsideruar më shumë jo formën sesa mesazhin në vetvete. Gjithashtu duke pasur parasysh që gabimi tashmë konsiderohet një hap i mëtejshëm drejt përmirësimit dhe shërben si moment reflektimi si për mësuesin ashtu edhe për nxënësin.¹⁴⁰ Mënyra e korrigjimit është mjaft e rëndësishme pasi kjo ndikon në vijueshmërinë e nxënies në mënyrë motivuese dhe efikase në të ardhmen, ndaj teknikat e korrigjimit që përdoren janë disa prej të cilave mësuesi mund të përzgjedhë duke pasur parasysh llojin e gabimit, llojin e ushtrimit, llojin e nxënësit. Gjithsesi ajo çka tashmë dihet është që:

- mësuesi nuk duhet të ndërhyjë në një akt komunikimi të ndërtuar nga nxënësi veç në rastet kur sheh vështirësi të dukshme në vijueshmërinë e dialogut;
- në raste ku moskuptueshmëria e dialogut nga njëri prej bashkëbiseduesit është e tillë që e bën dialogun të pakuptueshëm;
- Në raste kur vijimi i dialogut nuk gjen një përmbyllje dhe zgjatet më tepër se sa koha e përcaktuar;

¹³⁹ Mezzadri M., (2002) Correzione degli errori, në In.it, N. 1 2/Fq. 4- 9 <https://docenti.unimc.it/gianluca.frenguelli/teaching/2022/25956/files/laboratorio-2-1/testo-mezzadri>

¹⁴⁰ Monami, E. (2013). Strategie di correzione orale dell'errore in classi di italiano L2., Guerra Edizioni, Perugia.

- Në raste kur akti i komunikimit vijon në një drejtim që del jashtë situatës fillestare të përcaktuar, pa një koherencë e logjike lidhëse ndërmjetëse.

Mësuesi në lidhje me korrigjimin mund të përdorë regjistrimin e akteve komunikuese të studentëve dhe të bëjë në një moment të dytë së bashku me nxënësit diskutimin në lidhje mbi problematikat e hasura dhe trajtimin e tyre së bashku duke reflektuar mbi arsyet e këtyre problematikave.

6. Konkluzione

Për sa më lart si përfundim mund të themi që komunikosh në gjuhë të huaj është një art i ndëllikuar që kërkon impenjimin maksimal si nga ana e mësuesit ashtu dhe nga ana e nxënësit. Është e rëndësishme që mësuesi të marrë në konsiderate të gjithë faktorët që ndikojnë në zhvillimin e kësaj aftësie. Gjithashtu është e nevojshme që mësuesi të krijojë një klimë të favorshme produktiviteti në klasë të tillë që t'i mundësojë çdo nxënësi të kapërcejë barrierat psikologjike, gjuhësore dhe kulturore me qëllim prodhimin e komunikimit. Një rol të rëndësishëm padyshim luajnë materialet didaktike të nevojshme që nxisin e favorizojnë një prodhim të tillë, por padyshim aftësia e mësuesit për të krijuar situata komunikimi spontane duke shfrytëzuar çdo mundësi që ofrohet dhe duke u dhënë nxënësve mundësi që ata të krijojnë gjithashtu në mënyrë evente komunikimi që i do i ndihmojnë ata në të ardhmen në çdo kontekst të mundshëm.

BIBLIOGRAFIA

1. Balboni P.E., (2014) Didattica dell'italiano a stranieri, Bonacci, Roma.
2. Balboni, Paolo E. (2012). Le sfide di Babele. Insegnare le lingue nelle società complesse, Utet Università, Torino.
3. Bellack, A., Kliebard, H., Hyman, R., Smith, F. (1966). The Language of the Classroom. Teachers College Press, New York.
4. D'annunzio B., https://www.italy.it/sites/default/files/Filim_TECNICHE_DIDATTICHE.pdf
5. Gardner H., (2006), Multiple Intelligences: New Horizons in Theory and Practice. New Horizons.
[https://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:394:0010:0018:en:PDF#:~:text=The%20Reference%20Framework%20sets%20out,7\)%20Sense%20of%20initiative%20andhttps://www.edilingua.it/it-it/Flip.aspx?ElementID=b1dd8d1b-65bb-4a8d-8a03-bd1805733b62](https://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:394:0010:0018:en:PDF#:~:text=The%20Reference%20Framework%20sets%20out,7)%20Sense%20of%20initiative%20andhttps://www.edilingua.it/it-it/Flip.aspx?ElementID=b1dd8d1b-65bb-4a8d-8a03-bd1805733b62)

6. Iakob L., (1999), "Didactic communication" tek Cosmovici A., *Scolar Pscycology*, Iasi, Polirom.
7. Mariano L., Pozzo G., (2002), *Stili, strategie e strumenti nell'apprendimento linguistico*, La nuova Italia, Firenze.
8. Mezzadri M., (2002) *Correzione degli errori*, në *In.it*, N. 1 2/Fq. 4- 9
<https://docenti.unimc.it/gianluca.frenguelli/teaching/2022/25956/files/laboratorio-2-1/testo-mezzadri>
9. Mezzadri M., (2015), *I nuovi ferri del mestiere*, Bonacci editore, Torino, Italia, fq. 214- 220.
10. Monami E., (2021), *Correggere l'errore nelle classi di lingua L2*, Università per stranieri di Siena, Edilingua,
11. Monami, E. (2013). *Strategie di correzione orale dell'errore in classi di italiano L2.*, Guerra Edizioni, Perugia.
12. Official Journal of the European Union, (2006)
13. Popi F., *Interazione orale nelle classi L2* <https://digilander.libero.it/dibiasio.neoassunti/TEMATICA7/Favorire/interazione.pdf>
14. Richard J., Rodgers T.S., (2001), *Approaches and Methodologys in Language Teaching*, Cambridge University Press, London.
15. Seedhouse, P. (1995)., *L2 classroom transcripts: data in search of a methodology?* *TESL-EJ*, 1 (4), pp. 1-37.
- Torresan P., *Gestire l'errore*, (2011),
<file:///C:/Users/'m/Downloads/Dialnet-GestireLerroreELusoDellaLinguaMadreNellaClasseDiLi-4925270.pdf>
16. Ciliberti A., Margutti P., *Modulo 4. Interazione in classe e gestione delle dinamiche di gruppi multilingui e multiculturali*: http://venus.unive.it/italdue/80/mod_4_ciliberti.pdf

DR. VIOLETA SHABA & DR. ORGES SELMANI

DEPARTAMENTI I GJUHËS ANGLEZE, FAKULTETI I GJUHËVE TË HUAJA,
UNIVERSITETI I TIRANËS

violeta.shaba@unitir.edu.al & orges.selmani@unitir.edu.al

“DY SHPIRTRA NË NJË TRUP”

RASTI I ‘MIQVE TË RREMË’ NË GJUHËN ANGLEZE DHE SHQIPE

ABSTRAKT

Kategoria leksikore e fjalëve të njohura si “miq të rremë” paraqet vështirësi dhe përbën burim gabimesh për përdoruesit e një gjuhe të huaj, pavarësisht nivelit gjuhësor. Këto çifte fjalësh, në dukje të njëjta apo shumë të ngjashme por të ndryshme në kuptim, krijohen vazhdimisht qoftë si fjalë të huazuara, qoftë si fjalë që kanë të njëjtën prejardhje por që me kalimin e kohës kanë ndryshuar kuptim. Kjo kumtesë trajton pikërisht këtë dukuri gjuhësore duke analizuar disa nga rastet më të përhapura të kësaj miqësie të rreme mes dy gjuhëve - angleze dhe shqipe, si dhe arsyet që motivojnë përdorimin e tyre në komunikim dhe përkthim. Bazuar në të dhënat nga të dyja gjuhët propozohet një listë me “miq të rremë” në të dyja gjuhët shoqëruar me gjegjësit e saktë në gjuhët përkatëse, angleze dhe shqipe.

Kumtesa hedh sadopak dritë mbi problemet gjuhësore në komunikim dhe përkthim që vijnë nga keqpërdorimi i këtyre njësive leksikore, çka çon në humbje të paqëllimshme të kuptimit të synuar dhe/ose keqkuptime të cilat mund të shmangen duke theksuar rëndësinë e ndërgegjësimit lidhur me këto çifte fjalësh të pranishme në gjuhën angleze dhe shqipe, si dhe vëmendjen që duhet t’i kushtohet togut leksikor ku bashkëpërdoren këto fjalë që ngrenë “kurthe” për përdoruesit e gjuhës së huaj.

Fjalë kyçe: *miq të rremë, ndikim, formë, kuptim, kurth, përkthim*

ABSTRACT

The category of words known as ‘false friends’ poses difficulty and constitutes a source of mistakes for the users of a foreign language, despite their language level. These word pairs identical or highly similar in form but different in meaning are constantly created as borrowings or words of the same origin but whose meaning diverged over the centuries. This paper explores this particular linguistic phenomenon and examines the most common cases of this false friendship between English and Albanian, as well as the reasons motivating their use when communicating or translating. Based on the data from both languages, a list of ‘false friends’ is compiled and their correct translations are shown alongside them.

The paper aims to provide insights into the linguistic and the communication/translation problems stemming from a misuse of these lexical items, which leads to involuntary loss of the meaning intended and/or misunderstandings which may be avoided if awareness is raised about the existence of these word pairs in English and Albanian and attention is paid to collocations in which these deceptive words that set traps for foreign language users appear.

Key words: *false friends, language interference, form, meaning, trap, translation*

Nxënësit që mësojnë një gjuhë të huaj, folësit e një gjuhe të huaj apo përkthyesit përballen me probleme të ndryshme që lindin nga dallimet që ekzistojnë mes gjuhës amtare dhe gjuhës së huaj, dallime këto që lidhen me strukturat e tyre gramatikore, sintaksore dhe leksikore. Ndikimi i gjuhës amtare në gjuhën e huaj shërben për të shpjeguar shumë gabime që bëhen jo vetëm në fillimet e kompetencës gjuhësore të nxënësit por edhe në nivele më të larta të ligjërimit. Sipas një prej parimeve të të nxëniet ne i japim kuptim informacionit të ri që marrim apo ideve të reja duke i lidhur ato me njohuritë tona të mëparshme. Ekzistojnë dy lloj njohurish gjuhësore të mëparshme, të cilat nxënësit që mësojnë një gjuhë të huaj, por jo vetëm, mund t’i shfrytëzojnë në mënyrë që t’u japin kuptim fjalëve të reja që hasin; e para renditet njohja a njohuritë që kanë për gjuhën amtare dhe, e dyta, njohuritë që zotërojnë për gjuhën tjetër. Në rastin e parë flitet rëndom për “transferim” dhe në rastin e dytë për “përgjithësim.” (Handbook of Applied Linguistics, 2008). Një nga mënyrat për të kuptuar se ç’ ndodh në mendjen e nxënësit që po mëson një gjuhë të huaj është të shikosh jo vetëm format e sakta që prodhon, por edhe gabimet (shih Corder, 1967; James, 1998; Richards, 1974), analiza e të cilave hedh dritë mbi procesin e të nxëniet të gjuhës së huaj.

Një nga problemet që hasin folësit e një gjuhe amtare e cila nuk ndan shumë tipare me gjuhën e huaj, siç është rasti i gjuhës shqipe dhe asaj angleze, është

keqpërdorimi e një kategorie të veçantë leksikore të fjalëve të njohura si “miq të rremë”. Ky term u krijua nga Maxime Koessler dhe Jules Derocquigny në veprën e tyre të rëndësishme *Les faux amis, ou, Les trahisons du vocabulaire anglais: conseils aux traducteurs* [Miq të rremë, ose, Tradhtitë e fjalorit të gjuhës angleze: Këshilla për përkthyesit] (1928). Dukuria e “miqve të rremë” është një çështje e ndikimit gjuhësor. I referohet ekzistencës së dy fjalëve të dhëna në dy a më shumë gjuhë natyrale të cilat janë të njëjta apo shumë të ngjashme për nga mënyra si shkruhen dhe/ose shqiptohen e, megjithatë, kuptimet e tyre mund të jenë plotësisht apo pjesërisht të ndryshme, pra fjalë që kanë të njëjtën formë por ndryshojnë plotësisht apo pjesërisht sa i përket kuptimit. Përkufizimi që jep T. Hayward and A. Moulin në terma sosyrianë për problemin e miqve të rremë konsiderohet nga më të arsyeshmit dhe më të kuptueshmit:

“Në gjuhën amtare të nxënësit një *shenjues* i caktuar lidhet me një *të shenjuar* të caktuar. Në momentin që shfaqet *shenjuesi*, edhe në një kontekst të gjuhës së huaj, lidhja e sipërpërmendur është aq e fortë, sa përdoruesi automatikisht mendon të *shenjuarin* në gjuhën e tij amtare (*në tërësinë e tij*).” (cit. në *Semantics and Pragmatics of False Friends*, 2008).

Keqpërdorimi i këtyre çifteve të fjalëve vjen shumë natyrshëm pasi reagimi i parë i çdokujt ndaj një fjale të huaj që i ngjet një fjale në gjuhën e tij amtare, në të shkruar apo në të shqiptuar, është që të mendojë se kanë edhe kuptim të njëjtë. Këtë reagim e përforcon edhe më shumë fakti që ka shumë fjalë që ngjasojnë si në formë, ashtu edhe në kuptim – “miq të vërtetë” që sjellin gëzim kur vijnë. Çdo folës i gjuhës duhet ta shfrytëzojë këtë miqësi të mirë (*problem - problem, instinkt - instinct, distancë - distance, diplomaci- diplomacy, hotel- hotel, etj.*), pa harruar edhe shumë ‘miq të rremë’ që sjellin probleme. Këta të dytët i kemi ndarë në dy kategori të gjera:

1. ‘Miq të rremë’ që kanë të njëjtën rrënjë, por kanë marrë kuptime të ndryshme në shekuj (*aktualisht (shqip.) - actually (angl.)*), si dhe ata që ngjashmërinë e kanë krejt të rastësishme (miq të rremë të plotë).
2. ‘Miq të vërtetë’ me një ose më shumë kuptime të përbashkëta por ‘të rremë’ në kuptimet shtesë që nuk gjenden në gjuhën tjetër: *argument* (‘miq të rremë’ të pjesshëm).

Kjo dukuri gjuhësore, që i ngre kurthe jo vetëm nxënësve të gjuhës së huaj, por edhe përkthyesve jo të sprovuar, përbën burim gabimesh dhe ngatërresash për folësit vendas të të dyja gjuhëve. Është e vërtetë që pjesa më e madhe e nxënësve shqiptarë që mësojnë gjuhën angleze, pavarësisht nivelit të gjuhës që zotërojnë, i keqpërdorin këto çifte fjalësh. Këto fjalë të ngjashme apo thuajse të njëjta me forma fonologjike dhe morfologjike të ngjashme, por me kuptime që ndryshojnë

në shkallë të ndryshme bëjnë që shqiptarët të bien në kurth e të mendojnë se, meqë këto fjalë në gjuhën burimore dhe të synuar kanë të njëjtën formë, kanë edhe të njëjtin kuptim. Të bindur për kuptimin e fjalës në gjuhën shqipe, ata krijojnë një ndjesi të rreme sigurie që edhe termi gjegjës në gjuhën angleze ka ekzaktësisht të njëjtin kuptim si termi në gjuhën shqipe. Kështu, është e rëndësishme që kuptimi të sqarohet, të mësohet e të njihet në përdorim në mënyrë që “miqtë e rremë” të mos ngatërrohen me “miqtë e vërtetë”, pasi problemi qëndron në faktin që nxënësit nuk janë të vetëdijshëm për ekzistencën e tyre. Kështu, mësuesit duhet t’i paralajmërojnë nxënësit për këtë grackë që kurdiset vetvetiu dhe t’i ndërgegjësojnë lidhur me këtë rrezik që fshihet pas përdorimit të këtyre fjalëve në dukje njësoj.

Le të marrim si shembull e të analizojmë mbiemrin ngatërrestar *actual* dhe ndajfoljen *actually* në anglishte. Në gjuhën angleze kuptimi dhe përdorimi i tyre ka devijuar, duke rezultuar në ‘miq të rremë’ në shumë gjuhë evropiane (numërohen 14), ndër to edhe në shqipe. Në gjuhën angleze *actual* përdoret për të theksuar diçka që është e vërtetë apo ekziston në të vërtetë dhe nuk do të thotë *aktuale* si në shqipe a gjuhë të tjera evropiane. Ndajfolja *actually* është ndoshta edhe më problematike se mbiemri duke qenë se përdoret për të theksuar, kundërshtuar një informacion, apo për t’i shtuar informacion të ri asaj që sapo ke thënë, për të dhënë një mendim, ose për të nisur një bisedë të re në gjuhën angleze dhe nuk do të thotë *aktualisht* si në shqipe apo dhe shumë gjuhë të tjera. Në dallim nga shumë gjuhë evropiane, përfshirë edhe shqipen, fjalët *actual* dhe *actually* në gjuhën angleze nuk i referohen kohës. Problemi me këto fjalë qëndron në faktin që ato mund të shfaqen natyrshëm në një fjali e cila tingëllon e saktë, por kuptimi i synuar ose humbet, ose keqinterpretohet dhe, si rrjedhojë, fjala keqkuptohet. Mund të merret me mend se ç’ fjali formohet nëse një folës shqiptar i gjuhës angleze e formon fjalinë në bazë të bindjes së gabuar se fjala e ngjashme në gjuhën angleze është mik i besueshëm në një kohë që nuk është. Le ta ilustrojmë me një fjali të thjeshtë: ‘*Actually, I live alone*’. Kuptimi që përcjell kjo fjali është ndryshe nga kuptimi që ajo synon të përcjellë (*Aktualisht jetoj vetëm*) e që ka të bëjë me të jetuarit vetëm, të paktën për momentin, kuptim ky që ka humbur. Kuptimi i përcjellë është kundërshtimi i diçkaje që i është thënë më parë ose në momentin e komunikimit (*Faktikisht, jetoj vetëm*). Problemi me këtë fjali qëndron në faktin që gabime të tilla mund të kalojnë pa u vënë re, duke qenë se në këtë kontekst leksikor fjala *actually* shfaqet natyrshëm e qëndron mirë, pa ngritur dyshime që mund të ketë një gabim që rri fshehur. Gabimi nuk korrigjohet nëse bashkëbiseduesi nuk ka njohuri për gjuhën amtare të atij që e ndërtoi fjalinë.

Po kështu, nëse dikush, gjuha amtare e të cilit është gjuha angleze, e përshkruan dikë si *a sympathetic person*, tek një shqiptar kjo fjalë mund të vijë me kuptimin

‘good looking’ për shkak të ngjashmërisë në sipërfaqe me fjalën në shqipe ‘simpatik’ d.m.th., ‘i pashëm’ e jo në kuptimin që synohet të përcillet nga folësi që, në fakt, po përshkruan një person që tregohet i mirë me dikë që ka një problem sepse e kupton si ndihet.

Më poshtë kemi renditur fjalët më të përdorshme në gjuhën shqipe të cilat nuk kanë të njëjtin kuptim me fjalët me të njëjtën formë në gjuhën angleze. Lista padyshim që nuk është shteruese. Për më shumë kuptime dhe përkthime të tjera të mundshme referojuni zërit përkatës në fjalor.

Fjala ‘mike e rreme’ në gjuhën shqipe	Përkthimi në gjuhën angleze i fjalës shqipe	Fjala ‘mike e rreme’ në gjuhën angleze dhe kuptimi	Përkthimi në gjuhën shqipe i fjalës ‘mike të rreme’
aktual/e	<i>present, current, of current interest, topical</i>	actual	i/e vërtetë, reale etj.
aktualisht	<i>currently, at the moment, at the present time</i>	actually	faktikisht, në fakt
i/e edukuar	<i>polite, having good manners</i>	educated	i arsimuar, i shkolluar
librari	<i>a bookshop</i>	library	bibliotekë
simpati	<i>a liking for sb/sth</i>	sympathy	ndjenjë keqardhjeje
simpatik/e	<i>handsome, good-looking, nice, pleasant, likeable</i>	sympathetic	që ndjen keqardhje
fabrikë	<i>a factory</i>	fabric	cohë, pëlhurë
gjimnaz	<i>general high school</i>	gymnasium	palestër
shef	<i>a person in charge, head, chief, boss</i>	chef	kryekuzhinier
pretendoj	<i>claim</i>	pretend	shtirem
novelë	<i>a short-story</i>	novel	roman
motorist	<i>a mechanic</i>	motorist	shofer
magazinë	<i>a storehouse</i>	magazine	revistë
miting	political rally	meeting	takim, mbledhje
prezervativ	<i>a condom</i>	preservative	konservant
vagabond	an unprincipled person	vagabond	endacak

Tab.1 Fjalët në shqip të cilat nuk kanë të njëjtin kuptim me fjalët me të njëjtën formë në gjuhën angleze

Një nga arsyet pse ekzistojnë këta ‘miq të rremë’ është fakti që gjuha shqipe ndoshta i ka huazuar nga i njëjti burim si gjuha angleze, por shqipja ka mbajtur kuptimin fillestar. Kështu, *chef* është huazuar në gjuhën angleze nga ajo frënge me kuptimin më specifik *kryekuzhinier*, ndërkohë që është huazuar në shqipe si *shef* me kuptimin e *drejtuesit/udhëheqësit/kryetarit*, që ka qenë dhe vazhdon të jetë kuptimi i parë në gjuhën frënge. Kështu, *chef* është një ‘mik i rremë’ si në gjuhën angleze dhe frënge, ashtu edhe në gjuhën angleze e shqipe, por ‘mik i vërtetë’ në gjuhën frënge dhe shqipe. E njëjta gjë vlen edhe për fjalën *fabrikë*, që do të thotë *factory*, ashtu siç e ka kuptimin original në frëngjisht.

Disa fjalë në shqipe përkojnë me fjalë në anglishte në të gjitha kuptimet e tyre, por kjo mund të çojë në një ndjenjë të rreme sigurie, sepse ato mund të kenë edhe kuptime shtesë vetë që nuk përkojnë domosdoshmërisht dhe këto raste janë më të vështira për t’u pikasur. Kështu, ata që shfaqen si ‘miq të vërtetë’ kthehen në një burim të mundshëm ngatërrese. Këta miq të rremë e të vërtetë njëkohësisht janë të shumtë në anglishte dhe shqipe. Ka raste kur kuptimi i fjalës në gjuhën angleze është më i ngushtë apo më i gjerë sesa ai në shqipe, ose e kundërta. Fjala në shqipe *manifestoj* si folje *apo manifestim* si emër, për shembull, ka një kuptim më të gjerë sesa gjegjësi i saj në gjuhën angleze pasi nënkupton edhe *marshim nëpër rrugë për të shprehur përkrahje apo protestë kundër dikujt a diçkaje*, gjithashtu. Në tabelën e mëposhtme renditen fjalët në shqipe, gjegjësit e tyre në gjuhën angleze, si dhe kuptimet shtesë si në gjuhën shqipe, ashtu edhe në atë angleze. Lista, padyshim, nuk është shteruese. Për kuptime të tjera shtesë referojuni fjalorit.

Fjala në shqipe	Gjegjësi në gjuhën angleze	Kuptimet shtesë në gjuhën angleze ose shqipe
administroj	administer	Në gjuhën angleze: jap (dikujt mjekim/ilaç)
argument	argument	Në gjuhën angleze: mosmarrëveshje/ zënkë/ grindje
aksident	accident	Në gjuhën angleze: rastësi, diçka që ndodh pa planifikuar, pa dashje
abertoj	abort	Në gjuhën angleze: e lë në mes/e ndërpret një aktivitet sepse është e vështirë apo e pamundur t’i shkohet deri në fund
aksion	action	Në gjuhën angleze: veprime, masa
adresë	address	Në gjuhën angleze: një fjalim formal që e mban dikush para një grupi njerëzish
figurë	figure	Në gjuhën angleze: numër/shifër që përfaqëson një sasi, sidomos një numër zyrtar; një shumë e caktuar parash
familjar	familiar	Në gjuhën shqipe: që ka lidhje me familjen dhe jetën familjare; karakteristike e familjes; i/e martuar, me familje për të mbajtur, etj.

histori	history	Në gjuhën shqipe: tregim, përrallë
inteligjencë	intelligence	Në gjuhën angleze: informacion për veprimtaritë sekrete të qeverive të huaja, planet ushtarake të një armiku
kontroll	control	Në gjuhën shqipe: testim; vizitë te mjeku
konfidencë	confidence	Në gjuhën angleze: besim te vetja; ndjesia që diçka është e vërtetë
kamera	camera	Në gjuhën angleze: pajisje që shërben për të bërë foto
dramatic	dramatic	Në gjuhën shqipe: tragjike, që të shkakton vuajtje a dhembje shpirtërore
nerva	nerves	Në gjuhën angleze: nervozizëm; guxim Në gjuhën shqipe: zemërim, acarim
manifestoj	manifest	Në gjuhën shqipe: marr pjesë në manifestim/demonstratë, marshoj (në protestë)
officer	officer	Në gjuhën angleze: dikush me pozitë në një organizatë apo qeveri
provoj	prove	Në gjuhën shqipe: shikoj gjellën për kripë; provoj diçka për herë të parë; ha a pi diçka për herë të parë; përpiqem; përjetoj, etj.
patentë	patent	Në gjuhën shqipe: dokument zyrtar apo kartë ku thuhet se të lejohet me ligj të ngasësh makinën
perspective	perspective	Në gjuhën angleze: këndvështrim; aftësia për të menduar në mënyrë të arsyeshme për probleme a vendime pa i bërë të duken më të këqija apo më të rëndësishme se sa janë mënyrë e arsyeshme për të vlerësuar dhe krahasuar situatat në mënyrë që të mos mendosh që diçka është më e rëndë se ç' është në të vërtetë; Në gjuhën shqipe: e ardhmja e dikujt/ e diçkaje
popullor	popular	Në gjuhën angleze: që pëlqehet nga shumë njerëz Në gjuhën shqipe: që ka të bëjë a i përket popullit; i dashur për popullin; i thjeshtë; shumë i përhapur
partizan	partisan	Në gjuhën angleze: përkrahës i një partie politike
realizoj	realise	Në gjuhën angleze: kuptoj
simpatizoj	sympathise	Në gjuhën shqipe: pëlqej, dua dikë; Në gjuhën angleze: ndjej keqardhje për dikë, sepse ia kupton hallin;
virtual	virtual	Në gjuhën angleze: thuajse e njëjtë me gjënë që përmendet/ përshkruhet

Tab. 2 Fjalët shqip me gjegjës në anglisht

Vëmendje duhet t'i kushtohet edhe dallimeve në kombinueshmërinë leksikore të këtyre njësive leksikore në të dyja gjuhët. Nëse fjalët me të cilat kombinohen nuk janë të këmbyeshme në të dyja gjuhët, pra nëse konteksti leksikor ndryshon, atëherë kjo duhet të ngrejë alarmin që këto çifte fjalësh nuk janë miq të vërtetë.

Ta shohim këtë gjë të ilustruar tek disa fjalë në gjuhën angleze dhe shqipe:

actual: *number/ investment/exports/ëords/score/amount/in actual fact*

aktual: *temë/ problem/çështje/gjendje/ngjarje/rrethana/ kushte/rrezik*

Konteksti leksikor vlen edhe për fjalët me kuptime shtesë. Kuptimet shtesë bëhen të qarta kur përdoren në grupe leksikore specifike ku kuptimi i përbashkët nuk ka vend.

provoj: *gjellën/verën/këpucët/biçikletën/urinë
të bëj diçka*

Fjala *prove* nuk përdoret në këto kombinime fjalësh në gjuhën angleze duke qenë se nuk i ka këto kuptime që mbart fjala *provoj* në gjuhën shqipe.

familjar: *jetë familjare, detyrime (lidhje, marrëdhënie) familjare, çështje familjare, edukata familjare, rrethi familjar; njeri familjar, ngrohtësi familjare, mjedis familjar, me ton familjar. restorant familjar, mbrëmje familjare*

Fjala në gjuhën angleze *familiar* kombinohet me *sight, voice, face*, etj, por nuk formon tog a grup leksikor me fjalët më sipër pasi nuk i mbart ato kuptime.

PËRFUNDIME

'Miqtë e rremë' janë të pranishëm në gjuhën angleze e shqipe edhe pse këto dy gjuhë nuk lidhen "gjenetikisht". Kjo dukuri gjuhësore duhet sjellë në vëmendjen e nxënësve dhe përkthyesve pasi është shumë e lehtë të biesh pre e kurthit të tyre. Ato përbëjnë rrezik të fshehur sepse priremi të besojmë se ngjashmëria në formë nënkupton ngjashmëri edhe në kuptim. Ndërgjegjësimi për ekzistencën e këtyre 'miqve të rremë' është fillim i mbarë në shmangien e keqkuptimeve, shtrembërimeve të kuptimit të synuar apo përkthimeve të gabuara që vijnë nga përdorimi jo i saktë i këtyre njësive leksikore.

Mësuesit duhet të verifikojnë vazhdimisht nëse miqtë e rremë po përdoren a kuptohen saktë nga nxënësit, por edhe vetë individët e interesuar për përdorim të saktë të gjuhës nuk duhet ta marrin të mirëqenë kuptimin e fjalëve të ngjashme në formë por duhet t'i referohen tekstit dhe fjalorit për t'u siguruar që hamendësimi i tyre është i saktë.

Përveç kësaj, nxënësit duhet të ndërgjegjësohen edhe lidhur me rëndësinë që kanë togjet leksikore (konteksti leksikor). Nëse nxënësit, dhe jo vetëm ata, do t'u kushtonin vëmendje togjeve leksikore në të cilat përdoren fjalët në të dyja gjuhët, do të arrinin të kuptonin pa shumë vështirësi që këto çifte fjalësh nuk janë të këmbyeshme. Kështu, duhet theksuar se miqtë e rremë duhen mësuar në grupe leksikore në mënyrë që të shmangen ngatërresat në kuptim.

BIBLIOGRAFIA

1. Chamizo-Domínguez, P. J. (2008). *Semantics and pragmatics of false friends*. New York, NY: Routledge. (fq.2)
2. Corder, SP, 1967, *The significance of learner's errors*, International Review of Applied Linguistics
3. James, Carl, 1998, *Errors in Language Learning and Use: Exploring Error Analysis* (Applied Linguistics and Language Study), Harlow: Addison Wesley Longman
4. John Wiley & Sons, Apr 15, 2008, *Handbook of Applied Linguistics*, Blackwell Handbooks in Linguistics, Alan Davies, Catherine Elder (editors)
5. Hayward, T., & Moulin, A. (1983). False friends invigorated. In R. R. K. Hartmann (Ed.) *LEXeter '83 proceedings: International Conference on Lexicography at Exeter*. (pp. 190-198) Tübingen: Max Niemeyer. (cited by Chamizo-Dominguez, P.J. (2008) in *Semantics and pragmatics of false friends*)
6. Koessler, Maxime; Derocquigny, Jules, 1928, *Les faux amis, ou, Les trahisons du vocabulaire anglais: conseils aux traducteurs* (False friends, or, The treacheries of English Vocabulary: Advice to Translators)
7. Richards, Jack C, 1974, *Error Analysis: Perspectives on second language acquisition*, Essex, England: Longman

Fjalorët

1. *Fjalor i Gjuhës së Sotme Shqipe*, 2006, Akademia e Shkencave të Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë
2. *Longman Dictionary of Contemporary English* 6th Edition, 2014, Pearson Longman
3. *Oxford Advanced Learner's Dictionary* (online).

MA. ALBA BEQAJ

FAKULTETI I GJUHËVE TË HUAJA, DEPARTAMENTI I GJUHËS SPANJOLLE

alba_beqaj.doktorantfgjh@unitir.edu.al

**ROLI I HUAZIMEVE GREKE NË SPANJISHT DHE NË SHQIP,
NË MËSIMIN E GJUHËS SPANJOLLE TEK SHQIPTARËT**

ABSTRAKT

Në këtë studim synojmë të nxjerrim në pah vendin e huazimeve greke në gjuhën spanjolle dhe në shqipen, në drejtim të të nxënimit të spanjishtes si gjuhë e huaj tek shqiptarët. Pasi të kemi dhënë një pamje në sinkron të situatës aktuale të gjuhës spanjolle në Shqipëri, do ndalemi e do të veçojmë dukuritë dhe rastet e huazimeve nga greqishtja e lashtë, rëndësinë që kanë ato për shqipen dhe veçoritë që hasim gjatë didaktikës të gjuhës spanjolle. Do të nxjerrim në pah influencën e gjuhëve të lashta në veçanti e të greqishtes e cila ka ndikuar në rrafshin leksikor të gjuhëve në fjalë, e rrjedhimisht termat që hasim në shkencë, kulturë, letërsi dhe arti. Pas një prerje të shkurtër rreth historikut të gjuhës spanjolle kemi bërë edhe klasifikimin e fjalëve në disa fusha leksikore.

Në fund do të veçojmë rolin e huazimeve greke në didaktikën e spanjishtes në kuadër të njohurës dhe të panjohurës. Keto huazime janë pjesë e të njohurës siç është rasti i *fotografi dhe hidrologji* e cila bazuar në hipotezat e Krushen dhe Thomason lehtësojnë mësimin e gjuhës së huaj.

Key Word: *Huazim, spanjisht, gramatikë, leksikologji, glotodidaktikë, greqishte e lashtë.*

Hyrje

Elementet leksiko-gramatikore dhe prania e tyre nga një gjuhë në tjetrën përcaktojnë më së miri huazimet e njërës gjuhe tek gjuha tjetër. Dukuria e

huazimeve ka lindur gjatë një procesi të gjatë historik , kjo për shkak se gjuha nuk lidhet vetëm me një territor të caktuar, gjuha udhëton dhe së bashku me të shfaqen dhe procese të reja ku njerëzit duhet të huazojnë fjalë nga një vend në tjetrin. Studimi ynë i është përmbajtur më së shumti në klasifikimin e huazimeve dhe më konkretisht tek ajo kategori huazimesh që shpërfaqet në thelb e ndryshme nga ato të krijuara nga interferenca gjuhësore, siç mund të jenë, për shembull, rastet e gjuhës së brezit të parë apo brezit të dytë të emigrantëve, apo rastet e bilingualëve¹⁴¹.

Vetë fjala huazim në fjalorin e Gjuhës Shqipe e përcakton dukshëm si një term në gjuhësi; fjalë a strukturë e huazuar ¹⁴². Për gjuhëtarin Lazaro Carreter huazimi është; *“Element gjuhësor ose leksik ku zakonisht një gjuhë ja huazon një gjuhë tjetër, qoftë duke e përshtatur në formën e saj origjinale, apo duke e imituar ose duke e shndërruar atë. Huazimi është një huazim i inkorporuar në sistem ku mund të jetë edhe brenda së njëjtës gjuhë, kur një term i specializuar zhargon është inkorporuar në gjuhën e përgjithshme, ose anasjelltas.”*¹⁴³

Ndikimi i një gjuhë në botë është një proces aq natyral sa dhe i zakonshëm, është një fenomen që ndodh dhe në kultura të tjera. Historia faktori që çdo fjalë e huazuar ka pasur një rol të rëndësishëm në zhvillimin e gjuhëve. Sikurse dhe spanjishtja është një ndër ato gjuhë të cilat kanë një rëndësi të madhe për sa i përket numrit të folëseve që e flasin atë si gjuhë amtare por dhe si një gjuhë e dytë. Instituti Cervantes përkufizon se :

*“Spanjishtja është një gjuhë globale që po përjeton një rritje të vazhdueshme konstante. Është ndër pesë gjuhët më të mira në botë për nga numri i folësve si për nga numri i vendeve ku është zyrtare por dhe nga shtrirja gjeografike. Është gjuha zyrtare e Kombeve të Bashkuara ku gati 24 milionë njerëz e studiojnë atë si gjuhë të huaj.”*¹⁴⁴

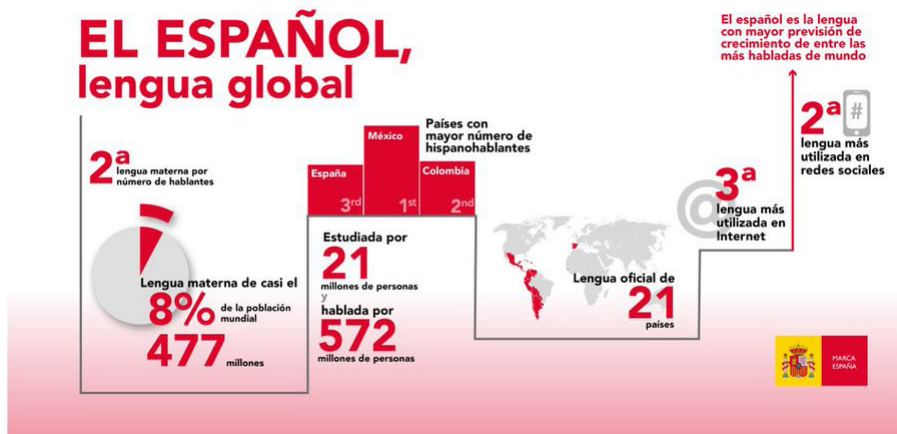
¹⁴¹ Uriel Weinreich, Languages in contact, Linguistic Circle of New York, New York 1953, f. 32-36.

¹⁴² <https://fjalorthi.com/huazim>

¹⁴³ file:///C:/Users/alba.beqaj/Downloads/El_prestamo_como_procedimiento_de_creaci.pdf fq 13

¹⁴⁴ https://www.cervantes.es/sobre_instituto_cervantes/prensa/2022/noticias/presentacion-anuario-2022.htm

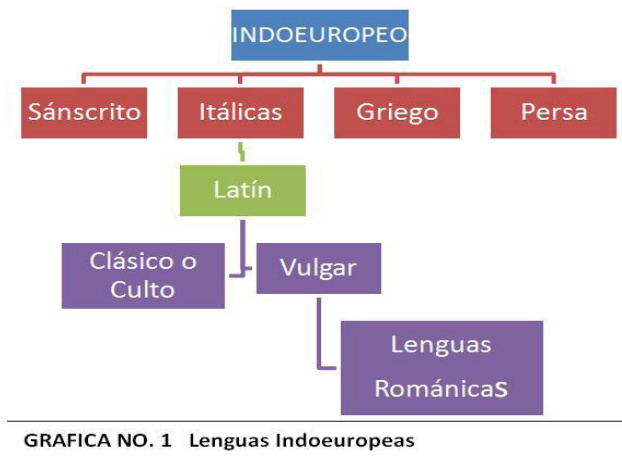
Spanjishtja Gjuhë Globale

- Tabla de la lengua española en el mundo.

Fuente tomado de la pagina central España en el ONU ¹⁴⁵

Gjuha Spanjolle vijon nga latinishtja vulgare. Për ta qartësuar edhe me gjerë burimi kryesor për formimin e gjuhëve neolatine ose romane i takon përafërsisht shekullit IX të erës sonë, ku gjuha popullore latine ose latinishtja vulgare (Lingua Latina Vulgaris ose sermo quotidianus) janë formuar nga bashkimi i gjuhës së folur latine me dialektet vendase nën ndikimin e kushteve historike të caktuara.¹⁴⁶

- Tabla de las Lenguas Indoeuropeas

Fuente tomada de una pagina central de blog¹⁴⁷

¹⁴⁵ <https://twitter.com/SpainUN/status/988423354456604672/photo/1>

¹⁴⁶ Qirjaz Kosta, Gjuha Latine Pjesa teorike 1, Shtëpia botuese e librit Universitar Tiranë, 2003. fq13.

¹⁴⁷ Naranjo Amador Elena, Nuestro idioma “el castellano”, <http://carmenelena.over-blog.es/article-articulo-sin-titulo-102744003.html>

Edhe pse kjo gjuhë sipas klasifikimit të Linguistikës Moderne i përket grupit indereuropian, ka përvetësuar tipare të shumta nga kultura të ndryshme Influenta historike greko – latine kanë dhënë një kontribut të jashtëzakonshëm në pasurimin leksik, gramatikor e gjuhësor të kësaj gjuhe.

Historia e kolonizatorëve grekë në rajonet jugore të Spanjës përgjatë viteve 1000 përpara Krishtit kanë lënë gjurmë të thella në pasurimin e kësaj gjuhe. Në Spanje shumica e rajoneve e flisnin greqishten e lashtë, krahas latinishtes që ishte një ndër ato gjuhë që kishte influencë greke dhe rrjedhimisht të dyja së bashku kanë pasur rolin e tyre gjuhësor, shkencor, kulturor por dhe gramatikor në spanjishten e sotme. Greqishtja ishte gjuha e përdorur për shkencën gjatë antikitetit klasik dhe pa dyshim vazhdoi të ishte e tillë edhe për shekujt më pas e madje vazhdon të jetë një shtyllë e pa lëkundur e leksikut sot e gjithë ditën.

Le të ndalemi fillimisht tek shpjegimi i fjalës helenizëm ose greqishtja e lartë. Sipas shpjegimit të etimologjisë, helenizëm është një term që i referohet kulturës greke. Ky term vjen nga gjuha greke që do të thotë të flasësh si një grek.¹⁴⁸ Si ka influencuar gjuha greke (helene) në spanjishten e sotme?

Gjuha e lashtë greke është origjina jo vetëm e shumë fjalëve spanjolle, por edhe e shumë parashtesave spanjolle. Konkretisht po japim disa aspekte të greqishtes të cilat kanë krijuar rrënjë gjatë gjithë historisë së gjuhëve por në veçanti dhe të spanjishtes. Janë të shumtë temat në të cilën kjo gjuhë ka ndikuar për shumë dekada, ndonëse është e rastit të theksohet që janë të paktë njerëz ato të cilët bëjnë diferencimin e një fjale apo origjinën e saj. Fokusi ynë i është drejtuar më së shumti termave tipike të një fjalori të zakonshëm komunikues, ai të cilin e hasim gjatë ditës ose në mësimin e një gjuhe të huaj të dytë. Gjuha ka influenza të jashtëzakonshme në kulturë, art, letërsi por dhe interferencat gjuhësore gjatë një ore mësimi janë të pashmangshme....

PRAPASHTESAT DHE PARASHTESAT

1. A-(gr. ἀ-), an-(gr. ἀν-, ante vocal): Është një parashtesë me konotacion negativ e cila përdoret shpesh në spanjisht. Përdoret për të ndryshuar kuptimin e fjalës. Shembujt të tillë mund të përmendim: Anamorfozis- anamorfozë në gjuhën greke -ἀναμόρφωσις *anamórphōsis* **«transformación», transformim.**

2. Para-(gr. παρα-): Para përdoret shpesh si parashtesë në formimin e disa kultizmave shkencore, me vlera të ndryshme: Paralelo – paralele në gjuhën latine - *parallēlus*, **në gjuhën greke - παράλληλος *parállēlos*.**

3.- ta-(gr. -της), -ita (gr. -ίτης), -ista (gr. -ιστής): -ita y –ista janë format e ndryshme të prapashtesave. Janë prapashtesa emërore dhe përdoren në parim për të shprehur

¹⁴⁸ Shih, Etimologia de HELENISMO <https://etimologias.dechile.net/?helenismo>

ku një person i cili kryen një veprimtari të caktuar: Hipócrita- hipokritik ne gjuhën latine - tardío hypocrita, në gjuhën greke- ὑποκριτής hypokrités.

4.ico (gr. -ικός): Prapashtesë mbiemërore e cila në përgjithësi formon mbiemra që rrjedhin nga emrat: -automático- automatik. Në gjuhën greke- αὐτόματος *autómatos*;

LEKSIKU

- 1 Fotografia: Është e përbërë nga fjala foto- De *foto-1* y -*grafia*. (gr. φωτο-) y -*grafia* (gr. -γραφία). Φωτο- rrjedh nga fjala φῶς, që do të thotë dritë ; -γραφία - γραφή.
- 2 Hidrología: Është fjalë e përbërë e formuar nga hidro- (gr. ὕδρο-) y -logía (gr. -λογία). Në gjuhën greke kjo fjalë vjen nga , ὕδρο- si dhe nga fjala νερό, që është gjithashtu ekuivalente me fjalën ujë në spanjisht; - λογία.

LETËRSIA

Marrim shkas dhe nga materiale të shumta letrare me gjini të ndryshme si historia, arti, kultura, aktualiteti i përditshëm, ku spikasim shumë fjalë të panjohura për studentin shqiptar. Gjatë leximit dhe hulumtimit të një sërë fjalësh të panjohura vumë re që disa prej tyre ishin të huazuara nga greqishtja dhe për këtë na ndihmoj RAE Real Academia Española e cila në përkthimin e tyre përcaktonte gjithashtu dhe origjinën e huazuar.

Format / gjinitë letrare si :

- Teatro-teatër në gjuhën latine- *theātrum*, në gjuhën greke -θέατρον *théatron*, **de** θεᾶσθαι *theâsthai*.
- Tragjedia –tragjedi *tragoedía*, në gjuhën greke - τραγωδία *tragōidía*.
- Komedia- komedi në gjuhën latine - *comoedía*, në gjuhën greke- κωμωδία *kōmōidía*.

HERMENEUTIKA

Kryesisht tekstet liturgjike të përshtatura deri diku për nivelin e studentëve:

- Obispo-peshkop ne gjuhën latine-tardío episcōpus, në gjuhën greke ἐπίσκοπος *epískopos*;

- Iglesia- Kishë. në gjuhën latine- *tardío ecclesiā*, në gjuhën greke -*ἐκκλησία* *ekklesiá*;
- Cristo- Krishti në gjuhën latine- *Christus*, në gjuhën greke- *Χριστός* *Christós*;

ARTI DHE MUZIKA

Terma të tjerë të cilët kanë influencuar në këtë gjuhë po i rendisim si me poshtë:
Në art, në veçanti në muzikë fjala ‘polifonia’ pra muzikë polifonike.

- polifonia – në gjuhën greke- *πολυφωνία* *polyphōnía* ‘variedad de tonos’.
- historia- në gjuhën latine- *historiā*, **në gjuhën greke *ἱστορία* *historía*.**

GJEOGRAFIA

- Evropa-(*gr.Εὐρώπη*): Emri i këtij kontinenti vjen edhe nga Mitologjia Greke. Në spanjisht ekzistojnë gjithashtu dhe disa shprehje që dhe në gjuhën shqipe kanë një përdorim me konotacion ngjyruës:
- La flecha de Cupido- shigjeta e Kupidit që vjen nga Mitologjia e Lashtë Greke ku shkurtimisht përmendim Kupidin djalin e Perëndeshës së dashurisë, Aferditës ku në mitologji ai përshkruhej si një fëmijë me krahë. Perëndesha i dhuroi një hark dhe dy lloje shigjetash ku njëra ishte prej ari dhe tjetra prej plumbi. Sot Kupidi përkufizohet si simboli i dashurisë.

KONKLUZIONE

Në këtë punim së pari i jemi referuar historikut të fjalës huazim, proceset në të cilat pëson ndryshime një gjuhë e huaj, më tej shpjeguar rëndësinë e gjuhës spanjolle si gjuhë e huaj duke e veçuar me tabela e dhe statistika. U thelluar në historikun e gjuhës spanjolle dhe folëm për influencën e gjuhës greke e latine sesi kanë ndikuar këto gjuhë në pasurimin e një tjetre. Shpjeguar përmbajtjen e helenizmit, si ekspozohet origjina kryesore e leksikut spanjoll, rëndësinë dhe kontributin që ka dhënë ndër dekada greqishtja e lashtë. Më tutje dhamë shembuj fjalësh dhe lokucionesh nga greqishtja e lashtë si dhe shpjeguar rëndësinë e tyre në nivel gjuhësor.

Nga sa më lart dalim në konkluzionin se huazimet spanjolle të shqipes herë dalin si të drejtpërdrejta e herë dalin si përcjellëse të elementeve dhe etimoneve greke. Ky korpus ka një rol jo të vogël në glododidaktikën e spanjishtes në përgjithësi dhe të studentëve njohës të greqishtes në veçanti. Ato janë fenerë orientues në rrugëtimin e gjatë e të bukur të mësimin të gjuhës së huaj.

BIBLIOGRAFIA

1. C. Battisti/G. Alessio, Dizionario etimologico italiano (DEI) Firenze, Barbèra, 1950-57
2. M. Cortelazzo/P. Zolli, Dizionario etimologico della lingua italiana (DELI). Zanichelli, 1979-88
3. G. Devoto, Avviamento alla etimologia italiana. Firenze, Le Monnier, 1967
4. B. Migliorini, Storia della lingua italiana. Firenze, Sansoni, 1960
5. G. B. Pellegrini, Gli arabismi nelle lingue neolatine con special riguardo all'Italia. Brescia, Paideia, 1972
6. G. B. Pellegrini, Ricerche sugli arabismi italiani con particolare riguardo alla Sicilia. Palermo, Centro Studi filologici e linguistici siciliani, 1989
7. C. Tagliavini, Le origini delle lingue neolatine. Bologna, Patron, 1982
8. Q.Kosta, Gjuha Latine Pjesa teorike 1, Shtëpia botuese e librit Universitar Tiranë, 2003
9. P. Zolli, Le parole straniere. Bologna, Zanichelli, 1991
10. M. Clyne, Community Languages, Cambridge University Press, Cambridge 1991

Literatura e shfrytëzuar

1. Diccionario didáctico interactivo griego-español: <http://www.dicciogriego.es/>
2. https://pure.mpg.de/rest/items/item_2282964/component/file_2282963/content
3. https://rua.ua.es/dspace/bitstream/10045/12767/8/L%C3%A9xico_de_la_ciencia_y_de_la_t%C3%A9cnica.pdf
4. Diccionario Manual Griego Clásico- Español http://www.epapontevedra.com/documentos/latinegrego/grego/Diccionario_vox_griego_clasico-esp.pdf
5. <https://es.scribd.com/document/422091582/Lenguas-Que-Influyeron-en-El-Espanol>
6. <https://tribusyurbes.öordpress.com/2012/11/10/un-espanol-muy-griego/>
7. <http://ww.vallenajerilla.com/glosas/gramaticapidal.htm>

PROF. AS. DR. MIRELA PAPA
DEPARTAMENTI I GJUHËS ITALIANE
FAKULTETI I GJUHËVE TË HUAJA, UNIVERSITETI I TIRANËS
mirela.papa@unitir.edu.al

PËRKTHIMI I ELEMENTEVE KULTURORE NË LETËRSINË PËR FËMIJË

PËRMBLEDHJE

Përkthimi i letërsisë për fëmijë ka të njëjtat problematika si përkthimi i letërsisë për të rritur, ndonëse ka karakteristika të veçanta. Një ndër problemet kryesore ka të bëjë me përkthimin e elementëve kulturorë. Duke qenë se lexuesi i vogël nuk ka të njëjtën njohuri mbi kulturat e tjera si një lexues i rritur, përkthyesi duhet të vendosë nëse ta ndihmojë lexuesin e ri në vështirësitë e mundshme që krijon kultura e ndryshme nga e tija apo të nxisë tek lexuesi joshjen ndaj asaj që është e huaj.

Në këtë kumtesë kemi dashur të analizojmë përkthimin e elementëve kulturorë në disa vepra të letërsisë italiane për fëmijë të përkthyera në gjuhës shqipe.

Fjalët çelës: letërsi për fëmijë, përkthim, elemente kulturore

ABSTRACT

The translation of children's literature faces the same problems as the translation of adult's literature, although there are special characteristics. One of the main problems is the translation of cultural elements. Being that the young reader does not have the same understanding of other cultures like the adult reader, it's the translator's job to decide whether to help the young reader in difficulties he faces in different cultures or to encourage him on foreign elements.

In this study, we wanted to analyze the translation of cultural elements in some works of Italian literature for children translated in Albanian language.

Keywords: *children's literature, translation, cultural elements*

1. Elementet kulturore

Veçantitë kulturore manifestohen në nivelin leksikor të gjuhës, për shembull nëpërmjet pranisë së elementeve gjuhësore që u referohen elementeve të jetës së përditshme të folësve dhe kodifikohen në nivelin pragmatik të gjuhës, d.m.th në mënyrën se si gjuha përdoret nga folësit, në kontekst dhe në ndërveprim me folësit e tjerë.

Problemi i përkthimit të elementeve specifike të kulturës ka qenë gjithmonë një temë qendrore në historinë e *Translation Studies*. Leksiku i lidhur me një kulturë të caktuar, ose që i përket një bashkësie të caktuar gjuhësore, përmban fjalë dhe shprehje që përshkruajnë dukuri dhe objekte përfaqësuese të asaj kulture. Shpesh këto elemente kanë një “ngjyrë” lokale apo historike dhe në shumë raste u mungon një korrespondencë e saktë në gjuhën dhe kulturën tjetër. Strategjitë dhe procedurat e ndryshme që do të zbatohen për përkthimin e këtyre elementeve janë analizuar nga studiues të ndryshëm. Më poshtë shohim shkurtimisht zgjidhjet e ndryshme që ata kanë propozuar.

Vlahov e Florin

Dy gjuhëtarët bullgarë Vlahov dhe Florin ishin të parët që kryen një studim të thelluar të njëjësive leksikore që tregojnë objekte unike dhe dukuri karakteristike të një kulture ose të një bashkësie të caktuar gjuhësore. Sipas përkthyesit dhe studiuesit italian Bruno Osimo¹⁴⁹, ishin ata që futën termin *realia* për «fjalë që tregojnë gjëra materiale specifike të kulturës». Vlahov dhe Florin e përkufizojnë kështu termin *realia*.

[...] fjalë (dhe fraza të përbëra) të gjuhës popullore që përbëjnë emërtime sendesh, konceptesh, dukurish tipike të një mjedisi gjeografik, të një kulture, të jetës materiale ose të veçorive historiko-shoqërore të një populli, të një kombi, të një vendi, të një fisi dhe që, për këtë arsye, kanë një ngjyrim kombëtar, lokal apo historik; këto fjalë nuk kanë korrespondencë të saktë në gjuhët e tjera.

(përkthyer dhe cituar në Osimo 2011: 112)

Sipas këtyre studiuesve, *realia*-t mund të jenë të llojit *gjeografik*, *etnografik* ose *socio-politik*¹⁵⁰

Kategoria e parë, ajo e *realia*-ve *gjeografike*, përmban: objektet e gjeografisë

¹⁴⁹ Osimo B. (2011), *Manuale del traduttore*, Hoepli Editore, f. 112.

¹⁵⁰ Ibid.

fizike dhe meteorologjisë (*stepa, preri, tampa, fjordi, mistrali, tornado, cunami* etj.); emrat e objekteve gjeografike të lidhura me veprimtarinë njerëzore (*polder* etj.); emërtimet e specieve endemike: *kivi, koala, sekuoja, iguana e Galapados* etj.

Kategoria e dytë, *realia-t etnografike*, janë fjalë që nënkuptojnë koncepte të disiplinës që studion jetën e përditshme dhe kulturën e popujve, format e kulturës materiale dhe shpirtërore, zakonet, fenë, artin, folklorin etj. si për shembull: emërtime nga jeta e përditshme (*spagheti, kimono, sari*); puna (*brigadier, gaucho, consierge*); arti dhe kultura (*tarantella, blues, balalajka, tam tam, banjo; saga, Arlecchino*); objekte etnike (*bantu, kopto, Kozak, Bask, Cockney, Gringo, Gorilla, karioka*); njësi matëse dhe para (*këmbë, milje, hektar, rubla, dollarë, lira, dinar, peseta* etj.)

Kategoria e tretë e *realia-ve politike dhe sociale* përmban brenda saj: entet administrative territoriale (*guvernator, qark, krahinë, rreth*); organet dhe ofiqet (*duma, senati, dhoma, kongresi, giunta*); jeta shoqërore dhe politike (*peronistë, Ku Klux Klan, partizanë, lordë*); *realia* ushtarake (*legjion, admiral*)

Si t'i përkthejmë *realia-t*?

Në një tekst *realia-t* mund të transferohen në mënyra të ndryshme. Sipas Vlahov dhe Florin, mundësia e parë është të futet *realia* brenda tekstit të përkthyer (metatestit) duke përdorur transkriptimin, d.m.th., «përcjellja e tingujve të një gjuhe të huaj (zakonisht emër i përveçëm, emërtim gjeografik, term shkencor) duke përdorur shkronjat e alfabetit të kulturës marrëse.» Transkriptimi mund të kryhet germë pas germe, ose sipas rregullave të shqiptimit të kulturës marrëse¹⁵¹. Nëse fjala origjinale ka një alfabet të ndryshëm nga ai i kulturës marrëse, përkthyesi mund të përdorë transliteracionin, d.m.th. “përcjelljen e shkronjave të një fjale të huaj përmes shkronjave të alfabetit të kulturës marrëse”, për të ndihmuar lexuesin për të interpretuar mesazhin. Me transkriptim ose transliteracion, përkthyesi përpiket të ruajë elementin e huaj të tekstit origjinal. Ndërsa, me përkthimin, përkthyesi tenton “përvetësimin më të madh të elementit të huaj”. Vlahov dhe Florin sugjerojnë disa strategji për përkthimin. E para është krijimi i një neologjizmi ose një kalku në kulturën marrëse: “me material nga gjuha marrëse formohet një fjalë e thjeshtë ose e përbërë duke përkthyer fjalë për fjalë elementet e shprehjes së kulturës burimore”.

Mundësia e dytë për përkthimin e *realia-ve* është përkthimi i përafërt, që është strategjia më e përhapur, sipas Vlahovit dhe Florin (cituar nga Osimo). Përkthimi i përafërt i *realia-ve* ka nënllaje të ndryshme vëren Osimo, ndër të cilat i pari është zëvendësimi me “një shprehje të përgjithshme me kuptim më të gjerë”. Me

¹⁵¹ Id. Ibid.

përdorimin e një fjale ose shprehjeje më të përgjithshme, ngjyrimi lokal humbet¹⁵². Një shembull është “organizatë kriminale” për “*ndrangheta*”. Kjo strategji përshkruhet nga Osimo si “përdorim i parimit përkthimor të përgjithësimit”. Një nënloj tjetër i përkthimit të përafërt është dhënia e *realia*-ve të tekstit origjinal përmes shpjegimit ose përshkrimit.

Mundësia e tretë ose nënloji i përkthimit të përafërt, është zëvendësimi i fenomenit të kulturës burimore me një “homolog lokal”, pra me një *realia* të kulturës marrëse, për shembull *art nouveau* si një përkthim francez i “*Jugendstil*”¹⁵³. Osimo përmend edhe mundësinë e zëvendësimit me një “analog funksional”, strategji e cila parashikon zëvendësimin e *realia*-ve të kulturës burimore me një element tjetër të kulturës marrëse që ngjall një reagim të ngjashëm tek lexuesi që i përket kësaj të fundit. Një shembull i përdorimit të kësaj strategjie është zëvendësimi i një instrumenti muzikor që është pak i njohur, por shumë i përhapur në kulturën burimore me një instrument të mirënjohur në kulturën marrëse: “dhe kështu, për shembull, *mandolina* napolitane mund të bëhet *banjo* në far west (perëndimin e largët)” (Osimo 2014).

Përkthimi i elementeve kulturore në librat për fëmijë

Në përkthimin e letërsisë për fëmijë, vëmendja ndaj interesave dhe aftësive të lexuesit të vogël është një aspekt i rëndësishëm. Tradicionalisht, funksioni edukativ i letërsisë për fëmijë ka qenë mbizotërues dhe për këtë arsye tekstet për fëmijë përshtaten, ose rregullohen, sipas asaj që shkrimtarët dhe edukatorët besojnë se janë nevojat, interesat dhe përvojat e fëmijëve, lexuesve të vegjël. Një lloj përshtatjeje e përhapur në përkthimin e letërsisë për fëmijë është “purifikimi” (pastrimi), përmes të cilit modifikohen elementët që konsiderohen të papërshtatshëm për fëmijën, siç vërehet për shembull nga studiuesja Maria Nikolajeva¹⁵⁴.

Studiuesi suedez Göte Klingberg, i cili ishte një nga të parët që u angazhua në përkthimin e letërsisë për fëmijë, ka futur termin “cultural context adaptation” (përshtatje e kontekstit kulturor) për të përshkruar modifikimet që mund të aplikohen në tekstin burimor në përkthim, me vëmendje të veçantë për letërsinë për fëmijë. Klingberg identifikon disa elementë kulturorë që mund të mos jenë të njohur për lexuesit e rinj të tekstit të përkthyer: *referencat letrare; gjuhë të huaja në tekstin burimor; referenca për mitologjinë dhe besimet popullore; referime historike, fetare dhe politike; ndërtimi dhe mobilimi i shtëpisë, ushqimi; zakonet, traditat, lojërat; flora dhe fauna; emrat e përveçëm, titujt, emrat e kafshëve*

¹⁵² Osimo B., (2011), vep. cit. f. 113.

¹⁵³ Ibid. f. 114

¹⁵⁴ Nikolajeva, Maria (1996), Introduction to the Theory of Children’s Literature, Talinn Pedagogical University.

*shtëpiake, emrat e objekteve; emrat gjeografikë; pesha dhe masat*¹⁵⁵.

Për studiuesin Klingberg është e rëndësishme të ruhet e njëjta shkallë përshtatjeje e pranishme në tekstin origjinal edhe në përkthim. Kështu studiuesi propozon një sërë strategjish që përkthyesi mund të përdorë për të kryer përshtatjen e kontekstit kulturor¹⁵⁶:

- *Shpjegimi i shtuar*: elementi kulturor në tekstin burimor ruhet, por në tekst shtohet një shpjegim i shkurtër;
- *Riformulimi*: ajo që thotë teksti burimor është riformuluar pa përdorimin e elementit kulturor;
- *Përkthimi shpjegues*: funksioni i elementit kulturor shpjegohet pa përdorur emrin e huaj të elementit;
- *Shpjegimi jashtë tekstit*: shpjegimi i elementit kulturor sillet si shënim, parathënie ose diçka të ngjashme;
- *Zëvendësimi me një ekuivalent në kulturën e gjuhës marrëse*;
- *Zëvendësimi me një ekuivalent të përafërt në kulturën e gjuhës marrëse*;
- *Thjeshtimi*: në vend të konceptit specifik përdoret një koncept më i përgjithshëm;
- *Heqja*: fjalët, fjalitë, paragrafët ose kapitujt fshihen;
- *Lokalizimi*: i gjithë mjedisi kulturor i tekstit burimor është vendosur pranë me atë të lexuesve të tekstit të përkthyer.

Pavarësisht nevojës për të përshtatur tekstin për lexuesin fëmijë, është e rëndësishme, sipas Klingberg, të ruhen sa më shumë elementët e huaj të tekstit burimor. Për këtë qëllim mund të përdoren edhe strategjitë e riformulimit dhe përkthimit shpjegues, duke qenë edhe ato forma shpjegimi. Studiuesi shton se, megjithëse shpjegimi nuk është shumë i përshtatshëm për librat për fëmijë, një shpjegim i elementit problematik mund të shtohet jashtë tekstit, për shembull me një shënim në fund të faqes, në vend të një parathënie ose një shtojce¹⁵⁷. Për sa i përket strategjive të thjeshtimit, heqjes ose lokalizimit, Klingberg është i mendimit se ato nuk rekomandohen, si dhe zëvendësimi me elementë që i përkasin gjuhës marrëse. Teksti duhet të përshtatet sa më pak që të jetë e mundur për të lejuar lexuesin të mësojë për një kulturë tjetër. Qëllimi i përshtatjeve për Klingberg është të lehtësojë të kuptuarit ose ta bëjë tekstin më interesant për lexuesin e ri¹⁵⁸.

Dy strategji qendrore në shkencën e përkthimit, të cilat kryesisht kanë të bëjnë

¹⁵⁵ Klingberg, Göte (1986), *Children's Fiction in the Hands of the Translator*, Malmo: Liber/Gleerup, f. 17.

¹⁵⁶ Ibid, f. 18.

¹⁵⁷ Ibid, f. 19.

¹⁵⁸ Ibid, f. 12.

me shkallën e përshtatjes së tekstit me kulturën e synuar, janë strategjitë e *domestication* (përshtatjes) dhe të *foreignization* (tjetërsimit). Këto strategji janë veçanërisht të rëndësishme për letërsinë për fëmijë. Duke qenë se lexuesi i ri nuk ka të njëjtat njohuri për kulturat e tjera sa lexuesi i rritur, përkthyesi duhet të vendosë nëse do ta ndihmojë atë në vështirësitë e mundshme që paraqet kultura e ndryshme apo nëse do të nxisë te lexuesi joshjen për atë që është e huaj.

Një studim i elementeve specifike kulturore, është kryer edhe nga Javier Franco Aixelà, profesor dhe përkthyes spanjoll. Aixelà propozon klasifikimin e strategjive të mundshme për përkthimin e elementeve të veçanta kulturore, të cilat janë strategji të ngjashme me ato të Klingberg-ut, sipas shkallës së manipulimit ndërkulturor¹⁵⁹. Sipas Aixelà-së, *culture-specific items*, mund të ndahen në dy kategori kryesore: emrat e përveçëm dhe shprehjet e zakonshme.

2. Rast studimor i përkthimit të elementeve kulturore të letërsisë italiane për fëmijë

Për të realizuar një studim të përkthimit të elementeve kulturore të letërsisë për fëmijë kemi marrë në analizë përkthimin në gjuhën shqipe të kryeveprës për fëmijë *Le avventure di Pinocchio* dhe kemi parë përkthimin e këtyre elementeve në tri përkthime të ndryshme të kësaj vepre:

- Carlo Collodi, *Pinoku*, përkthyer nga Cuk Simoni, botuar nga Shtëpia Botuese Logos-A, Shkup 2022¹⁶⁰
- Carlo Collodi, *Pinoku*, përkthyer nga Robert Anastasi, botuar nga Shtëpia Botuese Extra, Tiranë 2010
- Carlo Collodi, *Pinoku*, përkthyer nga Orland Novaku, botuar nga Shtëpia Botuese Zambaku, Tiranë 2013

2.1. Emrat e përveçëm

Duke u bazuar në kriterin semantik (në funksion të mungesës apo të pranisë së përmbajtjes gjuhësore) Hermans-i (1988) dallon dy kategori të emrave të përveçëm sipas shkallës së “semantizimit”: *conventional names* (konvencionalë) dhe *loaded names* (shprehës). Emrat konvencionalë përbëhen nga fjalë të cilave u mungon ngarkesa semantike, domethënë, në përbërjen e tyre nuk ka aludim lidhur me natyrën e referentit. Emrat shprehës, përkundrazi, janë të semantizuar,

¹⁵⁹ Aixelà, J. F. (1996), Culture-Specific Items in Translation. In R. Alvarez, & C. A. Vidal (Eds.), Translation, Power, Subversion. Frankfurt: Multilingual matters, f. 60.

¹⁶⁰ Ndonëse është botim i vitit 2002, bëhet fjalë për përkthimin e parë të Pinokut, bërë nga Cuk Simoni, botuar në vitin 1935, variant i cili me ndryshime të vogla është botuar më pas edhe në vitin 1944 (Tiranë), 1959 (Tiranë), 1972 (Prishtinë) dhe 2002 (Shkup).

të pajisur me kuptim dhe/apo konotacione, dhe përfshijnë në formimin e tyre fjalë të cilat u përkasin kategorive me një ngarkesë semantike të përcaktuar. Për sa i përket mënyrës së përkthimit të emrave të përveçëm i jemi referuar listës së procedimeve të propozuara nga Franco Aixelá-ja¹⁶¹ që ky autor zbaton gjithashtu – me pak ndryshime – edhe për studimin e përkthimit të objekteve kulturore (Aixelá: 60-65).

Në bazë të shkallës së manipulimit kulturor (i madh apo i vogël) Franco Aixelá i ndan procedimet teknike në dy grupe të mëdha: ruajtje dhe zëvendësim, sipas faktit nëse përkthimi është i orientuar drejt polit të origjinës (përshtatje) apo drejt polit mbërritës (pranueshmëri).

Strategjitë përkthimore që mëtojnë ruajtjen janë: *Përsëritja*; *Përshtatja ortografike*; *Përkthimi gjuhësor*; *Glosa jashtëtekstuale*; *Glosa brendatekstuale*.

I përkasin kategorisë së zëvendësimit këto procedime: *Neutralizimi i kufizuar*; *Neutralizimi absolut*; *Natyralizimi*; *Përshtatja ideologjike*; *Heqja*; *Krijimi autonom*.

Për të realizuar një studim të përkthimit të emrave të përveçëm që dalin te *Le avventure di Pinocchio*, i kemi klasifikuar segmentet tekstuale të përzgjedhura në tri grupe të mëdha të bazuar në llojin e referentit që këta emra përfaqësojnë: antroponime (emrat e personave), toponime (emrat e vendeve), zoonime (emrat e kafshëve).

2.1.1. Antroponimet

Emrat e përveçëm dhe mbiemrat e personazheve të një veprë letrare kanë si funksion themelor të prezantojnë këta të fundit te lexuesi. *Le avventure di Pinocchio* nga pikëpamja e rrëfimit mbartin elemente fantastike dhe reale¹⁶². Në histori gërshetohen dhe shkrihen me natyrshmëri situata reale dhe fantastike dhe përshkohen nga personazhe shpesh të karakterizuar nga «emra që flasin» apo nga antroponime të thjeshta ose sipas traditës së përrallave nga emra të përgjithshëm të shndërruar në emra të përveçëm duke vënë germën e madhe, procedim ky që ndiqet sidomos në rastin e emrave të kafshëve. Përkthyesi ndodhet, pra, përballë një materiali onomastik të ndryshëm, që nga pikëpamja e përkthimit kërkojnë një trajtim të ndryshëm.

¹⁶¹ Franco Aixelá, Javier (2000), La traducción condicionada de los nombres propios (inglés-español). Análisis descriptivo, Salamanca, Ediciones Almar, f. 84-94.

¹⁶² Asor Rosa A. (1995) *Le Avventure di Pinocchio*. Storia di un burattino, në A. Asor Rosa (ed.), Letteratura italiana. Le Opere. III. Dall'Ottocento al Novecento, Torino 1995, f. 880

❖ Pinocchio

Richter¹⁶³ na kujton se në kohën e Collodit *pinocchio* ishte një emër i përgjithshëm, që rrjedh nga latinishtja *pinuculum*, që shënjonte farat e pishës. Collodi në përzgjedhjen e këtij emri natyrisht ka lidhur fjalën *pino* me *Pinocchio* dhe me këtë term të fundit ka dashur të sugjerojë një anë të parë të karakterit të kukullës që, siç thuhet të shprehjet populllore do të ishte *duro come una pigna* (i fortë si një bohçe pishë), domethënë paksa i vonuar në mendje, jo i zgjuar, i mbyllur.

Zgjedhja e përkthyesve shqiptarë është e njëjtë. [Pinoku] Emri përsëritet në gjuhën shqipe duke iu përshtatur rregullave të drejtshkrimit të gjuhës shqipe. Në këtë mënyrë natyrisht nuk përcillet synimi i autorit të veprës origjinale. Natyrisht si strategji është një qasje më moderne drejt kalimit nga teksti i nisjes tek ai mbërritës.

Personazhet e tjerë

Personazhet e tjerë i përkasin dy kategorive: emra të përveçëm të frymëzuar nga realiteti dhe emra të përveçëm të frymëzuar nga fantazia.

→ Personazhe realë:

❖ Mastro Geppetto

Geppetto është një ndryshim jo i zakonshëm i emrit Italian Giuseppe, më saktësisht të Geppe¹⁶⁴. Emri gjithashtu shoqërohet edhe nga ndajshtimi *maestro*, titull që i jepej në disa krahina italiane atij që praktikonte arte apo mjeshteri. Në kapitullin e dytë *Geppetto* tallet nga Mastro Antonio me nofkën *Polentina*, një emër me tingull toskan që aludon për ngjyrën e verdheme të parukes që përdorte zdrukthëtari. *Polentina* = (kaçamak) ëmbëlsirë me miell dhe shumë vezë sa merr ngjyrë të verdhë aq sa duket si e gatuar me miell misri.

(TP1) Simoni: – Gjepeti, Pulendër

(TP2) Anastasi: – Xhepetoja, Qullash

(TP3) Novaku: – Xhepeto, Qullash

Interesant është përkthimi i nofkës *Polentina*, fjalë e cila shenjon një gatim të përhapur në krahina të ndryshme të Shqipërisë dhe si rrjedhim ka variante të ndryshme në gjuhën shqipe sipas zonës ku gatuhet.

¹⁶³ Richter, Dieter (2002), *Pinocchio, o Il romanzo d'infanzia*, Romë, Edizioni di Storia e Letteratura, f. 54

¹⁶⁴ Pantaleoni D. (2014), *I nomi di Pinocchio in romeno*, <https://sciendo.com/article/10.2478/tran-2014-0055>

❖ Mastr'Antonio i quajtur i Ciliegia

Është një nofkë shprehëse që duhet përkthyer.

(TP1) Simoni: – mjeshtër Ndou, mjeshtër Qershia

(TP2) Anastasi: – usta Antonio, usta Qershia

(TP3) Novaku: – mjeshtër Antonio, mjeshtër Qershia

❖ Romeo i quajtur i Lucignolo

si chiamava di nome Romeo: ma tutti lo chiamavano col soprannome di Lucignolo, per via del suo personalino asciutto, secco e allampanato, tale e quale come il lucignolo nuovo di un lumino da notte.

(TP1) Simoni: ...i cili thirrej Rome, por gjithkush e quante Fitol, për punë të trupit të tij të hollë e të thatë. Kryekëput si një fitil bishtuku. (f. 123)

(TP2) Anastasi: ...që e kishte emrin Romeo; por të gjithë e thërrisnin me nofkën Stërhelli, për shkak të trupit të tij të dobët, të thatë e të gjatë, si fitil i ri i një feneri nate. (f. 129)

(TP3) Novaku: ...i cili në të vërtetë quhej Romeo, por të gjithë e thërrisnin me nofkën Fitili, për shkak të trupit të tij të thatë dhe të hollë, tamam si të ishte një fitil kandili. (f. 107)

Pantaleoni

Ashtu si në rastin e Mastr'Antonio edhe miku i Pinokut njihet më shumë me nofkën e tij në libër *lucignolo* = bishtuk, fitil sepse ishte i thatë dhe i stërgjatë si një bishtuk. Që në kohën e Collodit *lucignolo* mbartte kuptimin “person i gjatë dhe i dobët”

(TP1) Simoni: Fitili

(TP2) Anastasi: Stërhelli

(TP3) Novaku: Fitili

❖ Eugenio (Emër konvencional)

(TP1) Simoni: Eugen

(TP2) Anastasi: Euxhenio

(TP3) Novaku: Euxhenio

❖ l'ortolano Giangio

Është një formë tipike toscane që Fanfani¹⁶⁵ vë në dukje se rrjedh nga Angiolo (Angelo).

¹⁶⁵ Pietro Fanfani (1863), Vocabolario dell'uso toscano A-Z, Firenze, Barbera, f. 624

- (TP1) Simoni: Gjergji
- (TP2) Anastasi: kopshtari Xhanxho
- (TP3) Novaku: kopshtari Xhanxho

❖ Omino e il Direttore

Ashtu si edhe në rastin e kafshëve Collodi përdor emra të përgjithshëm si emra të përveçëm.

- (TP1) Simoni: burrin e rrumbullakët, Drejtori
- (TP2) Anastasi: shkurtabiqi, Drejtori
- (TP3) Novaku: burrin e shkurtër, Drejtori

→ Personazhe fantastikë

❖ Arlecchino, Pulcinella e Rosaura

Janë tre maskat e famshme të komedisë italiane.

- (TP1) Simoni: Arlekini, Pulçinela, Rozaura
- (TP2) Anastasi: Arlekinoja, Pulçinela, Rozaura
- (TP3) Novaku: Arlekinoja, Pulçinela, Rozaura

❖ Mangiafuoco

Struktura morfologjike e emrit folje+emër

- (TP1) Simoni: Zjarrngrënësi
- (TP2) Anastasi: Zjarrngrënësi, Zjarrvënësi
- (TP3) Novaku: Zjarrngrënësi

❖ La Fata dai capelli turchini

Collodi i jep këtij personazhi disa emërtime: *Fata dai capelli turchini*, *Fata*, *Fatina*, *Bambina dai capelli turchini*, *bella Bambina*, *Bambina*.

- (TP1) Simoni: Zana, Vajzë e bukur me flokë të kaltër,
- (TP2) Anastasi: Zana, Vogëlushja e bukur flokëkaltër, Zanëza
- (TP3) Novaku: Zana, Vogëlushe e bukur flokëkaltër

Drejtori i cirkut gjatë shfaqjes në të cilën Pinoku i shndërruar në gomar, kërcen, shpjegon se “grazie al sistema di Galles”.¹⁶⁶

¹⁶⁶ Bëhet fjalë sigurisht për një pjesë të errët edhe për lexuesin italian. Collodi dëshiron të bëjë një aludim duke ndryshuar në mënyrë ironike emrin e sistemit të Gall, apo teorinë e formuluar nga mjeku gjerman Franz Joseph Gall (1758-1828) sipas të cilit mund të përcaktosh sjelljet e dikujt

- (TP1) Simoni: duke ndjekur sistemin e Galles (f. 144)
- (TP2) Anastasi: duke ndjekur sistemin e Galtesit (f. 152)
- (TP3) Novaku: duke ndjekur modelin uellsian (f. 127)

Në përkthimet e antroponimeve vihet re se Cuk Simoni është ai i cili përpiqet të përshtasë në gjuhën shqipe emrat e personazheve duke gjetur në disa raste gjegjësin shqip të emrit të personazhit si në rastin e *ortolano Giangio (Gjergji)* apo *mastr'Antonio (mjeshtër Ndou)*. Duke qenë një përkthim, varianti origjinal i të cilit daton në vitin 1935, është e kuptueshme përpjekja e përkthyesit për t'i dhënë lexuesve të vegjël të një epoke aspak multikulturore si kjo e sotmja, një vepër, e cila të tingëllonte shqip sa më shumë të ishte e mundur, duke respektuar kështu kulturën marrëse (strategjia e pranueshmërisë). Përkthyesit e tjerë, duke qenë se kanë përkthyer në një epokë tërësisht të ndryshme nga ajo e Cuk Simonit, kanë ndjekur strategjinë e përshtatjes duke respektuar kulturën origjinale të veprës.

2.1.2. Toponimet

Në librin *Avventure di Pinocchio* nuk ekzistojnë qytete apo vende reale, por vetëm hapësira fantastike që shenjohen me emra toponimesh shprehëse që, teorikisht, nuk duhet të krijojnë probleme në përkthim.

❖ Il Paese dei Barbagianni

Barbagianni = *grabitqar nate*, por edhe *njeri budalla*

- (TP1) Simoni: Në qytetin Turulluqaj (f. 44)
- (TP2) Anastasi: Në qytetin e Kukuvajkave (f. 46)
- (TP3) Novaku: Në qytetin e Kukuvajkave (f. 38)

❖ Il Campo dei Miracoli

- (TP1) Simoni: Lëma e mrekuillive (f. 45)
- (TP2) Anastasi: Fusha e mrekuillive (f. 47)
- (TP3) Novaku: Fusha e mrekuillive (f. 39)

❖ La città di Acchiappa-citrulli

Acchiappacitrulli është një emër i formuar nga folje+emër

- (TP1) Simoni: Kurtha e Mendjeshpuarvet
- (TP2) Anastasi: Kap-Budallenjtë

(TP3) Novaku: Zër-Budallenjtë

❖ Il Paese dei balocchi

Edhe ky është një toponim i krijuar nga fantazia

(TP1) Simoni: Qyteti i lojnavë

(TP2) Anastasi: Qyteti i lodrave

(TP3) Novaku: Vendi i Lodrave

2.1.3. Zoonimet

Emrat e kafshëve kanë një status të dyshimtë, sepse Collodi duke ndjekur traditën e përrallave tenton t'i shkruajë gjithmonë me germë të madhe. **Të vetmit kafshë të cilët kanë një emër të përcaktuar janë 3 qen: qeni i Zanës, Medoro,** i quajtur edhe *Can-barbone*; *Alidoro* qeni që Pinoku e shpëton nga mbytja dhe *Melampo*, qeni roje i ngordhur që do të zëvendësohet nga kukulla. Këto zoonime të përdorura nga Collodi janë emra që kanë referime të qarta letrare. Medoro ishte këmbësori saraçen me të cilin dashurohet Angelica tek *Orlando furioso*; Alidoro është njëri nga protagonistët e *Amadigi di Gaula* të **Bernardo Tasso**; ndërsa **Melampo është një figurë e shquar e mitologjisë greke që del në shumë vepra letrare. Në përkthimin në gjuhën shqipe kemi përsëritje të zoonimit origjinal.**

(TP1) Simoni: Medor, Alidor, Melampi

(TP2) Anastasi: Medor, Alidor, Melampi

(TP3) Novaku: Medor, Alidor, Melampi

2.2. Shprehje të përgjithshme

Këto shprehje i kemi ndarë në dy nëngrupe: grupi i parë është i lidhur me *ushqimin*, ndërsa grupi i dytë me *lojërat fëmijore*.

2.2.1. Elemente kulturore që lidhen me ushqimin

❖ Allora prese una boccata di paglia tritata; ma in quel mentre che la masticava, si dovè accorgere che il sapore della paglia tritata non somigliava punto né al *risotto alla milanese*, né ai *maccheroni alla napoletana*. (XXXIII)

(TP1) Simoni: Atëherë shtiu në gojë pak kashtë të grimcuar, e në sapo e përçapte, iu mbush mendja se shija e kashtës nuk i përngjante kurrkund as pilafit, as makaronave të godita me domate. (f. 141)

(TP2) Anastasi: Atëherë mori një dorë kashtë të shkelur, por në kohën që e

përtypte, iu desh të kuptonte se shija e kashtës së shkelur s'afrohej fare as me pilafin milanez, as me makaronat napolitane. (f. 149)

(TP3) Novaku: Atëherë futi në gojë një kafshatë nga kashta e thatë, por ndërkohë që përtypte kashtën, e kuptoi se shija e kashtës nuk i ngjante fare as pilafit e as makaronave që hante në shtëpi. (f. 125)

Në këtë rast vëmë re se Simoni dhe Novaku pjetat karakteristike të kuzhinës italiane i japin me gjegjëset e tyre në kulturën shqiptare, ndërsa Anastasi duke vendosur krahas termit karakteristik të gjuhës shqipe edhe termin që tregon origjinën e këtyre pjetave, mundohet t'i bëjë të ditur lexuesit të vogël që bëhet fjalë gjithsesi për gatime të një kuzhine të ndryshme nga ajo shqiptare.

❖ [...] m'inghiotti come un tortellino di Bologna. (XXXV)

(TP1) Simoni: ... ngau vrap e më kapërdui si një kokërr fiku. (f. 156)

(TP2) Anastasi: ... më kapi pa çak pa bam, dhe më kullufiti sikur të isha një tortë Bolonje. (f. 166)

(TP3) Novaku: ... më kapi e më kullufiti si të isha një tortellini bolonjeze. (f. 139)

Në shembullin e mësipërm Sinmoni ruan krahasimin si figurë letrare, por ndryshon elementët e krahasueshëm. Në fakt përdor **kokërr fiku që është shumë më pranë fantazisë kulturore të lexuesit të vogël shqiptar. Anastasi dhe Novaku vendosin emrin e vendit (Bolonjë) për t'i dhënë të kuptojë lexuesit që bëhet fjalë për një element kulturor të huaj.**

2.2.2. Elemente kulturore që lidhen me lojërat

Janë shumë të përdorura nga Carlo Collodi edhe kulturemat që i referohen lojërave të fëmijëve. Në kapitullin XXXI përshkruhet se si jetonin fëmijët në Vendin e Lojërave dhe përmenden disa nga lojërat.

❖ [...] Branchi di monelli da per tutto: chi giocava alle *noci*, chi alle *piastrelle*, chi alla *palla*, chi andava in *velocipede*, chi sopra un *cavallino di legno*, questi facevano a *mosca-cieca*, quegli altri si *rincorrevano*, altri, vestiti da pagliacci, mangiavano la stoppa accesa; [...] (XXXI)

(TP1) Simoni: Gjithkrah shiheshin grumbuj fëmijësh: kush lozte arrash, kush rrasash, kush topash, kush ecte në biçikletë, kush mbi një kalë druri, këta luanin macja-mini; ata mirrnin mbrapa shoqishojnë; të tjerë veshur si surretën, shtinin

në gojë pambuk të ndezuar... (f. 131)

(TP2) Anastasi: Shikoje gjithandej grupe çamarrokësh: njëri luante me arra, njëri me rrasa, njëri me top, njëri kalonte me biçikletë, njëri mbi një kalush pej druri: një palë luanin syllambyllthi, ata të tjerët ndiqnin njëri-tjetrin: të tjerë akoma, të veshur si lolo, hanin shtupë të ndezur... (f. 139)

(TP3) Novaku: Tufa fëmijësh bredharakë shiheshin ngado. Dikush luante me arra, dikush me peta, disa të tjerë me top, ca hipnin mbi triçikle, ca të tjerë kishin nga një kalë prej druri, disa luanin kukafshehtas, të tjerë përpiqeshin për të kapur njëri-tjetrin, ndërsa disa të tjerëve të veshur si palace, fushnin në gojë zjarrin e ndezur ... (f. 115)

Në rastin e lojërave për fëmijë duhet të themi që strategjia e ndjekur nga përkthyesit është e njëjtë. Të gjithë janë përpjekur të gjejnë gjegjësin e këtyre lojërave në gjuhën shqipe.

Në shembullin që vijon kemi të dyja fushat semantike bashkë: dalin referime për ëmbëlsira, pije dhe lojëra.

- ❖ [...] Vorrei avere un bel palazzo, mille *cavallini di legno* e mille *scuderie* per potermi baloccare, una cantina di *rosoli* e di *alchermes* e una libreria tutta piena di *canditi*, di *torte*, di *panettoni*, di *mandorlati* e di *cialdoni con la panna*” (XIX)

(TP1) Simoni: Kisha për të dashtë një pallat të bukur, një mijë kuaj të vegjël druri ndër një mijë kulla për t’u argëtuar me ta, një bodrum me shirupë gjithfarësh, e një raft librash mbushur me dardha sheqeri, torta, fugace, hallvë me bajame, biskota me ajkë... (f. 72)

(TP2) Anastasi: Do të doja të kisha një pallat të bukur, njëmijë kuaj prej druri dhe njëmijë stalla, që të mund të dëfreja, një qilar me shurupe e me likerna, një raft plot me fruta të sheqerosura, torta, bajame e revani me kajmak. (f. 74)

(TP3) Novaku: Do doja të kisha një pallat të bukur, mijëra kuaj të drunjtë e mijëra karroca për t’u dëfryer, një kantinë me gjithfarë pijesh të ëmbla, një dhomë plot e përplot me sheqerna, torta, kekë, ëmbëlsira të bajamta e me franxholla të ngrohta valë. (f. 61)

Edhe në këtë rast strategjia e ndjekur nga përkthyesit është e njëjtë, pranueshmëria. Pra, respektimi i kulturës marrëse kundrejt asaj të origjinës. Në fakt mundohen të japin me gjegjësit në gjuhën shqipe si lojërat, ashtu edhe emrat e pijeve apo ëmbëlsirave duke bërë të humbasë kështu identiteti kulturor i tekstit origjinal.

2.2.3. Kulturema të tjera i përkasin fushave të ndryshme semantike

- ❖ I pari është *carabinieri* term që përsëritet disa herë gjatë rrëfimit.

TO: [...] quando sentì a un tratto un rumore sordo di passi che si avvicinavano.

Si voltò: erano due *carabinieri*. (XXVII)

(TP1) Simoni: ...kur dëgjoi se dikush po afrohej. U kthye e pa dy gjindarmë që ishin nisur fill e kah ai. (f. 108)

(TP2) Anastasi: ...kur befas dëgjoi një zhurmë të shurdhët hapash që afroheshin. U kthye: ishin dy karabierë. (f. 111)

(TP3) Novaku: ...kur dëgjoi ca zhurma hapash që afroheshin. Ktheu kokën dhe pa se ishin dy policë. (f. 91)

Në rastin e këtij elementi kulturor duhet thënë se Simoni dhe Novaku japin ekuivalentin në kulturën shqiptare (në varësi të epokës në të cilën është bërë përkthimi) të termit *carabinieri*, ndërsa Anastasi traskripton fjalën e gjuhës italiane duke i bërë të ditur lexuesit të vogël që bëhet fjalë për një term të huaj. Nga konteksti kuptohet që *carabinieri* nuk është gjë tjetër veçse *policì italian*.

- ❖ Në kapitullin XVI ndeshemi me një lloj vallëzimi tradicional toskan.

TO: [...] la bella Bambina dai capelli turchini si affacciò daccapo alla finestra, e impietositasi alla vista di quell'infelice che, sospeso per il collo, ballava il *trescone*¹⁶⁷ alle ventate di tramontana, batté per tre volte le mani insieme e fece dei piccoli colpi.

(TP1) Simoni: Vajza e bukur me flokë të kaltër doli prapë në dritare, e duke parë atë rrezikzi pezull me litar në fyt që po hidhej e përdridhej si është më zi nga murrani, pati dhimbë për të, rrahu shuplakat e dha tri krisma te lehta. (f. 58)

(TP2) Anastasi: Vogëlushja e bukur flokëkaltër doli sërish në dritare, dhe, duke i ardhur keq kur pa atë fatgjorë që, i varur për qafe, hidhej sa andej-këtej në erën e furishme të dimrit, rrahu pëllëmbët tri herë lehtë. (f. 59)

(TP3) Novaku: vogëlushja e bukur flokëkaltër u shfaq rishtas në dritare, dhe duke iu dhimbsur gjendja e atij të pafati, që i lidhur për qafe tundej e vërtitej nga erërat e perëndimit, përplasi tri herë duart, e ato përplasje u pasuan nga tri zhurmë të vogla goditjesh. (f. 49)

Ky lloj vallëzimi është karakteristikë e një krahine të caktuar në Itali dhe është e

¹⁶⁷ *trescone*: [tre-scó-ne] s.m. (pl. -ni) vallëzim që karakterizohet nga lëvizje të gjalla, kërcëhet në çift dhe me shkëmbim të vajzës.

kuptueshme që në gjuhën shqipe nuk gjendet dot një term ekuivalent. Zgjedhja që përkthyesit kanë bërë është eliminimi i kësaj kultureme dhe zëvendësimi me folje të sferës semantike të të kërcyerit.

❖ E quanto si spende per entrare? — Quattro soldi¹⁶⁸.

(TP1) Simoni: - E sa bën të hyjë? – Katër pare. (f. 33)

(TP1) Anastasi: Sa duhet për të hyrë? – Katër soldë. (f. 34)

(TP1) Novaku: Sa paguhet për hyrjen? – Katër monedha. (f. 28)

❖ Quanto vuoi di codesto ciuchino zoppo?

— Venti lire.

— Io ti do venti soldi. (XXXIII)

(TP1) Simoni:- Sa atë gomuç të shqepët?

- Njëqind solda.

- A bën dhjetë solda? (f. 146)

(TP2) Anastasi: - Sa kërkon për këtë kërric çalaman?

- Njëzet lira.

- Unë të jap njëzet soldë. (f. 154)

(TP3) Novaku: - Sa para kërkon për këtë kërricin e çalë?

- Njëzet lireta.

- Unë po të jap njëzet groshë. (f. 129)

Në rastin e monedhave duhet thënë se asnjë nga përkthimet nuk arrin të japë të qartë për lexuesit e vegjël shumën e parave për të cilat bëhet fjalë, por vështirësia qëndron edhe për lexuesin e sotshëm të tekstit origjinal, si pasojë e largësisë kohore mes periudhës në të cilën është shkruar libri dhe kohës sonë, pasi në qarkullim kanë qenë dhe janë monedha të ndryshme.

❖ Intanto s'era levato un vento impetuoso di tramontana¹⁶⁹ (XV)

(TP1) Simoni: Në këtë kohë ishte pas çuar një murra i fortë... (f. 57)

(TP1) Anastasi: Ndërkohë kishte filluar të frynte një murrilan i vrullshëm... (f. 58)

¹⁶⁸ Soldo është emërtimi i një monedhe argjendi italiane të prerë për herë të parë në fund të shekullit XII. Me reformën monetare të ndërmarrë nga Napoleoni soldi u bë i barabartë me 5 cent dhe 20 soldë bënin një lirë. Në Shqipëri deri në 1912 përdorej lira turke. Pas pavarësisë kemi para, grosh (njësi më e vogël e lirës turke) dhe lira italiane, franga argjenti etj.

¹⁶⁹ Tramontana është erë lokale. Fryn kryesisht nga veriu në drejtim të detit Adriatik dhe sidomos gjatë periudhës së dimrit, por mund të fryjë edhe gjatë verës.

(TP1) Novaku: Nërkaq kishte filluar një erë e furishme nga perëndimi (f. 47)

Për erën *tramontana* Simoni dhe Anastasi kanë dhënë ekuivalentin e kësaj ere në gjuhën shqipe, ndërsa Novaku bën shpjegimin semantik.

Përfundime

Kur përkthehet për një publik fëmijësh duhen mbajtur parasysh se po përkthehet për fëmijët, pra, të mos harrohen kufizimet e tyre kuptimore. Një ndër problemet kryesore me të cilat ndeshet përkthyesi ka të bëjë me përkthimin e elementeve kulturore. Sot flitet për konceptin e *multikulturalitetit*. Vetë zhvillimet e kohës sonë kanë bërë të mundur që shumë kultura të jenë tashmë në kontakt me njëra-tjetrën dhe njohja reciproke e tyre është shumë më e madhe se ç' ishte në të shkuarën. Prandaj është detyrë e përkthyesit që në këtë epokë globalizimi të ndërhyjë me strategjitë e pranueshmërisë së tekstit (duke respektuar kulturën marrëse) vetëm në rastet kur është e nevojshme dhe të ndjekë strategjitë përkthimore të përshtatjes (që respektojnë dhe përcjellin në tekstin e përkthyer elementet kulturore të tekstit origjinal) si një formë respekti ndaj kulturës së origjinës dhe multikulturalitetit duke shfrytëzuar kështu përkthimin si një urë mes fëmijëve dhe kulturave të ndryshme. Teksti origjinal, pra, duhet të përshtatet sa më pak që të jetë e mundur për të lejuar lexuesin të mësojë për një kulturë tjetër.

BIBLIOGRAFIA

1. AIXELÀ, J. F. (1996). Culture-Specific Items in Translation. In R. Alvarez, & C. A. Vidal (Eds.), *Translation, Power, Subversion*. Frankfurt: Multilingual matters.
2. AIXELÁ, J. F. (2000), *La traducción condicionada de los nombres propios (inglés-español). Análisis descriptivo*, Salamanca, Ediciones Almar.
3. ASOR ROSA, A. (1995) *Le Avventure di Pinocchio. Storia di un burattino*, në A. Asor Rosa (ed.), *Letteratura italiana. Le Opere. III. Dall'Ottocento al Novecento*, Torino 1995, f. 879-950
4. COLLODI Carlo, *Pinoku*, përkthyer nga Cuk Simoni, botuar nga Shtëpia Botuese Logos-A, Shkup 2022
5. COLLODI Carlo, *Pinoku*, përkthyer nga Robert Anastasi, botuar nga Shtëpia Botuese Extra, Tiranë 2010
6. COLLODI Carlo, *Pinoku*, përkthyer nga Orland Novaku, botuar nga Shtëpia Botuese Zambaku, Tiranë 2013

7. FANFANI PIETRO (1863), *Vocabolario dell'uso toscano A-Z*, Firenze, Barbera
8. KLINGBERG, GÖTE (1986), *Children's Fiction in the Hands of the Translator*, Malmo: Liber/Gleerup.
9. NIKOLAJEVA MARIA (1996), *Introduction to the Theory of Children's Literature*, Talinn Pedagogical University.
10. PANTALEONI Daniele (2014), *I nomi di Pinocchio in romeno*, <https://sciendo.com/article/10.2478/tran-2014-0055>, (konsultimi i fundit më 10.12.2023)
11. OITTINEN, R. (2000), *Translating for Children*, New York and London: Garland Publishing.
12. OSIMO B. (2011), *Manuale del traduttore*, Hoepli Editore.
13. RICHTER, DIETER (1980), *Contenuti sociali delle fantasie fiabesche nel corso del mutamento storico*, në *Tutto è fiaba*, Aktet e konferencës ndërkombëtare mbi përrallën, botuar nga Giorgio Cusatelli, Alberto Mario Cirese dhe Enrica Delitala, 227-238. Milano: Botimet Emme.
14. RICHTER, DIETER (2002), *Pinocchio, o Il romanzo d'infanzia*, Romë, Edizioni di Storia e Letteratura.

Universiteti i Tiranës. Fakulteti i Gjuhëve të Huaja
Përkthimi dhe komunikimi, sfidat dhe përparësitë
në rrafshin ndërkombëtar : konferencë shkencore
ndërkombëtare : 28 prill 2023 : aktet e konferencës /
Universiteti i Tiranës. Fakulteti i Gjuhëve të Huaja.
- Tiranë : Ani Print, 2024.

174 f. ; 17,6 x 25 cm.

ISBN 9789928478054

1.Letërsia evropiane

2.Përkthime

3.Konferenca

81 '25 (062)

KONFERENCË SHKENCORE NDËRKOMBËTARE

PËRKTHIMI DHE KOMUNIKIMI
SFIDAT DHE PËRPARËSITË NË RRAFSHIN NDËRKOMBËTAR

AKTET E KONFERENCËS
28 PRILL 2023, FGJH, UT